T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI

SLAVOJ ZİZEK'İN İDEOLOJİ ELEŞTİRİSİ VE TÜRKİYE'DEKİ GÖRÜNÜMLERİ

(DOKTORA TEZİ)

İlyas KOÇAK

BURSA-2025

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI

SLAVOJ ZİZEK'İN İDEOLOJİ ELEŞTİRİSİ VE TÜRKİYE'DEKİ GÖRÜNÜMLERİ

(DOKTORA TEZİ)

İlyas KOÇAK

Danışman
Prof. Dr. Metin BECERMEN

BURSA-2025

DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 21 Mayıs 2025

Tez Başlığı / Konusu: **Slavoj ZİZEK'in İdeoloji Eleştirisi ve Türkiye'deki Görünümleri**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 140 sayfalık kısmına ilişkin, 18/05/2025 tarihinde şahsım tarafından TURNİTİN adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %2 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:
1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar ~~hariç~~/dahil
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve bu Uygulama Esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	İlyas KOÇAK
Öğrenci No:	711843009
Anabilim Dalı:	Felsefe
Programı:	Felsefe
Statüsü:	☐ Y. Lisans / ☒ Doktora / ☐ Sanatta Yeterlilik

Danışman
Prof. Dr. Metin BECERMEN
21 Mayıs 2025

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum "**Slavoj ZİZEK'in İdeoloji Eleştirisi ve Türkiye'deki Görünümleri"** başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

21/05/2025

Adı Soyadı:	İlyas KOÇAK
Öğrenci No:	711843009
Anabilim Dalı:	Felsefe
Programı:	Felsefe
Statüsü:	☐ Y. Lisans / ☒ Doktora / ☐ Sanatta Yeterlilik

ÖZET

Yazar adı ve soyadı	: İlyas KOÇAK
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	: Felsefe
Bilim dalı	: Felsefe
Tezin niteliği	: Doktora
Tez danışmanı	: Prof. Dr. Metin BECERMEN

Slavoj ZİZEK'in İdeoloji Eleştirisi ve Türkiye'deki Görünümleri

Bu çalışma, son iki yüzyıldır karşı karşıya kaldığımız ideoloji olgusunun geçirdiği evreleri ve günümüzde kazandığı içeriği araştırmayı, Slavoj ZİZEK'in ideoloji anlayışı ve eleştirisinin Türkiye için geçerliliğini tartışmayı amaçlamaktadır. Bu maksatla ideolojinin ortaya çıkışından başlayarak kısa bir tarihçesi verilecek, amaçları, araçları ve yöntemleri hakkında ipuçları oluşturabilecek, bazı kullanımları üzerinde durularak özet bilgiler aktarılmaya çalışılacaktır.

Zizek, ideolojiyi iş üstündeyken gözlemleyen ve üzerinde düşünen, söyledikleri kitleler tarafından merakla takip edilen çağdaş bir filozof olduğu için tercih edilmiştir. İdeolojiyi müzik, sinema özellikle Hollywood filmlerinden yararlanarak renkli bir şekilde eleştirir. Zizek'in tespit ve eleştirilerini Türkiye tarih ve kültüründen örneklerle anlamaya çalışmak Türkiye'deki ideolojiler hakkında farkındalık oluşturulabilir ve bu konuda başlayabilecek verimli tartışmalara katkıda bulunabilir. Bunu yaparken sosyolojik değil felsefî bir sonuca ulaşmak amaçlandığından ideolojinin toplulukları muhatap almasına rağmen çalışmanın her aşamasında toplum değil birey düzeyinde kalınmıştır.

Toplumsal hayatı kolaylaştırmak, iletişimi hızlandırmak gibi faydalarına rağmen insanın kendi seçimlerini yapamamasına hatta bu bağımlılığının farkında bile olamamasına neden olan ideolojinin her yönüyle anlaşılması, dezavantajlarının ortadan kaldırılması, en azından azaltılması için çok önemlidir.

Anahtar Kelimeler:
İdeoloji, Slavoj Zizek, Birey, Özgür Seçim, Özgür İrade

ABSTRACT

Writer's Name	: İlyas KOÇAK
University	: Bursa Uludağ University
Institute	: Institute of Social Sciences
Field	: Philosophy
Subfield	: Philosophy
Degree awarded	: PhD
Supervisor	: Prof. Dr. Metin BECERMEN

Slavoj ZIZEK's Critique of Ideology and Its Manifestations in Turkey

This study aims to investigate the stages of the phenomenon of ideology that we have been faced with for the last two centuries and the content it has gained today, and to discuss the validity of Slavoj ZİZEK's understanding and criticism of ideology for Turkey. For this purpose, a brief history of the ideology will be given starting from its emergence, it will be able to form clues about its aims, tools and methods, and summarize information will be tried to be conveyed by emphasizing some of its uses.

Zizek was chosen because he was a contemporary philosopher who observed and thought about ideology at work, and whose words were followed with curiosity by the masses. He criticizes ideology in a colorful way by making use of music, cinema, especially Hollywood films. Trying to understand Zizek's findings and criticisms with examples from Turkish history and culture can raise awareness about ideologies in Turkey and contribute to productive discussions on this subject. In doing so, since it was aimed to reach a philosophical rather than a sociological result, despite the fact that ideology addressed the communities, it remained at the level of the individual, not the society, at every stage of the study.

Despite its benefits such as facilitating social life and accelerating communication, it is very important to understand the ideology in all aspects, which causes people to not be able to make their own choices or even be aware of this addiction, in order to eliminate or at least reduce its disadvantages.

Key words:
Ideology, Slavoj Zizek, Individual, Free Choice, Free Will

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **iii**
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iv**
YEMİN METNİ ..... **v**
ÖZET ..... **vi**
ABSTRACT ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **viii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
İDEOLOJİNİN TARİHİ, TANIMLARI, YÖNTEM VE AYGITLARI

1.1. İDEOLOJİ KAVRAMININ OLUŞUMU 7
1.2. İDEOLOJİYİ MÜMKÜN VE GEREKLİ KILAN İNSAN NİTELİKLERİ 8
1.3. İDEOLOJİ KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ 13
1.4. İDEOLOJİ İÇİN TANIM DENEMELERİ 17
1.5. İDEOLOJİNİN YÖNTEM VE ARAÇLARI 20
1.5.1. Aile 22
1.5.2. Din Aygıtı 23
1.5.3. Eğitim aygıtı 24
1.5.4. Kültürel Aygıt 25
1.5.5. Siyasal Aygıt 26
1.5.6. Sendikal Aygıt 26
1.5.7. Haberleşme Aygıtı 27
1.5.8. Basın Yayın Aygıtı 28
1.5.9. İnternet ve Sosyal Medya 29
1.6. İDEOLOJİNİN GÖRÜNÜMLERİ VE KULLANIMLARI 29

İKİNCİ BÖLÜM
SLAVOJ ZİZEK'İN İDEOLOJİ ANLAYIŞI

2.1. SLAVOJ ZİZEK 33
2.2. SLAVOJ ZİZEK VE İDEOLOJİ 34
2.2.1. İdeolojinin Yüce Nesnesi 35

2.2.2. Günümüz İdeolojisinden Kesitler 41
2.2.3. Paralaks 44
2.2.4. Yamuk Bakmak 46
2.2.5. Komünist Ufuk 48
2.2.6. Lenin Üzerine 51
2.2.7. Kıyametin Versiyonları 52
2.2.8. Yeniden Lenin 53
2.2.9. Ödünç Alınan Irak Çaydanlığı 54
2.2.10. Olumsuzla Oyalanma 55
2.2.11. Şiddet 56
2.2.12. Umutsuz Olma Cesareti 57
2.2.13. Ahir zamanlarda Yaşarken 60
2.2.14. Hiçten Az 65
2.2.15. Cennette Bela 68
2.2.16. Evrensel İstisna 69
2.2.17. Güpegündüz Hırsız Gibi 70
2.3. ZİZEK'İN İDEOLOJİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ 72
2.4. ZİZEK'İN İDEOLOJİ GÖRÜŞLERİ HAKKINDAKİ MÜTALAALAR 88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZİZEK'İN İDEOLOJİ GÖRÜŞÜ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DE İDEOLOJİLER VE UYGULAMALARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

3.1. BİR KAVRAM OLARAK İDEOLOJİ HAKKINDAKİLER 95
3.1.1. İdeoloji bir amaç belirler ve işlev yükler. 95
3.1.2. İdeoloji ad ve anlam verir. 96
3.1.3. İdeolojiler değişime/değişikliklere karşıdır. 97
3.1.4. İdeoloji (asla gerçekleşmeyecek) kurtuluş ümit ve beklentisini kullanır. 98
3.1.5. İdeoloji bilinç dışıdır, bu yüzden farkında olunmasa da vardır. 98
3.1.6. İdeoloji irrasyonel bir inanç çağrısıdır. 99
3.1.7. Doğal ve kolay olan ideoloji içinde olmaktır. İdeolojisizlik zor ve tekinsizdir. 99
3.1.8. İdeoloji tam da mevcut olmadığında var olandır. 100
3.2. İDEOLOJİNİN GERÇEKLE İLGİSİNE YÖNELİK OLANLAR 100
3.2.1. İdeoloji hem bir fantezidir hem de yeni fantezilerle eksiklerini tamamlar. 100

3.2.2. İdeoloji düz bakıldığında anlamı olmayan hayata/evrene yamuk baktırarak anlam kazandırır. 101
3.2.3. Gerçek travmatiktir, ideoloji fantezi sayesinde bir tür gerçekle yüzyüze gelindiğine herkesi inandırır. 102
3.2.4. İdeoloji gerçeğin kendisi olmadan anlaşılamayacağını iddia eder ve gerçeğin bir şekilde şekillenmesinde etkindir. 103
3.2.5. İdeoloji, somut duruma aykırı olsa da gerekçelerini duygusal soyutlama ile evrenselleştirir. 103
3.2.6. Komplo teorileri ideolojilerin hem başlangıcı hem de açık kapatıcılarıdır. 104
3.2.7. İdeoloji gerçekliği hem örter/değiştirir hem de üretir. 104
3.3. BIREYLE ILIŞKISI BAĞLAMINDA IDEOLOJI TENKITLERI 105
3.3.1. İdeoloji gerçeği bir yönden görür ve gösterir. 105
3.3.2. İdeoloji bireylerin kendiliklerinden eyledikleri yanılsaması yaratarak iş görür. 105
3.3.3. İdeoloji bir tercih olamaz; çünkü ideolojik tercih süreçleri de ideolojik manipülasyona açıktır. 107
3.3.4. İdeoloji sadece özgür hissettirmekle kalmaz, kişileri (daha da bağımlı kılacak) ideolojik malumatı edinmeye açık ve istekli hale getirir. 107
3.3.5. İdeolojiler bireyler adına akıl kullanır. Bireylerin tek tek akıl yürütmeleri ideolojiler için tehdittir. 108
3.4. TOPLUMLA İLİŞKİSİNDE İDEOLOJİ ELEŞTİRİLERİ 108
3.4.1. Toplumsal gerçeklik ideoloji sayesinde kurulur ve sürdürülür. 109
3.4.2. İdeoloji çevre şartlarından etkilenmeyen bir şablon sunar. 109
3.4.3. İdeolojiler ancak eylemleri üzerinden değerlendirilebilir ve eleştirilebilir. 110
3.4.4. İdeoloji kişilerin farklı görmesini sağlayan bir paralaks hiç yokmuş gibi göstermektir. 111
3.4.5. İdeoloji özünde toplumsal bir hayaldir, bu sayede kişilerin hayal kurmasına gerek de kalmaz müsaade de edilmez. 111
3.4.6. İdeoloji toplumsal değerlerin sahibi ve ölçüsüdür. 112
3.4.7. İdeolojiler özsel akıl yürütmelere kapalıdır ve eleştiriyi saldırı olarak algılar. 112
3.4.8. İdeolojiler tehdit/tehlike/kaygılar sayesinde var olmalarına rağmen onları gidermeyi vaat ederler. 113
3.4.9. İdeoloji toplumun karşı karşıya olduğu tüm sorunları bir potada eritip yepyeni ve soyut bir gerçeklik halinde toplumu inandırma gayreti ve sürecidir. İdeolojinin önerdiği çözüm de kendi şekillendirdiği ve tanımladığı bu soyut sorunlara uygun olacaktır. 113
3.4.10. İdeoloji yaşanan/yaşanacak küçük ya da büyük şiddet olayları ile doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilişkilidir. 114

3.4.11. Tarih kesinlikle ideolojiktir. 115
3.4.12. Din (uygulamada ve neredeyse her zaman) ideolojinin bir aygıtıdır. 115
3.4.13. İdeoloji sanat eserlerinde öne çıkarılacak olanları belirler. 115
3.4.14. İdeoloji toplumun kabul etmekte zorlandığı, yanlış bulduğu uygulamaları sahiplenmeyecek, bu yanlışlar üzerinden ideolojinin eleştirilmesine engel olacaktır. 116
3.5. İDEOLOJİ İKTİDAR İLİŞKİSİNDE ORTAYA ÇIKAN TESPİT VE TENKİTLER 117
3.5.1. İdeolojilerin haklılık ve meşruiyet kaynakları kendileridir. 117
3.5.2. İdeoloji beyinleri enfekte eder 117
3.5.3. İdeoloji toplumsal yaşamın ve birlikte hareket edebilmenin gerek şartıdır. 118
3.5.4. İdeoloji yokluğu kaostur. İdeolojiye ancak bir ideoloji ile karşı çıkılabilir. 119
3.5.5. İdeoloji büyük resmi kendine göre tasarlar, inşa eder ve herkesi inandırır. 120
3.5.6. Bir ideolojinin iktidarı diğer ideolojilerin baskı altına alınmasıyla tesis edilir. 120
3.5.7. İdeoloji kendi yarattığı/tanımladığı problemlerden/canavarlardan toplumları kurtarmayı vaat ederek taraftar toplar. Korku var oldukça taraftar vardır. Korku büyüdükçe taraftarlar artar. 121
3.5.8. İdeolojiler popülist olmak/görünmek zorundadır. 121
3.5.9. İdeoloji her türden ağır ve gerçek fakat çözümü neredeyse imkânsız sorunlardan kaynaklanan kaygı ve korkulardan da beslenir. 122
3.5.10. İdeoloji (belki de atalardan devralınan) bir düşü gerçekleştirmeyi vaat eder. 122
3.5.11. İdeolojiler manevra imkanlarını koruyabilmek için takipçilerinin din dahil herhangi bir inanca sahip olmasını istemezler. 123
3.5.12. İdeoloji dışı özel alan gittikçe daralmakta ideolojik hegemonya neredeyse hiç boşluk bırakmamaya çalışmaktadır. 123
3.5.13. İdeolojik dış düşmanlar ideolojilerin kendi iç tutarsızlıklarının maddeleşmiş halleridir. 124
3.5.14. İdeolojinin vaatleri sadece yaptıklarını/yapacaklarını meşrulaştırmak içindir. 124
3.5.15. İdeolojiler iktidar sahiplerinin hizmetindedir ve tek ilke budur. 125
3.5.16. İdeolojiler (ideolojik olmasa da) kendi yandaşlarının muhalefeti ile de uğraşmak zorundadır. 125
3.6. TEKNOLOJİNİN İDEOLOJİ İLE İLİŞKİSİNDE GÖRÜLENLER 125
3.6.1. Teknoloji, ideolojiler için hem bir tehdit hem de yeni bir imkân demektir. 125

3.6.2. İdeoloji teknolojiden olumsuz etkilendiğinden daha çok ondan yararlanır.126
SONUÇ.....128
KAYNAKÇA 133
ÖZGEÇMİŞ.....138

GİRİŞ

Toplumların aynı algı ve bilinç ile davranmasını sağlayacak, toplumsal yaşamın devamını mümkün kılacak şekilde anlamlar ve değerler üreten ideolojinin, tüm zaman ve coğrafyalarda mevcut olduğu konusunda kuşku bulunmamasına rağmen, henüz kapsayıcı ve üzerinde bir uzlaşmaya varılmış bir tanımı yoktur. Yöntemleri, araçları ve sonuçları itibarıyla bir fenomen olarak apaçık ortada ve göz önünde olan ideoloji; tanımsız, müphem, herkese göre farklı ve bu nedenle de çok kullanışlı (her maksada hizmet edebilen) bir kavram olarak kalmıştır maalesef. Tartışmalar genellikle tek tek ideolojilerin doğruluğu- yanlışlığı ya da haklılığı-haksızlığı konusu ile sınırlı kalmakta ve sosyolojik düzlemde gerçekleşmektedir.

İdeoloji hakkında felsefî çerçeve içinde kalarak düşünebilmek için insanın algılama, anlama ve öğrenme süreçleri hakkında (üzerinde ittifak edilebilecek) yeterli bilgiye ulaşılması ya da en azından makul kabuller yapılması gerekir. Çünkü ideoloji son tahlilde tek tek insanların algılama ve anlamasını tek merkezden biçimlendirmek suretiyle kitleleri kontrol edebilme imkânı sağlamayı amaçlamaktadır. İdeolojinin etkisi altındaki kitlenin değer yargıları, tercihleri ve eylemleri ideoloji tarafından belirlenecektir. Aksi takdirde bir ideolojinin varlığından söz edilemez. İdeolojinin bireylere/kitlelere nüfuz etmesindeki mekanizma anlaşılabildiğinde kullandığı yöntem ve aygıtların neler olabileceği ve nasıl çalışacağı da anlaşılabilecektir.

Bilginin ne olduğu, imkânı, nasıl üretildiği/geliştirildiği, sınırları vb konusunda farklı düşüncelerin varlığı bilinmektedir. Bununla birlikte, kabaca duyular aracılığıyla toplanan verilerin akıl ile işlenmesinden sonra bilgiye dönüştüğü sonra da algı, idrak ve irade oluşumuna temel teşkil ettiğinin genel kabul gördüğü düşünülmektedir. Tek tek şeyleri değiştirmek ya da bazı şeyleri duyulardan saklayıp bazılarını öne çıkarmak mümkün olamayacağına göre duyu verilerine etki edilemez. Bu nedenle de duyu verilerinin akıl tarafından işlenmesi aşamasında sürece müdahale etmek algı tesisi için tek seçenek olarak kalmaktadır. Bu mümkün olduğu takdirde sonucun istenen doğrultuda çıkması sağlanacak, fakat ne yazık ki aklın özgürlüğü ve kişinin özgünlüğü ortadan kalkacaktır.

Eğitimin[1] görevinin aklı biçimlendirerek veri işleme sürecini etkilemek olduğu hatırlandığında ideoloji tesirindeki bir eğitimin nelere sebep olabileceği daha iyi anlaşılabilir. Uygulamada eğitim zaten muhakkak bir ideolojinin şekillendirici etkisindedir. Herhangi bir ideolojinin tesirinde olmayan bir eğitim (sistemi) bulmak mümkün değil gibidir. Bu yolla, yani eğitimle, bilim ve sanat dâhil her tür insan ilişkisi ve eylemi ideoloji tesirine girmiş olacaktır. İdeoloji tesirindeki akıllar artık bir üst aklın (ideolojiyi şekillendiren aklın) etki-denetiminde olacak, kendi özgür ve özgün seçimlerini yapamayacaklardır.

Bilgi edinme, anlama ve algılamanın nesnel olduğu ya da duyu verilerini işleyen her insanın her durumda özgür olarak kendi aklını kullandığından emin olma sanısı (her an ve her yerde hazır ve nazır olduğundan kimsenin kuşkusu olmaması gereken) ideolojilerin kendini gizleme yeteneklerinin ne ölçülere varabildiğinin göstergesidir.

İdeoloji kendisini oluşturanlar ve çıkarları doğrultusunda kullananlar tarafından çeşitli yöntem ve araçlar kullanılarak kişilere (kitlelere) benimsetilmekte ve insanların durumları ve olayları kendince, kendi bakış açısından izlediği, algıladığı ve anladığı yanılgısı yaratılabilmektedir. Bundan sonrası ideolojiyi çıkarları için kullananlar için artık çok kolaydır.

Kişilerin teker teker kendi akıllarını özgürce kullanmasının engellenmesi, dışarıdan denetlenmesi ilk anda "din"in işbaşında olduğunu düşündürebilir. Hâlbuki burada tamamen dünyevî saiklerle iş gören bir ideolojinin iş başında olup olmadığının ve dinin de ideoloji tarafından sadece bir araç olarak kullanılıp kullanılmadığının iyice araştırılıp anlaşılması gerekir.

Bütün devletlerde, tabii Türkiye'de de adalet, eğitim, tıp gibi ideolojik tercihlerden uzak bir şekilde çalışması gerektiği açık olan, hatta bu konuda yemin etmiş uzmanlarca yürütülen faaliyetlerin (bazen bilinçsizce) ideolojik yaklaşımlarla nasıl felç edildiği detaylı ve nesnel olarak incelenmeyi hak etmektedir. Giysi tercihlerinin, günlük selamlaşmaların, gündelik kullanımdaki kelime seçimlerinin dahi insanları farklı farklı etiketleme vesilesi olarak görüldüğü ve bundan kurtuluşun neredeyse imkânsız olduğu bir ülkede ideolojinin ne olduğu ve özgür düşünmeyi nasıl ortadan kaldırabileceği üzerinde daha fazla durulmalıdır. Aksi halde daha uzun yıllar aslında kim "cesur", kim

[1] Çalışmanın tamamında eğitim ile kastedilen eğitim ve öğretimdir.

“korkak”, kim “dürüst”, kim “yalancı”, kim “hain”, kim “kahraman” anlaşılamayacak, ideolojinin gösterdikleri ile yetinilmek zorunda kalınacaktır.

Kişi, kendisini bir şekilde ideolojik tesirden arındırabilmiş olsa dahi, çevresinden gelecek ideolojik etkiden kurtaramayacaktır. Özgür seçim ve tercihleri, kendi anlama ve idraki ile karar verip uyguladığı eylemleri bir ideolojik gruba uygun düşerse o ideolojinin takipçisi ya da tersine rakip ideolojiyi benimsediği şeklinde anlaşılacaktır. Böylece durup dururken, geçerli ve mantıklı hiçbir sebep görülemezken aynı anda birilerinin dostu başka birilerinin de düşmanı olabilecektir. Bu dostluk ya da düşmanlıklar tamamen ideolojilerden kaynaklanmalarına rağmen, çoğu zaman ideolojik tercihlerden değil de dinî inanç ya da inançsızlıktan, politika, bilim, sanat, vb ile ilgili fikirlerin farklılığından, hatta etnik kimliklerden, cinsiyetler ya da değişik cinsel tercihlerden dolayı ortaya çıktığı zannedilebilecektir.

Netice olarak ideolojinin gücünün ve imkânlarının farkında olunması, kullandığı metot ve araçların iyi bilinmesi, sağladığı avantajlardan faydalanmak, sakınca ve tehlikelerinden emin olmak için çok önemlidir. Tür olarak insan için ayırıcı özellik akıl sahibi olmasıdır. İnsan kalınabilmesi de bu “aklın kullanılması” ile mümkündür. İnsanların kendi akıllarını kullanmamaları sayesinde ya da yoluyla etkin olabilen ideolojinin özgür akıl yürütmeye ne büyük bir tehdit oluşturduğu her fırsatta vurgulanmalı, ideolojilerin hangi kılıkla olursa olsun insanları en önemli imkânları olan “akıldan” uzaklaştırmasına mâni olunmalıdır. Akıl yürütmenin kişi tarafından belirlenmiş ilkelere bağlı kalıp kalmadığının her aşamada kontrolü ideoloji sızmalarına karşı önemli bir erken ikaz olanağı sağlayacaktır. Çok sık olmaması gereken ilke değişikliklerinin çevresel etkilerden edinilen tecrübelerden alınan derslerden kaynaklanması icap eder. İdeolojiler kendilerini ilkeler ile var ettiklerinden yeterli özen gösterilmediği takdirde kişilerin ideolojik sızmalara karşı engel olarak güvendiği ilkeler ideolojiler tarafından değiştirilir ve artık engel değil köprü/geçit olurlar.

Asıl önemli olan bu ilkelerin birer bilgi olup olmamasıdır. İdeolojiler çoğunlukla bir inançtan hareket eder. Öyle olduğu düşünülen ve “onunla bir hakikatin” ihsas edildiği bir inanç çoğunlukla çok tehlikeli sonuçlar doğurabilir ve insan yaşamını/dünyasını onarılmaz bir şekilde tahrip edebilir.

İletişimin çok geliştiği, ülke sınırlarını anlamsız bırakan boyutlara ulaştığı günümüzde ideolojinin işlevsiz kaldığını iyi niyetle düşünenler olabilir. Fakat bunun, kişilerin ideolojilere karşı geliştirdikleri ya da geliştirmek zorunda oldukları savunma mekanizmalarını çökertmek amaçlı yeni bir ideoloji hilesi olabileceği endişesi gözden uzak tutulmamalıdır.

İdeoloji konusu Türkiye düşünce dünyası için çok yabancı bir konu olmamasına rağmen iyi ideoloji–kötü ideoloji tartışmasının dışına çıkan örneklerle çok nadir olarak karşılaşılmaktadır. Konu dünya ölçeğinde daha çok gündemdedir ve yeni teknolojiler, uluslararası toplumsal etki olanak ve odakları ortaya çıktıkça tekrar tekrar ele alınmaktadır. Günümüzde ideoloji konusunda yazan, tartışan isimlerin öne çıkanlarından biri de Slavoj Zizek'tir.

Slavoj Zizek ideolojilerin altın çağı sayılabilecek soğuk savaş yıllarında komünist eski Yugoslavya'daki Slovenya'da yaşamıştır/yetişmiştir. Soğuk savaşın "kapitalizmin kesin zaferi" ile sonuçlanmasından, duvarların fizikî olarak da yıkılmasından sonra da şaşılacak bir sadakatle marxist ve komünist kalmaya devam etmektedir. İdeoloji konusunda (Lacan'dan[2] çok etkilenmesine rağmen) özgün (sayılması gereken) fikirleri vardır. Genel olarak materyalist bir ideoloji yorumu olduğu söylenebilecek ideoloji hakkındaki görüşleri, derli toplu olarak ifade edilen, nihaî kararı verilmiş sonuçlar şeklinde ifade edilmemektedir. Burada "materyalist" sözcüğü hem Zizek tarafından benimsenen ideoloji olarak hem de ideolojiyi bir kavram olarak anlama, yorumlama ve eleştirme tarzı olarak anlaşılmalıdır. Zizek'in farklı kitaplarında (makale, konferans metni, film vb. olabilir) hatta aynı kitabın değişik kısımlarında, farklı dahası çelişen ideoloji görüşleri ile karşılaşılabilir. İdeolojinin henüz kesin ve kapsayıcı bir tanımı konusunda anlaşma sağlanamadığı hatırlandığında bu karasızlık, savrukluk, net olmama hali konusunda Zizek mazur görülebilir. Yaşanan tüm dünya sorunları hakkında kendi bakış açısından görüş açıklayan birikimli, popüler ve cesur (namuslu anlamında) bir entelektüel olarak Zizek'in ideoloji konusunda da birçok tartışmanın içinde olduğu düşünüldüğünde (Zizek aracılığı ile) olaya farklı bakan diğer iddia sahibi düşünürlerden haberdar olunabilecek ve tezleri öğrenilebilecektir. Gazze müdahalesi hakkında İsrail'e ve Rusya'ya direnen Ukrayna'ya dair yazdığı bir makalesinde, kapitalizme karşı bütün cephelerde yenildiğinden neredeyse

[2] Jacques Lacan (1901-1981) Fransız psikanalist ve Psikiyatr. Psikanaliz çalışmaları ve geliştirdiği kuramlar ile çok sayıda felsefeciyi etkilemiş dikkat çekici bir düşünürdür.

herkesin emin olduğu marxizme taktik vermeye çalışırken kapitalizmin tek gerçek devrimci güç olduğunu (marxizm ve kapitalizm birer ideoloji olarak anlaşılabilir) söylemekten çekinmemektedir (Zizek, 2024, s.29). Zizek renkli üslubu ve popüler kültüre hâkimiyeti sayesinde kitleleri çok ciddi tartışmaların içine kolayca çekebilmektedir. Film, müzik, edebiyat gibi çok çeşitli sanat eserleri hatta "klozet" gibi en olmayacak nesnelerde/yerlerde ideolojileri iş üstünde yakalayıp teşhir etmek Zizek için işten bile değildir. Türkiye'de verdiği konferanslar da kalabalık bir izleyici kitlesi tarafından izlenmiştir. Filistin–İsrail çatışmasında Batıdaki genel temayüle aykırı sesler çıkarabilen Zizek, Türkiye Cumhuriyetindeki ideoloji pratiği, Türkiye'deki Kürtler, Gezi olayları gibi konularda da Türkiye'de yaşayanların tamamı tarafından benimsenemeyecek görüşlerini açıklamaktan geri kalmamıştır. İdeolojilerin etkin olduğu bir dönemde ideolojilerin muhatabı olmuş, çekişmelerini izlemiş, dahası bunlardan çok çektiği söylenebilecek Zizek'in ideoloji konusundaki fikir ve eleştirilerinin Türkiye'deki ideoloji anlayışı ve tartışmalarına katkı sağlaması mümkündür. Birikimi ve dünya çapında ideoloji tartışmalarında iyi bilinen ve takip edilen bir taraf olması nedeniyle incelemeye değer bulunan Zizek, ülkemiz tartışmaları için ufuk açıcı olabilecektir.

Burada asıl olarak ideolojinin anlaşılması ve Türkiye'deki uygulaması konusunda bir tartışma başlatmak, varsa mevcut tartışmaya katkı sağlamak, en azından ideolojinin tartışılması ve kesinlikle farkında olunması gereken bir fenomen olarak düşünce dünyamızda öncelikli yer edinmesini temin etmek amaçlanmıştır. Bu maksatla birinci bölümde ideoloji kavramının geçmişi ve nasıl anlaşıldığı konusu üzerinde durulacak, ideolojinin yöntem ve araçlarını da içerecek şekilde bir çerçeve çizilecektir. Bu çerçeve sayesinde ikinci bölümde Zizek rehberliğinde güncel ideoloji görüş ve uygulamaları ile eleştirileri anlaşılmaya gayret edilecek, Türkiye'de yayınlanmış, kolayca ulaşılabilecek kitaplarındaki ideoloji ile ilgili görüş ve eleştirileri dikkatle tespit edilmeye çalışılacaktır. İdeoloji konusundaki olumlu-olumsuz görüşleri ve eleştirileri toplu olarak görülmeye, ideoloji konusundaki tartışmalarda Zizek'in durduğu yer ve cevap vermek zorunda kaldığı tezler anlaşılmaya gayret edilecektir. Üçüncü ve son bölümde Zizek'in ideoloji görüş ve eleştirilerinin Türkiye'deki ideoloji anlayışı (algılaması olarak da anlaşılabilir) ve uygulaması ile benzerlikleri tespit edilecek, Zizek'in ideoloji eleştirilerinin Türkiye örneğindeki karşılıkları ortaya konmaya çalışılacaktır.

İdeolojinin ne olduğu nasıl çalıştığı yöntem ve araçlarının neler olduğu konusundaki farkındalık, başlatılan tartışmanın devamı sayesinde oluşacak toplumsal bilgilenme ve farkındalık birçok istismar olayına mâni olunmasını sağlayabilir. Devam eden ve hiçbir yararlı sonuca ulaşması beklenmeyen yıpratıcı çok sayıda tartışmanın özsel gerekçelere sahip olmadığı, sadece ideolojik bakış farklılığından kaynaklandığı anlaşılabilecektir. Böylece ideolojinin, insanlara kendi akıllarını kullandırmayan, özgür düşünmelerini engelleyen etkileri azaltılacak, toplumsal yaşamı mümkün kılan ortak hareketin enerjisinden, iş yapabilme yeteneğinden faydalanılmasını sağlayan imkânlarından istifade edilebilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İDEOLOJİNİN TARİHİ, TANIMLARI, YÖNTEM VE AYGITLARI

1.1. İDEOLOJİ KAVRAMININ OLUŞUMU

İdeoloji hakkında düşünürken herhangi bir ideoloji hakkında değil, kavram olarak ideoloji konusunda yoğunlaşılmasının önemi güçlüğünden gelmektedir. Bakıldığında her insanın en azından bir ideolojinin etki alanı içinde olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Bir ideoloji içinden kavram olarak ideolojiye odaklanmak kolay olmayacaktır. Çünkü deniz içindeki balıkların denizden haberdar olmamaları[3] gibi kişi kendi bulunduğu ideolojik çerçevenin farkında olamayacağından kendininkine karşı olan ideolojiyi tek ideoloji olarak görebilir, sadece kendisine karşı olarak gördüğü ideoloji hakkında düşünebilir ve nesnellikten uzak sonuçlara ulaşabilir. Diğer bir tuzak da ideolojinin toplumla birlikte varlık ve anlam kazanması nedeniyle konuya ideolojinin toplum üzerindeki etkilerine ve bu etkinin sonuçlarına odaklanılması yani sosyolojinin yöntemleriyle yaklaşılmasıdır.

İdeolojinin günümüzdeki anlamına uygun ve onu uygulanabilir kılan insan özelliklerinin fark edilmesi, kullanılması, yararlanılması hatta istismar edilmesinin tarihçesi ideoloji kavramının da tarihsel gelişimini ortaya koyacaktır.

İdeoloji sözcüğünün "loji" ekine rağmen bir bilim alanını değil de üzerine düşündüğümüz kavramı ve bir yaşam pratiğini göstermesi konusundaki garipliğini konuşmak zorunda kalmamak için sözcüğün etimolojisine hiç girilmeyecektir. Çünkü aynı kullanım meteoroloji, metodoloji vb için de geçerlidir ve bu kullanım tarzı Türkçe ve diğer (bazı) dillerde benimsenmiştir. Sadece "-loji" ve "logos" ek ya da kelimelerinin benzerliği anlam yakınlıklarının olduğunu hatta birbirine kaynaklık ettiğini düşündürmektedir. İngilizcedeki -logy Türkçeye -loji şeklinde girmiştir. Bir bilimsel çalışma alanını veya akademik disiplini göstermek üzere kullanılır (Wikipedia, 2023a). Fakat bu genel tanımın uygulamada çok bilinen istisnaları vardır ve ideoloji de bunlardan biridir ve bu nedenle

[3] Cihân-ârâ cihân içindedir ârâyı bilmezler
Ol mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler
Hayalî

de bir dönem fikirlerin bilimi anlamındaki kullanımı şu anda geçerli değildir. Son aşamada ideoloji bir türlü tanımlanamayan bir fenomenin adıdır.

1.2. İDEOLOJİYİ MÜMKÜN VE GEREKLİ KILAN İNSAN NİTELİKLERİ

Çok karmaşık ve kesin sonuç vermeyen tartışmalara girmeden, insan anlamasının, duyu verilerinin akıl/zihin/bilinç tarafından işlenmesi sayesinde gerçekleştiği söylenebilir. Bu konuda yapılmış ya da devam eden kayda değer bir tartışma bilinmemektedir. İlgili literatürdeki tartışma duyu verilerini işleyen aklın bu imkânı nasıl kazandığına yöneliktir. Anlama hakkındaki tartışmada uçlardan birisi aklın duyu verilerini işleme yeteneğinin doğuştan geldiği (a priori olduğu) diğeri bu yeteneğin sonradan içinde bulunulan çevre şartları, tecrübe ve eğitim ile kazanıldığı (a posteriori olduğu) şeklindedir. Sadece ideolojinin varlığı bile bu yeteneğin hiç olmazsa bir kısmının sonradan edinildiğini (a posteriori olduğunu) göstermektedir.

İnsanın çevresi, yaşadıkları ve en önemlisi eğitim yoluyla edindikleri, duyu verileri ile algıladıklarını anlamasını sağlayacaktır. Çay bardağının içinde kırık gibi görünen çay kaşığının kırık olmadığını ya da çok küçük ve sabit gibi görünen gök cisimlerinin çok büyük ve kendi hareketleri ya da dünyanın dönüşünden dolayı sabit olmadıkları bilinir. Algının ötesinde bir anlamayı mümkün kılan anlık duyu verilerinin bir zaman kesiti ve bir hacim içinde algılanmasının sağlanmasına aklın katkısıdır ve felsefe tarihi boyunca böylece görülüp kabul edilmiştir.

“Biz yalnız çevremizi görürüz, dolayısıyla da var olan her şeyi gördüğümüzü sanırız: biz, bir ovanın öte ucunda göğü elleriyle tutacaklarını sanan çocuklar gibiyiz” (Condillac, 1954. S. iii) diyen Condillac, aklın katkısından önceki bilginin yanıltıcılığını ortaya koymaktadır. Condillac’a göre insan zihninin duyu verilerine katkısının mahiyet olarak olmasa da mekanizma olarak incelenmesi ve bu faaliyetin nasıl güdüleceğinin (mekanizmaya bir amaca uygun sonuçlara ulaşılacak şekilde nasıl müdahale edilebileceğinin) araştırılması gerekir. Buradaki “güdülme” sözcüğünün ideoloji kavramıyla birlikte hep hatırlanması gerektiği akılda tutulmalı hatta vurgulanmalıdır.

Aklın duyu verilerini işlerken kullanacakları, başından beri kendisiyle (a priori) olanlar ve deney ve gözlemle edindikleri olmalıdır. Akıl önceden edinip biriktirdikleri ile yeni duyu verilerini mukayese ederek fazlalıkları çıkarıp eksikleri tamamlayarak doğru bir kanıya ulaşmaya çalışır. Yani bir depo (hafıza) ve onun kullanımı (anımsama) söz

konusudur. Condillac da Platon gibi hafıza ve anımsama arasında fark bulunduğunu düşünmektedir. İncelediğimiz kitabın mütercim/editörü, hafızanın fiziki bir neden ya da anımsatıcı bir duyu verisi olmadan sebep ve sonuçları ile tahayyülü mümkün kılacak bir tür hatırlama yeteneği olduğunu kabul eder. Anımsama ise bir duyu verisi ile karşılaşıldığında önceki benzer karşılaşmanın ve önceki kavrayışın hatırlanmasıdır.

İnsan asla kendi kendinin dışına çıkamayacak her şeyi sadece kendi aklı/zihni/düşüncesi ile anlayabilecektir. İnsanın bedeninin dışına çıkabilmesinin mümkün olduğunu ve bunu gerçekleştirdiğini iddia eden bazı pratiklerden söz edilse de bu işlem en nihayetinde zihin marifetiyle ve zihinle birlikte kalınarak (beden dışına çıkılarak) yapılmaktadır. Zihnin de dışına çıkılması söz konusu olmadığına göre, insanların kendi zihninin imkânları/sınırları dâhilinde kalmaya mahkûm olması her insanın kaderidir. Kişiler tek tek zihinlerinin imkânlarını arttırmayı, sınırlarını genişletmeyi başarabildiği takdirde/ölçüde göreceli bir özgürlük duygusu yaşayabilecektir.

"Duyumlar ve ruhun ameliyeleri… bütün bilgilerimizin malzemesidir." (Condillac, 1954, s. iv) diyen Condillac'a göre ruhun ilk ameliyesi, en alt kademede bilgi olan kavramadır. Sonra kavramaların devamlılığını sağlayacak anımsama gelecektir ki bu eski bilgiler yeni bağlantılarla farklı bilgiler üretmeyi mümkün kılacaktır. Eski kavrayışların hatırlanması hayal gücü (muhayyile) sayesinde yeni duyumlar olmadan da gerçekleştirilebilir. Muhayyilenin sağladığı imkân, deneyim olmadan derin düşünceyi, salt düşünceyi mümkün kılar. Yaşanan kavrayışların vesilelerinin kaydedildiği ve gerektiğinde kullanıma sunulduğu yer insan hafızasıdır.

İdeoloji, insan hafızası ve anımsamasında (Condillac, 1954, s. 321) bilinçli bir birikim oluşturulması ile kavrayışın etkilenmesi şeklinde görev yapabilecektir. Böylece bir fiziki duyum, farklı çevre, kültür ve eğitim seviyelerindeki insanlarda aynı kavrayışa sebebiyet verebilecektir. Bu kavrayış doğru ya da yanlış olabilir/bulunabilir. Dikkat edilmesi gereken sonuçta ulaşılan (ortak) kavrayışın, kişilerin (farkında olsunlar olmasınlar) kendi kavrayışlarının olmamasıdır.

Bilginin insan beynindeki serüveni üzerinde düşünüp, eserlerinde geniş bir şekilde işleyen Condillac'a göre durum şöyledir: Derin düşünmeye henüz başlamamış gençler duyulardan çok ve derin etkilenirler. Aklın filtre ve katkısı neredeyse hiç yoktur. Bu dönemde tesadüfler ve kötü eğitim ile edinilen bazı kavrayış kalıpları, ezberlenen özlü

sözler yavaş yavaş etkin olmaya başlayan aklın yollarını tıkar. Derin düşünmeyi başarabildikten sonra da önceki kavrayış kalıpları ve değer yargılarının hep var olduğu, yokluğunun hayal bile edilemeyeceği düşünülür. Bunlar kişilerle birlikte doğmuş, "ışık, ruha kazılı/basılı ilkeler" zannedilir (Condillac, 1954, s. 332) ve kolay kolay kurtulunamaz.

İdeolojinin işleyiş mekanizmasının da bu düşüncelerde yer aldığı görülebilir. Bir şekilde insanlara yüklenen kavrayış kalıplarının bir ideolojiye ait olabilmesine hiçbir engel yoktur. Duyu verilerini ideolojik kalıplara uygun olarak işleyen bir akıl genellikle belirtilen harici tesirin farkında dahi olamayabilir.

Bununla birlikte toplum yaşamının sürdürülmesi, toplumun refah-güvenliğinin temin ve idamesi için birçok durumda ortak bir kavrayış gereklidir. Eğitimin en önde gelen amaçlarından biri de budur. Toplum yaşamının sürdürülebilmesi için yararlı olan bu olanak belirsiz ama mutlaka var olan bir sınırı geçince ideolojilerden yararlanan odakların menfaati için kullanılmaya başlanacaktır ki bu kötüye kullanım bundan sonra "ideolojik kullanım" olarak adlandırılacaktır.

Condillac (ideolojik kullanım endişesinden dolayı ve bu tür kullanıma mâni olmak niyetiyle) zihnin etkilenmiş olmasından devamlı şüphe edilmesi ve fikirlerin kaynaklarının sık sık gözden geçirmenin alışkanlık haline getirilmesi gerektiği düşüncesindedir (Condillac, 1954, s. 351).

Condillac'tan farklı olarak Louis Althusser ideolojiyi mahkûm etmez; dinî, ahlakî, hukukî ve politik biçim altında nesnel bir toplumsal gerçeklik olarak kabul eder. Ona göre ideolojik mücadele sınıf mücadelesinin önemli bir parçasıdır. Fakat diğer yandan da uygulama dışında fikirlere de etkisi bakımından ideolojiyi şiddetle eleştirir, bilimsel bilgiye engel hatta tehdit olarak görür (Althusser, 2002, s. 308).

Marx İçin adlı eserine aldığı "*Marksizm ve Hümanizm*" başlıklı makalede bilimsel olmakla ideolojik olmak arasındaki önemli farkları açıklayan Althusser'e göre, ideolojik olan özsel değildir, muğlaktır; bilgi edinmeyi engeller, farkında olunmadığı takdirde hata yapılması muhtemeldir (Althusser, 2002, s. 271-272). İdeolojisiz bir dünya ancak bir ideoloji içinde hayal edilebilir ve ideolojinin yerini bilimin aldığı bir dünya ancak bir ideolojinin ütopyası olabilir (Althusser, 2002, s. 282). İdeoloji hep vardır ama doğal olarak biçim ve ilişkileri açısından değişebilir. Althusser ideolojiyi bilinçten ziyade bilinç

dışı ile ilişkili temsiller, imgeler ve kavramlar olarak gördüğünden tamamen bilinç ile ilgili gören Condillac'tan farklılaşır (Althusser, 2002, s. 283).

Althusser ideolojinin, devletin olmaması düşünülemeyecek iki aygıtından biri olduğunu savunur. Devlet, devlet iktidarı (devleti elinde bulunduranlar) ile devlet aygıtından oluşur. Devlet aygıtının, baskıcı ve ideolojik aygıt olarak iki bileşeni vardır (Althusser, 2008, s. 127). Devletin baskıcı ve ideolojik aygıtlarını ayıran fark, baskıcı olan aygıtın şiddet kullanması, ideolojik aygıtın kullanmamasıdır (Althusser, 2008, s. 132).

İdeoloji konusunda çok kapsayıcı ve olumlu-olumsuz görüşleri detaylı olarak inceleyen *İdeoloji* adlı kitabında Terry Eagleton ideoloji sözcüğünün kullanımda fakat birbiriyle bağdaşmaz nitelikte anlamları olduğunu (Eagleton, 2015, s. 17) ifade eder. Eagleton'a göre ideoloji ağız kokusu gibi ancak başkalarında olan bir şeydir ve onunla iki temel şekilde ilgilenilebilir. Birincisi doğru ve yanlış bilme fikriyle yanılsama, çarpıtma "yanlış bilinç" anlamında epistemolojik açıdan ideoloji ile ilgilenme, diğeri ise fikirlerin gerçeğe uygun/aykırı olup olmadığından çok toplumsal hayata etkisine odaklanan sosyolojik bakış açısı ile ilgilenme. Fakat son tahlilde tek tek her iki bakış açısı da eksiktir, İdeolojinin gerçekten anlaşılması her iki ilgilenme tarzının birden dikkate alınması ile mümkün olabilir (Eagleton, 2015, s. 19).

Eagleton tarafından tasnif edilen ideoloji tanımlarının odaklandığı hususlar şöyle anlaşılabilir. Öncelikle kültürle çok benzeşen ve onu tamamlayıcı olarak konumlandırılan fikir, inanç ve değerler üreten gayet geniş kapsamlı tanımlardır ki düşüncenin toplumsal belirleniminin ideoloji tarafından sağlandığı ön kabulüne dayanır. Daha dar bir kapsama alanına sahip tanım öbeği ise toplumun önemli bir kesiminin inanç ve fikirlerinin oluşturduğu hayat görüşünün ideoloji olarak görülmesidir ki burada belirleyici olan "önemli" sözcüğüdür. Böylece yavaş yavaş toplumun tamamını kapsamasına rağmen önemli bir bölümü tarafından oluşturulan bir ideoloji söz konusu olmaya başlamaktadır. Sonra çıkarların baskın olmaya başladığı üçüncü tanım grubu ile karşı karşıya kalınacaktır. Dördüncü tanım öbeğinde önemli ve küçük grup iktidarda ya da iktidara çok yakındır; ideolojiye, siyasi amaçlara uygun etkiler üretme görevi yüklenmiştir. Toplumsal çıkarlar ile ideolojiyi üreten/kontrol eden grubun çıkarları çatışmaya başladığında ideoloji bu çıkarları aynılaştırma görevini üstlenecek: Bu maksatla ikiyüzlülük ve çarpıtma sahne alacak ve ideoloji beşinci tanım grubunda daha da olumsuz anlamlar kazanacaktır. Son

grup bir temenni sayılabilecek şekilde gerçekten küçük grubun değil tüm toplumun çıkarlarının dikkate alındığı farz ve kabulünden neşet eden ideoloji tanım grubudur. Bu tanım ideolojinin çarpıtma yalan ve gerçek dışı algılar üreten/kullanan yanını inkâr etmez fakat bunun egemen sınıf ya da iktidardan değil, toplumun üstün çıkarlarından kaynaklandığına inanır ve inandırmaya çalışır (Eagleton, 2015, s. 53). Bu tanım grupları esasında uygulamada ideolojinin ne olduğu ne olması gerektiği ve ne olduğunu iddia ettiği ile ilgili görüşler gibi ve sadece bazı ideolojilerin nasıl olduklarına bakılıp yapılmış intibaı uyandırıyor. Bütün tanımların bir yerden bakılarak yapıldığı düşünüldüğünde ve bu yerin de bazı ideolojilerin kapsama alanı içinde olabileceği düşünüldüğünde ideolojiye dışarıdan kapsayıcı bir bakış ve tanım getirilmesinin güçlüğü hatta belki de imkânsızlığı kabul edilmek zorunda kalınacaktır.

Şerif Mardin ideolojinin "yumuşak"tan "sert"e geniş bir yelpazede görülebileceğini savunur (Mardin, 1983, s. 13). Yelpazenin yumuşak ucunda "vaziyet alış" diye isimlendirilen bir insanın davranışlarından çıkan psikolojik süreç örgütlenmesi, diğer uçta ise sert ideoloji diye görülen sistematik şekilde işlenmiş içeriği kuvvetli bir yapı mevcuttur. Görüldüğü üzere ideoloji zor fark edilecek bir tarzda, masum kişisel vaziyet almalarla ortaya çıkmaya başlıyor. Ve çeşitli aşamalarda iyice şekillenip/katılaşıp içeriği zenginleştikçe sertleşiyor ve fark edilmesi imkânsız hale geliyor (Mardin, 1983, s. 14).

Baskın Oran ise ideolojinin belli bir zaman ve zeminde karşılaşılan sorunlar ile baş edebilmek için öne sürülen bir fikirler bütünü olduğunu söyler. Oran'a göre koşullar değişince, sorunlar ortadan kalkar ya da nitelik değiştirirse ideolojisi de ortadan kalkacak ya da değişecektir (Oran, 1997, s. 14). Her ne kadar daha sonraki sayfalarda değişmeye direnen ideolojilerin çağdışı kalarak kendisine zarar vermeye başlayacağını (ideolojinin olumsuz etkisi) söylese de (Oran, 1997, s. 26) ideolojilerden menfaat sağlayanların sorunlar ve genel olarak şartlardaki değişimi takipçilerinden saklayacaklarına değinmemiştir. Oysa asıl sorun ideolojilerin sorun çözücü olarak vazedilmelerinden ziyade kısa bir süre sonra sadece iktidar sahiplerine meşruiyet ve menfaat sağlayıcı bir mekanizmaya dönüşmesi, neredeyse asıl ve tek sorunun kendileri olmasıdır.

Remzi Oğuz Arık da ideoloji konusunu işlediği kitabında ideolojiye neredeyse ideolojik bakmaktadır. Arık'a göre bir topluluğun kaderi önünde fışkıran ıstırabından, "ideal" doğar. İnsan, görünen kaderinin önünde kendisini unutup topluluğun kaderine kattığında

idealizm ile göz göze gelmiş demektir. Arık "ideal"i ideolojiye alternatif hatta rakip olarak öne sürmektedir. İdeolojinin metafizikten arınmış olduğunu düşünen ve içiyle dışını farklı (ikiyüzlü) bulan Arık, idealin iç ve dış bütünlüğü olduğunu savunur (Arık, 1969, s. 25). Arık'a göre ideoloji burun kıvırılacak bir gerçeklik değildir. Toplumsal iş yapma imkânı kazandırma imkânlarından yararlanmak için tarafsız bir laboratuvar adamı gibi davranıp ivedilikle ihtiyaçlara/ideallere uygun eklektik bir ideoloji oluşturulmalı ve nimetlerinden yararlanılmalıdır (Arık, 1969, s. 27). Arık'a göre milliyetçilik bir ideoloji hatta en güçlü ideolojidir. Hatta demokrasi bilimselcilik gibi diğer bazı ideolojilere nazar daha motive edici ve toplayıcı olma gibi üstünlükleri vardır (Arık, 1969, s. 51).

İdeolojiye ideolojik baktığı anlaşılan diğer bir yazar Saadeddin Elibol, ideolojiyi ilimle birlikte ele aldığı kitabında; 20. yüzyılın ideolojiler çağı olarak adlandırıldığını alıntılar ve ideolojilerin katliamlara, savaşlara sebep olduğunu ya da bunları normalleştirdiğini söyler (Elibol, 1980, s. 85). Elibol'un bazı marxistlerin marxizm'i bir ideoloji değil de bilim olarak gördükleri (Elibol, 1980, s. 88) hakkındaki tespiti, ideolojinin ancak ötekinde görünür olduğu hakkında iyi bir örnektir.

Karl Marx ideolojiyi, bireylerin zihinlerinde maddi gerçeklere aykırı olarak yanıltıcı fikir ve tasavvurlar, bu yolla da yanlış bir bilinç oluşturmak şeklinde anladığından bu müdahalenin nasıl yapılacağını da şöyle açıklamaktadır: Bilinç saf bilinç değildir, çünkü başlangıçta kendisi kadar eski olan dil ile kirlenmiştir (Marx & Engels, 1968, s. 54) yani dil ile istenen şekilde biçimlendirilebilir. Marx ve Engels kirlenme ile özel menfaatlerin genel menfaat aleyhine öne geçirilmesini kastettiklerini açıklamışlardır (Marx & Engels, 1968, s. 58). *Alman İdeolojisi* isimli kitaplarında büyük sanayinin din ve ahlakla birlikte ideolojiyi de yıktığını (Marx & Engels, 1968, s. 106) ifade etmelerine rağmen büyük sermayenin ideoloji sayesinde oluştuğunu ve yine ideoloji sayesinde her şeyi sermayenin istek ve arzularına göre düzenleyebildiklerini eserin tamamından çıkarmak mümkündür.

1.3. İDEOLOJİ KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Hayatın her anı ve dünyanın her halinin önceden belirlenmiş bir perspektiften anlaşılması anlamına gelen ideoloji, fark edilsin edilmesin algıyı filtreler. Ortak yaşamın kolaylaşması bakımından faydaları olsa da genellikle gerçeği çarpıtan insan düşüncesini ve idrakini sınırlayan/yönlendiren ideoloji, ilk ortaya çıktığında böyle olumsuz bir imaja sahip değildi.

Destutt de Tracy "ideoloji" kavramını 1797 tarihinde ilk kez kullandığında anlamı, herkes için doğru düşünme imkânları sağlamayı amaçlayan fikir bilimiydi (Mardin, 2017, s. 24). Fransız Devriminin son aşamasında Konvansiyon idaresi esnasında ortaya çıkan ideologlar, iktidara gelen Napolyon'un sağladığı imkânları kullanarak bir eğitim sistemi görevi almışlardı. Fakat çeşitli güç dengelerinin gözetilme ihtiyacının yaşandığı politik ortamda Napolyon'un desteğini kaybeden ideologlar metafizik yapmakla suçlanmış, ideoloji birtakım aykırı insanların fikirleri anlamına gelmeye başlamıştır (Mardin, 2017, s.25).

Napolyon ile aşağı yukarı aynı dönemde yaşayan Immanuel Kant da duyu verilerinin algı haline dönüşmesi ve bu aşamalarda aklın işlevi üzerine eğilmiş, mekanik duyu verilerinin bir soyutlama işlemine tabi tutulmasının şart olduğunu düşünmüş ve yazmıştı. Kant'tan önceki birçok filozof da duyu verilerinin ancak akıl ve onun sahip olduğu kategorilerin şekillendirici etkisi sayesinde bir mekân ve bir zaman içinde algılanabileceğinden emindiler ve bunu çeşitli eserlerinde gayet net şekilde açıklamışlardı. En önemlisi Mardin tarafından da kabul edildiği üzere, Kant'a göre insanlar dünyayı ancak ve sadece akıl sayesinde ve onun imkân ve sınırlamalarına uygun olarak algılayabilir (Mardin, 2017, s. 28). Bu tespit, "gerçek" ya da "asıl gerçek" iddiasının anlamsızlığını ortaya koymaktadır. Kant aklın imkân ve sınırlarını tartışırken "gerçek" algımızda aklın baskın rolünü vurgulayarak bir bakıma ideolojinin var olabilme imkânını da ortaya koymuş oluyordu.

Mardin tarafından iddia edildiği gibi Hegel, Kant'ın (her şeyin herkese göre farklı farklı olduğundan hareketle evrensel bir) "gerçek arayışının anlamsız olduğu" iddiasına itiraz ederek görünüşün de gerçeğe dâhil olduğunu ileri sürerken (Mardin, 2017, s. 28) ideolojinin imkânı ve iş yapma tarzına dair bir olumsuzlamada bulunmuş olmaz. Hatta fikir dediğimiz şeye toplumsallık atfedip, tarihsel birikimin önemine değinerek Mardin'in de ifade ettiği üzere bir kavram olarak ideolojiye iyice yaklaşılır (Mardin, 2017, s. 29) ve ideoloji ile işleyiş mekanizmasının biraz daha kolay anlaşılmasına katkıda bulunur. İnsan aklının apriori bilgiler ve kategoriler ile etkinlikte bulunması nedeniyle insanın değişmez bir özü olduğunu düşündüğünü söyleyebileceğimiz Kant'tan farklı olarak Hegel, tarih içinde gelişen/değişen bir insan özünden bahsedilmesi gerektiği düşüncesindedir. Aklın anlamasının sadece apriori bilgi ve on iki kategori sayesinde değil fakat deney gözlem ve eğitim ile sonradan edinilen bilgiler ile oluştuğunun kabulü insanın aklı ile dünyayı, olup

biteni ve meydana gelen değişimleri idrak edeceğini düşünen Kant'ın fikirlerine de ters düşmez.[4]

Mardin'e göre Marx'ın ideoloji anlayışı da insanın kendi durumunu o andaki görüşü, duyu verileri ve aklının sağladığı imkânları kullanarak anladığı fikrine dayanır. Sosyal yaşam ve toplumsal varoluş, akıl ya da bilincin imkânlarının en önemli belirleyicisidir. Marx'a göre bilinçten sosyal yaşam çıkarmak ideolojinin amacı ya da işidir. Marx'a göre tarih, bir sınıfın öbür sınıftan artı değer alma mücadelesidir ve bireyler kendi kendilerine (tek başlarına) bu mücadeleyi başlatamaz ve sürdüremezler. İdeoloji tam burada devreye girecek, bu mücadeleyi bir kurumsal yapı içinde hem örgütleyecek, başlatacak, sürdürecek ve hem de gizleyecektir. Her şey gibi sınıf mücadelesi de ancak ideoloji süzgecinden geçtikten sonra bireylere ulaşabilecektir (Marx, 2014, s. 18). Marx, burjuva ideolojisinin bireylerin ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçlarını sıralamasında etkin olacak, emek kullanımının hakça gerçekleştiği ve tüm bireylerin emekleriyle geçindikleri algısını yarattığını yazar burjuva ideolojisine göre her çeşit insan etkinliği hatta toplum; tek tek kişiler içindir (Marx, 2014, s. 42). Şerif Mardin (Marx'ın) ideoloji konusundaki görüşünü anlamada Marx'ın "sosyal yaşam bilinci belirler" anlayışının önemli olduğu görüşündedir (Mardin, 2017, s. 32-33). Çünkü ancak buradan hareketle Marx'ın sosyal yaşamı belirleyecek bilinci sağlamaya çalışmakla suçladığı ideolojiye "yanlış bilinç" demesi anlaşılır olacaktır. Yani sosyal yaşam ve toplumsal varoluş sayesinde oluşmayan yapay bir bilinçtir ideoloji. Çünkü dünyayı ve olup biteni kişi kendi algısıyla ve doğallığı içinde değil, kısıtlanmış, yönlendirilmiş, bazı yönleri karartılmış, bazı yönleri fazlasıyla aydınlatılmış olarak algılar ve bilinci de bu şekilde oluşur. Marx'a göre ideoloji kapitalist düzenin kusurlarını, yıkıcılığını gizlemek yanında kapitalistlerin iktidarını sürdürmeleri için sayısız maskeler ve meşruiyet gerekçeleri üretir (Marx & Engels, 2014, s. 35). Bu yönüyle Marx komünizme karşı ideolojik iddialar üzerinde durmaya değmeyecek kadar değersizdir (Marx & Engels 2014, s. 90) ve bu tür gerici ideolojilere açık sınıfsızlaşmış yığınlar kaybetmeye sömürülmeye mahkumdur (Marx & Engels 2014, s. 116). Engels'e göre de bütün tarih çalışmalarının politik, dinî, felsefî ya da ideolojik hangi alanda olursa

[4] Ağırlıklı olarak Şerif Mardin'in yorumları üzerinden değerlendirdiğimiz Kant'ın düşünceleri üzerine ayırt edici birkaç söz eklemek gerekiyor: Öncelikle Kant insan yerine "akıl sahibi varlık" ifadesini kullanır. Yapmak istediği akla, aklın kullanımına sınırlar çizmektir. Bu şekilde akıl bazı savrulmalardan kurtulacaktır. Bununla birlikte her "akıl sahibi varlık" bilgiyi elde ederken çeşitli sorunlarla hesaplaşmak ve neyin bilgi olduğunu ortaya koymak durumundadır. Yoksa bilgi dediğimiz şey ile inanç vb "nesne alanı" birbirine karışır. Kafamızda ürettiğimiz kimi imgeler bilgi yerine geçebilir.

olsun gerçekte sınıf çatışmaları hakkında olduğunu herkesten önce Marx bulmuştur (Marx, 1967, s. 26).

Aynı toplumsal varoluş ve sosyal yaşam şartlarına maruz farklı kişilerde dahi aynı bilincin oluşmaması ihtimalinden hareketle mevcut çevre şartlarından bağımsız olarak toplum fertlerinin sahip olması gerektiği düşünülen bilinç modelinin iktidar sahiplerince tüm toplum fertlerine kazandırılması gayretinin bizatihi kendisi ideolojik bir faaliyet, seçilen model bilinç de ideoloji olacaktır. Bu eylemin çevre şartlarına uygun ya da aykırı olması, iyi niyetle ya da toplumun istismarı amacıyla yapılması ideolojik olmasını etkilemez. Sosyal yaşam ve toplumsal karar ve uygulamalar hakkında yeterli ve doğru bilgiye ulaşmanın mümkün ya da kolay olmadığı çevre şartları ideolojik bilinçlendirmeyi (doğal olarak) kolaylaştıracaktır.

Marx yanlış bilinç olarak tanımladığı ideolojiyi sınıf bilincine (işçi sınıfı) karşı bir tehdit olarak görüyor, olumsuz bakıyordu. Fakat ideoloji, marxistler tarafından da yoğun olarak kullanılmıştır. Marx ideoloji dendiğinde bir tür ideolojiyi mesela kapitalist ideolojiyi kastetmektedir diye düşünülebilir. Nitekim Marx'tan sonra ideoloji dendiğinde hemen marxist ideolojinin anlaşıldığı bir dönem ve böyle anlayan önemli büyüklükte bir toplum kesimi ortaya çıkmıştır. Örneğin marxist dünyanın çok önemli bir ideoloğu olan Lenin, ideolojiyi olumlu anlamda anlamış ve kullanmıştır. Lenin için ideoloji, "yanlış bilinç" mağduru proleterleri maruz kaldıkları burjuva ideolojisinin etkisinden kurtarmak, kendi sınıf bilinçlerine ulaştırmak için gereklidir. Marx'ın Lenin tarafından kullanılan ideolojinin de istismar maksatlı kullanılacağını öngörüp olumsuz görüşünü muhafaza edeceği tahmininde haklılık payı vardır. Burjuva ideolojisinin karşısına proleter ideolojisinin çıkması gibi her ideolojik müdahale haklı gerekçelerle yapılacak ve zaman içinde kaçınılmaz olarak kendisine karşı yapılacak ideolojik müdahalelere haklılık gerekçeleri oluşturacaktır.

Bir zamanlar sadece din tarafından yapılabilen algı değiştirme ve bilinç oluşumunu etkileme faaliyeti kitle iletişiminin artışına paralel olarak 19. ve özellikle 20. Yüzyılda çeşitli güç odaklarınca ideoloji başlığı altında ve onun yöntem ve araçlarıyla yapılır olmuştur. Mardin'e göre ideolojilerin siyasal yaşamı etkilediğini söylemek günümüzde çok basit bir önerme hatta bilineni tekrar gibi algılanabilir. Fakat siyaset hakkında düşünenlerin ideolojilerin bu gücünü kabul edip üzerinde durmaları çok yenidir; 20.

Yüzyılın son yarısından daha eskiye uzanmaz (Mardin, 1983, s. 16). Günümüzdeki yoğun kullanımına bağlı olarak ideoloji, dışarıdan tesir ile oluşturulan bir bilinç etkilemesi olarak incelemelere konu edinildiği gibi Mardin'e göre, Freud tarafından bir kişilik özelliği olarak da görülüp incelenmiştir (Mardin, 2017, s. 45). Freud'un bilinç ve bilinçaltı kavramlarıyla izah ettiği id, ego ve süper ego kavramlarının birbiriyle ilişkisinde ideolojinin kendisine var olma alanı bulduğu ve işlev kazandığını iddia ettiğini Mardin'in aktarmalarından anlıyoruz. Fakat bu izah ve iddialar felsefî olmaktan ziyade psikanaliz ile ilgilidir (Mardin, 2017, s. 47).

Çok çeşitli şekillerde anlaşılan ve tanımlanan ideolojinin yöntem ve araçları da doğal olarak çok çeşitlidir. İdeolojinin etkileri ancak dışarıdan (ideolojinin dışından, diğer bir deyişle ideolojinin etkilerinden uzak olarak) bakıldığında görülebilir, içeriden fark edilebilmesi zordur. Hiç kimse bilincinin, kendi dışında oluşturulmuş bir ideoloji tarafından belirlendiğini, dünyayı ve tüm olup biteni bir ideolojik gözlük arkasından izlediğini kabul etmeyecektir. Saçma bir ideolojiye (ideolojiler etkisi altına alamadıkları insanlara saçma gelir, aksi takdirde zaten takipçisi olacaklardır) körü körüne bağlanma gibi olumsuzluklar ancak ötekilerin başına gelir ve onların da kurtarılması için kişiler "haklı" olarak kendi "hayat görüşlerini" bir ideoloji haline getirip ötekilere "kazandırmaya mecbur!" kalır.

1.4. İDEOLOJİ İÇİN TANIM DENEMELERİ

İdeolojinin, "dünya görüşü" ile aynı kavramlar olduğunu düşünmeyenler bile çok yakın kavramlar olduğuna itiraz etmeyeceklerdir. Dünya görüşü kavramının ideolojiyi de içerdiğini düşünen Nermi Uygur'a göre eskiden beri felsefe olarak bilinen dünya görüşleri "Weltanschauung" anlamına gelmediğinde bazı kimselerin dilinde, beğenilmeyen politika düzenlerini, beğenilmeyen "ideolojileri" bildiren bir damga-söz olmuştur (Uygur, 1963, s. 11). "İdeoloji" sözcüğünü, içerdiğini düşündüğü olumsuz anlamı ve Türkçe bir sözcük olmadığı için kullanmaktan kaçındığı düşünülürse Nermi Uygur'un "dünya görüşü" için yazdıklarının ideoloji için de geçerli olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Ortaya koyduğu "dünya görüşü" tanımı da bu tezi teyit eder niteliktedir. Uygur'a göre dünya görüşü; insan yaşamasına ilişkin, bu yaşamın gerektirdiği, bu yaşamaya etkiyen bir görüşü dile getirir (Uygur, 1963, s. 12).

Uygur tarafından kitabına alınan Dilthey'ın[5] dünya görüşü tanımı da "ideoloji" olarak anlaşılabilir. Bu tanım şudur: "Bütün dünya görüşleri, dünya bilmecesinin tam bir çözümünü vermeye kalkıştıklarında, hep aynı yapıyı kapsarlar. Bu yapı, her kez öyle bir bağlamdır ki, içinde bir dünya tablosuna dayanarak dünyanın önemi ile anlamı üzerindeki sorular karara bağlanır; bundan da yaşama tutumu için gerekli ülkü, en yüksek iyi, en üstteki ilkeler türetilir" (Uygur, 1963, s. 12). Tek tek eylemlerin düzenlenmesine ancak bu anlamlandırmadan sonra ve ancak dolayısıyla sıra gelebilecektir. Dünya görüşü esas fonksiyonu gereği bu tek tek eylemlerin dönüp dolaşıp bağlandığı tüm tasarımı verir, yaşama pratiğini şöyle ya da böyle etkilemekle birlikte bu pratiği aşan tümcü bir bilmeyi gerçekleştirir (Uygur, 1963, s. 14). Uygur, Jaspers'in[6] dünya görüşünün bir tür "bilme" olduğu fikrini savunduğunu belirtir. Buna göre dünya görüşü düpedüz bilme olarak değil, değerlerde, yaşamayı biçimlemede, kaderde, değerlerin yaşanan sıra düzeninde kendini açığa vurur (Uygur, 1963, s. 12).

Öte yandan Uygur ideolojinin (ya da onun deyimiyle bitişik yazılan dünyagörüşünün), kendini kuşatıcı bilgi diye sunsa bile "bilgi" olarak kabul edilmemesi gerektiğini vurgulamayı da ihmal etmez. Sadece bir "görüş" olduğu, yaşamaya ilişkin tutumların dayandırıldığı "varsayım" olduğu unutulmamalıdır. Çeşitli ihtiyaçları karşılayacak şekilde çok sayıda ideolojinin mevcudiyeti, evrensel ve her zaman geçerli bir bilgi ile karşı karşıya olmadığımızın önemli bir kanıtıdır.

Dünya görüşü ya da ideolojiyi sadece bir görüş ve çeşitli ihtiyaçların temini için bir araç olarak görmek ve bu şekilde yararlanıp kötüye kullanmamak toplum içindeki insan yaşamını kolaylaştıracak, ideolojinin bilinen menfi etkilerinden uzak kalınmasını sağlayacaktır. Bireyin bilinçli olarak ideoloji ya da dünya görüşünden kaçınma çabası sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. İster bilinçli ister yarı bilinçli ya da tamamen bilinçsiz olarak sözün en geniş anlamında çevresini duyup yaşamasında her birey kesinlikle bilme dışı bu yönelimden (ideolojiden) yararlanacaktır. Dünya görüşü öncelikle kişisel bir şeydir fakat asıl olarak toplumca paylaşılan ortak dünya görüşünün de bir parçasıdır. Doğallıkla toplumun takip ettiği ideolojinin sadece ve sadece toplumu oluşturanların fert fert dünya görüşlerinin toplamı olduğunu düşünmek gerçekçi olmaz. İdeolojinin oluşmasında tek tek insanlar yanında liderlerin, düşünürlerin, din kurucularının ya da din

[5] Wilhelm Dilthey, Alman filozof (1833-1911).
[6] Karl Jaspers, Alman filozof ve psikiyatrist (1883- 1969).

temsilcilerinin, ozanların büyük katkıları vardır ve bu katkı fert olarak insanın kısa ömrünü aşacak şekilde nesiller boyu sürer (Uygur, 1963, s. 36).

İdeolojinin bir sınıfın daha doğrusu bir menfaat grubunun egemenliğini tesis ve idameye yaradığını söyleyen Küçükömer'e göre, yararlanan kitlenin bu kadar kısıtlı olmasına rağmen ideolojinin çok daha geniş kapsama alanına sahip olması gerektiği açıktır. Bu nedenle de diğer sınıfların da ideolojiyi kolayca kabullenmesini sağlayacak katkılarla baskın ideolojinin saklı kalmasını sağlayacak kapsayıcı bir nitelik kazanması sağlanır. İdeoloji sayesinde sağlanan toplumsal birlik ve bütünselliğin ülke için olduğu algısı yaratılır (Küçükömer, 1994, s. 51).

İdeoloji üzerine düşünmenin ve onu tanımlamanın bir ideolojinin etkisi altında kalmadan yapılabilmesi çok önemlidir. Zizek hakkında olduğu için okunup incelenerek yararlanılan bir kitapta (Yibing, 2012) yer alan bir cümle çok dikkat çekicidir. Bu cümlede Zhang Yibing'in de içinde bulunduğu çağdaş Çinli felsefecilerin felsefî araştırmalarını, ülkelerindeki kaba politikleştirmenin ve yönlendirmenin etkisinin sona ermesini müteakip yapmış olmaları özellikle vurgulanıyordu (Yibing, 2012, s.5). Çin Halk Cumhuriyeti'nde marxist düşünce üzerine eser verebilmek için politik baskının sona ermesi önemliydi. Başka ideolojilerin etkin olduğu ülkeler için bu baskı daha farklı alanlarda hissedilebilir. İdeoloji tanımlarında da tanım yapanların kendi ideolojisindeki özelliklerin tanıma ithal edilmeye çalışılması beklenir. Ya da en azından hâkim ideolojinin tartışılmasına neden olabilecek tanımlama öğelerinin kullanımı zor olacaktır.

Zhang Yibing, asli biçimini özdeşlik olarak belirledikten sonra ideolojiyi gerçekliği örtmek için aldatıcı ilişkilerden faydalanan zora dayalı görünmez bir kavramsal yapı olarak tanımlar. Özdeşlik her zaman asli amaçlar doğrultusundaki öncüllerde ortaya çıkacak ve birtakım hususlarda örtme-gizleme sağlayarak ideolojinin büyük amaçlarına hizmet edecektir (Yibing, 2012, s. 50). İdeolojinin olmayabileceği düşüncesini taşımayan Yibing, Alhusser'den[7] de yardım alarak, ideolojinin bir gün ortadan kalkabileceğini düşünmenin bile başka bir ideoloji olduğunu iddia eder (Yibing, 2012, s. 140). Bu mantığa göre büyük anlatılarla birlikte ideolojilerin de sona erdiği söylemi zekice kurgulanmış post modern bir ideoloji olmaktan öteye gidememektedir.

[7] Louis Althusser, Fransız marxist filozof (1918-1990).

Althusser, dinî, ahlaki, hukukî ve politik biçimler altında bir toplumsal gerçeklik olarak gördüğü ideolojiyi mahkûm etmez sınıf mücadelesinin organik bir parçası olduğunu kabul eder. Fakat aynı anda ideolojinin olumsuz teorik etkilerinin farkında olduğunu, bilimsel bilginin önünde bir tehdit ya da engel (Althusser, 2002, s. 308) teşkil ettiğini de belirtmekten geri kalmaz.

1.5. İDEOLOJİNİN YÖNTEM VE ARAÇLARI

İdeoloji ancak bir devlet tarafından ya da devletle birlikte (yandaş ya da karşıt) değerlendirildiği zaman gerçek anlamda bir inceleme nesnesi olabilir. Devlet düzeyinde bir etki gücüne sahip olmayan (varlığı dahi tartışma konusu olabilecek) ideolojilerin kullandığı yöntem ve araçlar, büyük grupları etkileyen ideolojilerinkilerin bir kısmı ve küçük ölçeklileri olacaktır. Bu nedenle ideoloji ancak bir devlet aygıtı olarak incelendiğinde (yani devletin imkânlarını kullanabildiğinde) yöntem ve araçları en kapsamlı ve geniş şekilde görünebilecektir.

Kendisi devletin bir aygıtı olan ideolojinin bireyi/toplumu etkilemesi demek onların bilinçlerini devlet aygıtını kullananların belirlediği şekilde biçimlendirmektir. Bunun adı da en genel anlamıyla eğitimdir. "İdeolojinin tek aracı eğitimdir." denebilir belki ama tek başına "eğitim" sözcüğünün kısıtlayıcı etkisini bertaraf edebilmek için ayrı ayrı ve bir tür eğitim sayılabilecek çeşitli araçlar üzerinde durulacaktır.

Bu bağlamda araçlar hakkında düşünürken yöntemin de araç ile birlikte olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Araç yöntemi ya da yöntem aracı belirlemektedir. Hatta genellikle birbirinden ayrılamayacağı aynı şey olduğu fikrine kapılınabilinir. Örneğin eğitimin bir ideoloji aracı olduğu da doğrudur, ideoloji oluşturma pekiştirme yöntemi olduğu da. Eğitimde ideoloji gerçeği üzerinde düşünülürken sorunun asıl hissedileceği kademe üniversiteler olacaktır. Üniversal olma iddiası adından da anlaşılacağı üzere üniversitelerin ideolojilerden arî olduğunu ne iddia eden vardır ne de böyle bir iddiaya inanacak insan bulunur. Üniversitede ideoloji hakkındaki kitabında Ronald Barnett üniversite için en dürüst davranışın ideolojiyi içinden atamayacağını kabul etmek olacaktır. Makul bir üniversite ideolojinin içinde yaşamasına olanak tanır, çünkü akla dayalı bir üniversitenin bizzat kendisi bir ideoloji olabilir (Barnett, 2008, s. 96). Barnett tarafından savunulan ideoloji tarafından kullanılmaktan korkmadan ideolojiden yararlanabilmek gibi de anlaşılabilir. Çünkü kabul edilmelidir ki üniversitelerin ihtiyaç

duyduğu kaynakların vanası ideoloji sahiplerindedir ve projeleri de aynı iktidar sahipleri fonlar.

Althusser'e göre devletin ideolojik aygıtları (Althusser, 2008, s.128);

a. Aile aygıtı
b. Din aygıtı
c. Eğitim aygıtı
d. Siyasal aygıt
e. Sendikal aygıt
f. Haberleşme aygıtı
g. Basın yayın aygıtı
h. Kültürel aygıt

Yukarıda sayılan ideolojik aygıtlar, kurumları ve sistemleriyle birlikte anlaşılmalıdır. Sayılan kurum ve sistemler var olmak için herhangi bir ideolojiye ihtiyaç duymazlar, bu nedenle de varlıklarını hangisi olursa olsun bir ideolojiye borçlu oldukları söylenemez. Fakat (en azından görülebildiği kadarıyla) uygulamada bu aygıtların herhangi biri en azından bir ideolojiye bağlı olmadan düşünülemez.

Althusser'e göre, devlet aygıtları içinde ideolojik aygıtların belirleyici özelliği baskı ya da zor kullanmamasıdır. Devlet ideolojik aygıtlarını bireylerin yerine getirmesi zorunlu olan işlerini "gönüllü" olarak yapmasını sağlamakta kullanır (Althusser, 2008, s. 132). Bu aygıt ile başaramayanlar için hazır bekletilen devletin baskı aygıtları ihtiyaç durumunda derhal göreve çağrılır. İdeolojinin bireyleri tek tek "gönüllü" ve "özgürce" devletin "zorunlu" kıldığı şekilde eylemesini sağlaması, bireylerin eylem tercihlerinde ideolojinin pek de farkında olmadıklarının en açık kanıtıdır.

Yukarıdaki aygıtlar, bunların kurumları ve yöntemleri ideolojilerin araç ve yöntemi olarak görülebilir. Diğer yandan tüm bu sayılanların ideoloji için iş görme ortamı sağladığı her biri tarafından başka başka araç ve yöntemler kullanıldığı da düşünülebilir. Genel anlamıyla dil ideoloji tarafından kullanılan bir araç olabileceği gibi bu dili ve içerdiği mesajı geniş kitlelere ulaştıran yazılı metinler, teknolojik cihazlar, meydanlarda ya da çeşitli mecralarda propaganda yapan hatipler birer araç olarak görülebilir. Bu

tartışmalardan uzak durulup ideolojinin gözle görülür hale geldiği bu ortamlar tek tek detaylı olarak değerlendirilmelidir.

1.5.1. Aile

Bilincin şekillenmesinin ilk basamağı olan aile, bireyin ideoloji ile ilk karşılaştığı ortamdır. Ebeveynlerin ideoloji ile hemhal olma derecesi bireyin ideolojiye maruz kalma derecesini de belirleyecektir. Bireyin kendi akıl kabiliyetini hiçbir şekilde kullanamadığı tamamen korunmasız olduğu bu evrede edinilebileceği ideolojik şablonları bireyler ileri yaşlarında kendi tecrübeleri zannedecektir.

Bir zamanlar sadece aile büyüklerinin etkin olduğu bir dönem olduğu kesin olan bebeklik-çocukluk, son dönemde yaygınlık kazanan çekirdek aile yaşamı ve aile bireylerini çalışmak zorunda bırakan toplumsal ve ekonomik şartlar ailenin bu dönemdeki etkisini dahi önemli ölçüde azaltmaktadır. Artık bebek ve küçük çocuklar da devlet mekanizmasınca yetkilendirilen bakıcılar/eğitmenler elindedir. Okul yaşı gittikçe daha küçülmektedir. Anaokulu, kreş, bebek bakıcıları ideoloji tarafından sonuna kadar kullanılacak yeni etki alanlarıdır.

Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında, devlet ideolojisinin kontrol edemediği belki yabancı ideolojiler tesirindeki Fransız mürebbiyelerin yaygın kullanımının kültürel sonucu görülmüştür. Şimdi de gerek dil öğrenimi için gerekse profesyonelliğine güvenildiği için tercih edilen yabancı çocuk bakıcılarının durumu hem ailelerce hem de devlet tarafından ciddiye alınmalıdır. Ekonomik zorluk yaşandığı için ülkesini terk eden yabancı bakıcıların düşük ücretlerle ve birçok durumda kaçak olarak istihdam edilmesi, ülkenin geleceği olan çocukların bambaşka ideolojilerin tesiri altına girmesi tehlikesini doğurur.

Çekirdek ailedeki anne babanın çocuklarına ayıracakları zaman ve enerjinin çok azalmış olmasının ortaya çıkardığı diğer bir olumsuzluk da gelişen teknolojinin ve internet kullanarak çok güçlenen ideolojik şartlandırmanın ailenin etkinlik alanını biraz daha daraltmasıdır. Artık şehirlerden çok uzak muhafazakâr aile ortamlarında yaşayan çocuklar dahi televizyon, hatta cep telefonları aracılığı ile farklı/değişik ideolojik tesirler altındadırlar.

Dil bu ideolojik etkilerin en önemli aracı olmakla birlikte henüz dile hâkimiyeti tam olmayan bebeklik-çocukluk dönemindeki bireylere yönelik olarak görsel mesajlar ve ifadeler de etkin olarak kullanılmakta, ailelerin henüz yeterli seviyede anadilini bilmeyen yabancı dili hiç bilmeyen çocuklar bu yolla etki altına alınabilmektedir. Diğer yandan yerel kültürlerini yaşamakta olan bireylerin de ideolojik şartlandırmanın işini kolaylaştıracak şekilde para ödeyip yabancı dil öğrenerek farklı ideolojik tesirlere kendilerini açtıkları bilinmektedir.[8]

1.5.2. Din Aygıtı

Ontolojik olarak din, bilincin kutsal bilgi aracılığı ile biçimlendirilmesidir. İdeolojinin dünyevi maksatlarla yapmaya çalıştığı en başından beri ve halen din tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle ideoloji, kendisini din gibi ya da mesajlarını dinin gereği imiş gibi göstererek kabul edilmesini kolaylaştırabilir. "Dinî aygıt" olarak mevcut bir dinin ideolojik amaçlarla kullanılması veya ideolojinin şu veya bu ya da tamamen farklı bir dinmiş gibi sunulması anlaşılabilir. Her iki halde de sonuç değişmez. Kişilerin bilinçleri kendi tecrübeleriyle ve olup biteni kendi bakış açılarından gördükleriyle değil dışarıdan ikna edilerek ya da inandırılarak biçimlendirilir.

Mevcut dinler ideoloji için kullanıldığında dinin kurum ve kadroları da bu maksatla kullanılabilecek, inananları hazır ideoloji taraftarları olarak kolayca kazanılmış olacaktır. İdeolojik itirazlar dine yönelik olarak gösterilerek dinî argümanlar ile savuşturulacağından ideolojiler din korumasına girmiş olacaklardır. Dinin bu şekilde istismarı din içinden ve durumu fark edecek dindarlar arasından bir itiraz doğmasına da sebep olacaktır. Bu itiraz dinin farklı bir ideoloji etkisindeki yanlış yorumlanması olarak görünürde din içinde kalınarak cevaplanabilir. Böylece ideoloji dinin bitmez tükenmez tartışmaları içinde kendini gizleyecek çeşitli yorumlar arasında kendisine yaşam alanları bularak varlığını devam ettirme / geliştirme ve etkinliğini sürdürme/arttırma olanağı bulabilecektir.

[8] Burada dile getirilen endişelere karşılık ailenin çocuğun yetişmesinde oluşturduğu/oluşturacağı perspektiflerin (bakış açılarının) de bir ideoloji olduğu söylenebilir. Bu nedenle ebeveynlerin çocukların bakış açılarının oluşmasında kendilerini dayatıcı değil de yol gösterici olmaları önemlidir.

1.5.3. Eğitim aygıtı

İdeoloji ile eğitim arasındaki ilişki bir yumurta-tavuk ilişkisidir. Eğitim ideolojinin taşıyıcısı, ideoloji eğitimin biçimlendiricisidir. Eğitimsiz ideoloji ya da ideolojisiz eğitim mümkün değil gibidir. Eğitim sözcüğü ile genel anlamıyla ve her türden eğitim de kastedilse, okullarda yapılan örgün eğitim de kastedilse sonuç değişmeyecektir. Eğitim ideolojinin her şeyidir. Eğitmenlerin / öğretmenlerin eğitimi de eğitmenlerin / öğretmenlerin verdiği eğitim de bu eğitimlerin müfredatın tespiti ve eğitim yardımcılarının hazırlanması da aynı şekilde ideolojinin tesir ve kontrolü altındadır. Özü itibariyle eğitim, kişilerin özgürce ve her türlü yanıltıcı tesirden uzak kendi bilinçlerini oluşturma imkânını sağlamalıdır; her hal ve şartta da verilmekte olan eğitimlerin bunu sağlamakta olduğu iddia edilecektir. Fakat uygulamada görülen kesinlikle böyle değildir. Tam aksine genç bireylere ailelerinin gözü önünde vergileri ya da bizzat ödedikleri paraları kullanarak ideolojik deli gömleğinin giydirildiği sürecin eğitim süreci olduğu yansız bir bakışla kolayca görülebilecektir. Eğitim süreci içinde bir ideolojinin şartlandırıcı etkisini görüp itiraz edenler, tam aksine itirazın ideolojik olduğu suçlamasıyla karşı karşıya kalacaklardır. Alınan eğitim ve belki de eğitimin sonunda verilen diploma girilen ideolojik grubun üyesi ya da mensubu olmanın vesikası olarak kabul edilecektir. Ya da alınmayan bir eğitim veya sahip olunmayan bir diploma tersi işlevi görebilir.

Eğitimin ideolojiyi taşıma/nakşetme işlevi yanında eğitim kurumlarının ve öğretim elemanlarının çeşitli yorum ve katkıları ideolojiler için yenilenme, çağın ihtiyaçlarını karşılama özelliği kazanma süreci olduğu da bir gerçektir. Eğitim kurumları içinde geçirdiği süreç ideolojinin yapay da olsa bir teorik temel sahibi olmasını sağlayabilecek, ona bilimsel bir nitelik hatta bir tür meşruiyet kazandıracaktır. Buna paralel olarak ülke içindeki yasal eğitim kurumlarında yer bulamayan ideolojiler, bilimdışı ve gayrı meşru sayılacaklardır. İdeolojiye meşruiyet sağlayan akademi ve okullar pratikte ideolojiye uygun olmayanı bilimsel saymayarak ideolojiyi bilimin ölçütü haline getireceklerdir.

Dostoyevski *Yeraltından Notlar* isimli kitabında insan neye mal olacağına aldırmadan sadece şeytanın bilebileceği özgürce bir şeyler istediğini (Dostoyevski, 2018, s. 43) söyledikten sonra roman kahramanının ağzından şöyle yazar; “(p)eki eğer ben özellikle aydınlanmış bir adamsam ve bir yerlerde okulunu okuyup bitirmişsem, benim

özgürlüğümden geriye ne kalmıştır ki?" (Dostoyevski, 2018, s. 46). "İnsana lüzumlu olan tek şey, onu nereye sürükleyeceği belli olmayan hür iradedir" sözü motto olarak kitabın arka kapağına da alınıp okuyucuların dikkati ayrıca çekilmiştir. Dostoyevski'ye göre en önemli şey olan hür irade eğitimle ortadan kaldırılır.

1.5.4. Kültürel Aygıt

Aile içinde aktarılan da çevre ve okulda aktarılan da ideolojik tercihlerle bir kıvama ulaşmış kültürdür. Daha sonra çeşitli yaşanmışlıklar, her türden sanat eseri ve sanatçının kültür üzerinde bazen pekiştirici bazen de değiştirici ve geliştirici etkileri de ideolojiden yararlanan güç odaklarının etkisi altındadır. Kültür bazı ideolojilerin etkisini kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı bir güce sahiptir. Bu yönüyle ideolojilerin serpilip gelişmesinde ya da yok olmasında etkilidir. İdeolojilerin öncelikli amaçlarından biri de uzun dönemde kendileri için uygun, rakipleri için zorluklarla dolu bir kültür ortamı oluşturmaktır.

Kültür taşıyıcısı ya da geliştiricisi olan tüm sanat ve meslek mensuplarının teker teker birer ideolojinin etkisi altında olduğu düşünüldüğünde kültür ürünlerindeki ideolojik tesirlerin mevcudiyeti kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla her yerde ve her zaman karşı karşıya kalınabilecek birtakım olguların kültürel mi yoksa ideolojik mi oldukları hakkında karar vermek çok kolay olmayacaktır. Bu özelliği nedeniyle kültür ve kültür insanları ideolojik yandaşlık ya da karşıtlık bakımından son derece aktif ve etkindirler.

Hemen hemen bütün ideolojik aygıtlar için çeşitli derecelerde geçerli olabilecek bir husus da bizzat dilin kullanımının ideolojik olmasıdır. Alev Bulut, başka hiçbir ideolojik görüş ve amaçla yönlendirilmese dahi, dilin sadece kullanımının kesinlikle ideolojik bir davranış olduğunu belirtir. Dilin nerede, ne zaman, hangi amaçla, kime hitaben, kim tarafından, kim adına kullanıldığı hususları söylenene/yazılana teker teker ya da topluca ideolojik renk katabilir (Bulut, 2018, s. 19). Çünkü dil muhakkak bir bakış açısıyla kullanılacak ve bir bakış açısıyla dinlenip anlaşılacaktır. Bu itibarla hem söyleyen tarafında ideolojik şekillenmeye tabii tutulacak hem de dinleyenin ideolojik filtrelerinden geçmek zorunda kalacaktır. Bulut'a göre bilgiyi/duyguyu/düşünceyi saf haliyle söze, yazıya dökmek olanaksızdır. Olay/Durum zorunlu olarak bir bakış açısıyla aktarılacağından anlatım muhakkak ideolojiktir (Bulut, 2018, s. 24). Buna dinleyenin yüklediği ideolojik mesaj da ihmal edilmemelidir. Diğer yandan Bulut, Türkiye'de

görülmüş örneklerinden hareketle dile ideolojinin sızması konusunda ikincil bir etkinin de çeviri olduğunu belirtir (Bulut, 2018, s. 103). Çevrilecek kitabın ya da çeviri yapacak mütercimin seçiminden başlayarak çeviride kullanılan kelime ve kavramlar dâhil her aşama, ayrı ayrı ideolojik müdahaleye açıktır (Bulut, 2018, s. 142). Bu yolla ideolojik metinlerin mesajı çarpıtılıp hedef kitle için uygun görülen ideolojik mesajlar yüklenebilir ya da ideolojisi baskın olmayan metinlere/konuşmalara ideolojik bagajlar yüklenebilir.

1.5.5. Siyasal Aygıt

Siyasal partilerin ideolojiler oluşturduğu veya ideolojilere hükmettiği sadece bir yanılgıdır. Asıl ve gerçek olan ideolojilerin kurduğu ve hâkim olduğu siyasi partilerin mevcudiyetidir. Siyaset ideolojinin en açık şekilde görünür olduğu ve pratiğe döküldüğü, somut amaçlarının açıklandığı alandır. İdeolojinin ete kemiğe büründüğü bu aygıt yaşanan sürecin ideolojik amaca uygunluğu hakkındaki geri beslemenin de birinci elden alınabildiği alandır. İdeolojinin nimetlerinden istifade edilebilecek, nimetlerinin dağıtılacağı bir güce sahip olunabilecek ya da kendisine karşı çıkanlara bedel ödetebilecek, kararsızları zorlayabilecek imkânlar da siyasi aygıt sayesinde kazanılır.

Bu çerçevede siyasal aygıt içindeki bir ideolojik bilinçlendirme için de eğitim aygıtı hakkındaki değerlendirmeler geçerli olacaktır. Buradakinin eğitim aygıtından farkı; teoriden ziyade uygulama içinde yaparak/yaşayarak olmasıdır. Savunulan ideolojiyi benimsemeyenlerin itirazları ile muhatap olunacak, rakip ideolojiler ile mücadele edilecektir. Siyasi aygıt içindekilerin bir ideolojinin varlığından haberdar oldukları kuşkusuzdur. Hatta o ideolojinin kendilerine ait olduğunu, dışarıdan bir yönlendirmenin olmadığını zannedebilirler. Bu ideolojinin parti sayesinde parti mensuplarına bir takım güç ve menfaat sağlaması dahi o ideolojinin parti ve mensuplarına ait olduğunu göstermez. Partinin ve partililerin de bir araç olduğu ancak dışardan ve büyük resme bakıldığında görülebilir. Parti içinde ve parti için çalışanların bunu görüp anlamaları zaten çok zordur; fakat bununla da yetinilmeyip bu gerçeğin partililerden gizlenmesi için birçok önlem alınmış, engeller oluşturulmuştur.

1.5.6. Sendikal Aygıt

En temelde bir meslek dayanışması olarak düşünülebilecek sendikalar aynı zamanda siyasal-sınıfsal birer örgütlenmedir. İdeolojik bilinçlenme eğitimlerinin ileri düzeyleri

uygulanır. Siyasal yanlarıyla da siyasal partiler gibi işlev görürler. Sendikal aygıt ideoloji karşıtları ve rakip ideolojiler ile devamlı ve amansız bir mücadele halindedir.

İdeolojiyi yanlış bilinç olarak gören marxistlerin işçi sınıfının burjuva ideolojisi ile mücadele aygıtı sendikalardır. Burjuva ideolojisinin fark edilmesini ve bu ideolojinin uyuşturucu etkisinden sendika mensuplarını kurtarmayı amaçlayarak başlanan sendikal faaliyet daha sonra işçi sınıfının kendi ideolojisini oluşturması ve böylece sınıf mücadelesi için yeni bir araç kazanması ile devam etmiştir. Artık yanlış bilinç (burjuva ideolojisi) ile uğraşılmayacaktır. Doğruluğu kabul edilen, sınıf çıkarlarına uygun bilinçlenme için yeni bir ideolojiye sahip olunmuştur. Bir ihtiyaca karşılık oluşturulan ve sendika tarafından bir sınıf bilinci tesisi için kullanılan ideoloji, farklı yanlış bilinçler için kullanılmaya da adaydır.

Başlangıçta somut olay ve durumların algılanmasıyla ve bir büyük mücadelenin en önemli parçası olarak ortaya çıkan / konan ideoloji, (kaçınılmaz olarak) ideoloji haline geldikten ve kendisinden güç ve menfaat devşiren bir güç odağını oluştuktan sonra (genellikle fark edilmeden) somut gerçeklerle bağını yitirecek asıl mücadeleden ziyade kendisine hâkim olanların iktidarlarının güçlenip devam etmesine hizmet eder hale gelecektir.[9]

1.5.7. Haberleşme Aygıtı

Gelişen teknoloji sayesinde basit bir haberleşmeden çok daha fazlasını sunan akıllı telefon ilk akla gelendir. Bireylerin çoğu tarafından sürekli kullanımı ve etkinlik alanının genişliği sayesinde ideoloji açısından hem çok etkin bir aygıt hem de ideolojinin hayattan kopuk bazı propaganda çalışmalarının boşa çıkmasını sağlayabilecek rakiptir. Haberleşme aygıtının dünya çapındaki yaygınlığı ve herkese hemen ulaşabilme imkânı sayesinde gerçeklerden uzak korkular yaratabilme gücüne sahiptir.

Bir zamanlar komünizme karşı güçlü bir engel, özgür dünyayı koruyan kahramanlar olarak görülen yeşil hilaldeki Müslümanlar ve İslamiyet, her gün pompalanan (belki de yalan yanlış) haberlerle üretilen imaj yoluyla evlerinin içinde yüzeysel ve gerçek olmayan bir tecrübe sahibi kılınan kalabalıklar nezdinde bir korku nesnesi (islamofobi) haline

[9] Sendikaların gelişim serüvenleri içinde iktidar(lar) tarafından birer mevzi olarak görülmesi ve bu çerçevede örgütlenmesi üzerinde düşünülmesi gereken ayrı bir konudur.

getirilebilmektedir (Aktay, 2023). İslamofobi'nin ortaya çıkmasında İslami olma iddiasındaki siyasal örgütlerin ortaya koyduğu mücadele tarzının payı uzun uzun tartışılması gereken bir konudur. Fakat örgütler hiç değişmemesine rağmen bir dönem özgürlük savaşçısı bir dönem özgürlük düşmanı, "fanatik barbarlar ordusu" olduklarına kitlelerin ikna edilebilmesi haberleşme aygıtının büyük imkânlarının etkin kullanımı sayesindedir.

Althusser kitabında haberleşme aygıtını yazarken teknolojik gelişmeler sayesinde telefonların kazanacağı geniş imkânları düşünmüş olamaz. Oysa akıllı telefonlar haberleşme ve basın yayının toplamından daha fazla bir şey olan "sosyal medya"nın gündeme gelmesini sağlamıştır. Althusser'in ideolojik aygıtlar listesinde yer alan "haberleşme aygıtı" artık ancak sosyal medyayla birlikte ya da sadece sosyal medya olarak anlaşıldığında anlamlıdır.

Sosyal medya ideoloji açısından hem bir aygıt ve hem de ciddi bir tehdit olarak müstakilen incelenmeyi hak etmektedir. Çünkü artık izole ortamlarda (alternatif bilgi alma imkânına sahip olmayan) kitlelere tek yanlı propaganda yapılabilmesi kolay hatta mümkün değildir. İdeolojik propagandanın argümanlarına karşı argümanlar da aynı teknik olanakları kullanarak kitlelere ulaşabilecektir. Hatta karşı ideoloji ya da rakip ideolojiler de benzer kolaylıkları kullanarak hedef kitleleri etkilemeye rakip propagandaları etkisizleştirmeye çalışacaklardır.

1.5.8. Basın Yayın Aygıtı

Basın yayın birimlerinde hazırlanan mesajların tek yanlı olarak kitlelere yayılmasını sağlayan aygıtlardır. Kısa zaman öncesine kadar basılı olan formu (gazete, dergi, kitap vb) yaygın iken internetin sağladığı geniş olanaklar basın yayın aygıtının mesajlarının da elektronik ortamda hızlı ve ucuz şekilde yayımını mümkün kılmıştır. Geniş kitlelere yayılan bilgilendirme haberdar etme ve eğlendirme amaçlı mesajların yayımı için basılı ortamdan ziyade internet ortamı kullanılmaktadır. İnternet sayesinde mahalli yayın organları dahi küresel ölçekte etkili olma imkânına kavuşmuştur. Bu durum pahalı yatırımlara, matbaalara ve çok masraflı dağıtım ağlarına ihtiyaç duymadan, isteyen herkesin evinden ve kolayca dünyanın her tarafına mesaj ulaştırabilmesini ve herkesten anında mesaj almasını mümkün kılmıştır. Basın yayın aygıtının geçmişte kalan etki alanı

çok kısıtlı, otoritelerce kolayca yönlendirilip kontrol edilebilen uygulamasını çok aşan bu yeni mesaj iletme ortamı ayrıca internet ve sosyal medya başlığı altında incelenecektir.

1.5.9. İnternet ve Sosyal Medya

Teknolojik gelişme sayesinde gündemimize yeni yeni girmesine rağmen vazgeçilemez bir hale gelen internet, dünya ölçeğindeki iletişimi pahalı ve zor bir iş olmaktan çıkarmıştır. Altınkaya'nın da vurguladığı üzere sosyal medya sayesinde 'bilgi'nin (özellikle ideolojik bilginin) çok büyük kalabalıklara ulaştırılması için bir devlet aygıtına ihtiyacı kalmamıştır (Altınkaya, 2023). Devlet aygıtı yanında pahalı sistemler ve büyük organizasyonlara da ihtiyaç kalmamıştır. Artık herkes bulunduğu yerden ve kendi cephesinden birinci elden tanıklıklarını herkesle paylaşabilir. Kişiler oturdukları yerden dünyanın değişik yerlerindeki çeşitli olaylarla birinci elden tanıklıklara ve onlarla ilgili farklı yorumlara tehlikeye atılmadan ve zahmetsizce ulaşabilirler.

İnternet ve sosyal medya ideolojik propagandanın yaygınlık sahasını çok arttırmıştır. Hazırlanan içerikler kolayca, hiçbir sınır/duvar ile karşılaşmadan kitlelere ulaşabilmektedir. Artık daha konuşamayan çocuklar dahi ailelerinden çok bu mecraların etkisi altındadır. Akıl ve ruhsal gelişimleri bu mecralardan kendilerine ulaşan içeriklerden etkilendikleri için gençlerin bu tesirlerden olumsuz etkilenmesini önleyici tedbirler alınması ihtiyacı duyulmaktadır.

Kitlesel haberleşmenin devlet tekelindeki radyo ve televizyonlardan ibaret olduğu dönemlerde radyo ve televizyon istasyonları işgal edilerek gerçekleştirilen askerî darbeler artık gülümsenerek hatırlanan tarihî olaylardır.

1.6. İDEOLOJİNİN GÖRÜNÜMLERİ VE KULLANIMLARI

Nietzsche'ye göre dünyamızda olagelen her şey birer hâkimiyet kurma, hükümran olma çabasıdır. Bunun için anlam ve amaç önce bulanıklaştırılır ve tamamen silinir, sonra da yeniden ve ideolojik tercihlere uygun olarak tesis edilir (Nietzsche, 2023 s. 93). Bütün süreç bireylerin bilincinde olup bitmektedir ve sonuçta ideoloji bireyin tüm davranışlarını belirleyecek üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesini sağlayacaktır. İdeolojinin görevi tam da burada görünür oluyor: Tesis edilen hâkimiyet ilişkisinin haklılığının, gerekliliğinin hatta kaçınılmazlığının ifade ve muhataplarının ikna edilmesi için gerekli

göstergeleri saptamak, oluşturmak, depolamak. İdeoloji nesnel gerçeği önce maskeler sonra da kendi amaçlarına uygun olarak göstergeler üzerinden yeniden üretir.

Toplum içinde bir şekilde egemen olmuş ideoloji(ler), süreç içinde bireylerin değişen talep ve beklentilerini sürekli takip ve tespit etmek zorundadır. Gerçek talep ve beklentiler ile bunları karşılayacak politikaları kendi tercih kalıpları içinde oluşturup topluma sunmalıdır(lar). Bu şekilde devamlı akla uygun ve cazip kalarak takipçilerinin tutarlı bir kimlik sahibi olmasını ve eylem için motivasyonlarının yüksek kalmasını sağlayabilmelidir(ler). Altınkaya'ya göre başarılı bir ideoloji bireylere zorla benimsetilen bir şablondan öte bir şey olmalıdır. İdeolojiler kaçınılmaz olarak bazı durumlarda gerçek durumla çelişen üretilmiş algılarına rağmen kolayca göz ardı edilemeyecek kadar kendi içinde tutarlı ve kabul edilebilir bir tür gerçeklik üretebilmelidir (Altınkaya, 2023).

Olup biteni sadece belirlenmiş bir bakış noktasından görme ve anlama ile kontrol altında oluşturulan bilinç demek olan ideoloji, bilgi edinme kaynaklarını kontrol etmeyi amaçlar. Sosyal medyanın imkân ve kapsamının artması bilginin kaynağından hedefine kadar kontrol etme imkânının kalmadığı bir ortam doğurmuştur. Fiili durumda bu tür bilgi edinme yolları teknik imkânlar kullanılarak kısıtlanmaya, hukuki düzenlemeler ile olabildiğince kontrol edilmeye ve yanıltıcı, güvensiz, tekinsiz olduğu propagandası ile etkisizleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

İdeolojinin kişi ve toplumlar üzerinde etkinlik tesis edebilmesi ve bunun devamlılığının temini için bir de ödül ceza mekanizmasına ihtiyaç vardır. Tüm ideolojilerin taraftarlarına güçlü bir topluluğa ait olmanın vereceği güven duygusu beraberinde maddî kazanç, toplumsal kabul, makam/mevki, şöhret, hatta cennet gibi çeşitli vaatleri vardır. Bu bağlamda ideolojinin etki alanına girmeyi kabul etmeyenler dışlanacak, işini kaybedecek, hatta cehennemde yanacaktır.

Bununla birlikte haberleşme aygıtı ve basın yayın aygıtı yeni teknolojiler ve kazanılan çok geniş imkânlar sayesinde çok değişmiş, gelişmiştir. Genel bir isimlendirmeyle "sosyal medya" diyebileceğimiz yeni mecraların neredeyse dünyanın tamamına genişleyen kapsama alanları, kişisel kullanımın hem gönderici ve hem de alıcı olarak aynı anda mümkün ve kolay olması ideolojilerin de etki alanlarının genişlemesini sağlamıştır. Bu imkân genişlemesi ideoloji karşıtları ya da diğer ideolojiler için de aynı oranda söz

konusu olduğundan tek tek ideolojilerin taraftar temininde ve mevcut taraftarlarını muhafaza etmelerinde güçlükler yaşanmasına da neden olabilecektir.

Özellikle sosyal medya kullanımında kişiler kendilerini olduğu gibi değil, olmayı arzu ettikleri gibi yansıtmaya çalışmaktadır. "…mış gibi davranmak" diyebileceğimiz bu tavır alışta ideolojiye inanmayanlar da çeşitli tesirler altında farkında olarak ya da olmayarak ideolojiye uygun bir davranış içine düşebilmektedir. Buna bağlı olarak azınlık psikolojisi etkisinde eyleyenler hâkim ideolojinin etkisinin uzanmadığını düşündükleri izole alanlarda dahi ideolojik etki altındadırlar ve davranış tercihleri ideolojinin emrine uygun olmaktadır.

İdeoloji hakkında yazılanları okuduktan, söylenenleri dinledikten ve gözümüzün önünde oladuran uygulamaları gözledikten sonra ideolojinin metafizik boyutu daha da görünür oluyor. Tıpkı Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler* romanındaki yaşlı rahip Zosima gibi, o da bir staretz olarak seçip bağlanıldığı andan itibaren müridin ruhu ve iradesini teslim alır (Dostoyevski, 2020, s. 29). Artık tam bir teslimiyetle bağlanılan staretz bağlılarını her zaman ve her yerde sınırsız bir şekilde denetler (Dostoyevski, 2020, s. 30). İdeoloji de tam olarak bunu yapmakta, tarikat liderlerine gönüllü başlayan bağlanmaların sona erdirilmesinin imkânsıza yakın güçlükler taşıması gibi neredeyse dünyevî bir din gibi davranabilmektedir.

İdeoloji en iyi iktidardayken gözlenebilir ve hakkında fikir yürütülebilir olmaktadır. Devlet içinde iktidar uygulamaları ve buna muhalefet tam olarak birer ideoloji görünümüdür. Halihazır durum itibarıyla devlet (iktidar) ya da muhalefetten bahsedildiğinde neredeyse direkt olarak ideolojiden bahsedilmektedir. Durum böyle görüldüğünde Daron Acemoğlu'nun ekonomi odaklı tezlerinde devlet uygulamaları hakkında söylediklerinin iktidardaki ideoloji hakkında söyleniyormuş gibi algılanması mümkün ve haklıdır. Acemoğlu ve Robinson'a göre despotik devletlerin yarattığı korku ve baskı ile devletin olmaması durumunda karşılaşılacak şiddet ve kanunsuzluk arasındaki sıkışıklıkta oluşan dar koridor özgürlüğe çıkan tek yoldur (Acemoğlu, 2020, s. 47). Bu koridorda devlet ve millet, rekabet değil iş birliği içindedir. Devlet, ideoloji olarak okunduğunda ideolojilerin halka dayattığı normlar kafesi yüzünden özgürlüklerin nasıl ortadan kalktığı tam olarak anlaşılmaktadır. Ekonomik fırsatların yaratıldığı refahın arttığı bir sistem için devletlerin (ideolojilerin) sınırlandırılması (leviathanın prangaya

vurulması) gerekir (Acemoğlu, 2020, s. 48). Acemoğlu insanların çok zor da olsa normlar kafesini zayıflatma kabiliyetine sahip olduğunu, fakat tehlikeler ve istikrarsızlıklarla mücadele ve sürekli bir çabaya ihtiyaç olduğunu vurgular (Acemoğlu, 2020, s. 49). En nihayetinde ideoloji ile ilişkinin de bu şekilde olması gerektiği üzerinde durulmalıdır. Yani ideoloji kendisinden toplumsal olarak beklenen her şeyi yapabilecek kadar güçlü bir canavar (leviathan) ve iktidar sahipleri tarafından kullanılması engellenmiş (prangaya vurulmuş) olmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

SLAVOJ ZİZEK'İN İDEOLOJİ ANLAYIŞI

2.1. SLAVOJ ZİZEK

Slavoj Zizek marxist sosyolog, filozof ve popüler kültür ile de yakından ilgili bir kültür eleştirmenidir. Ljubljana, Slovenya'da (eski Yugoslavya) 21 Mart 1949 tarihinde doğmuştur. Felsefe doktorasını Ljubljana'da tamamladıktan sonra Paris Üniversitesi'nde psikanaliz eğitimi gören Zizek 1990 yılında yapılan halk oylamasında Yugoslavya'dan ayrılarak 25 Haziran 1991 tarihinde kurulan bağımsız Slovenya Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanlığı seçiminde Slovenya Liberal Demokrat Partisi'nden aday olmuştur.

Popüler kültürün yeniden okunmasında Jacques Lacan'ın çalışmalarını kullanan Zizek; ideoloji, köktendincilik, insan hakları, çok-kültürlülük, post-modernizm ve post-marxizmi de içeren birçok konuda yazmakta ve görüş ortaya koymaktadır

Zizek Sosyoloji Enstitüsü, Ljubljana Üniversitesi, Slovenya'da uzman araştırmacı olarak görev yapmakta ve başka üniversitelerde de misafir profesör olarak ders vermektedir. Öte yandan Londra Üniversitesi bünyesindeki Birkbeck Institute for the Humanities'de uluslararası yöneticidir.

1970'lerin Yugoslavya'sının politik ortamında mesleğinin başlangıcında iken çeşitli engellerle karşılaşan Zizek 1975'te verdiği master tezinin de siyasi açıdan şüpheli görülmesi nedeniyle Ljubljana Üniversitesi'nde görev alamadı. Yugoslavya Ordusu'nda askerlik yaptıktan sonra Jacques Lacan'ın psikoanalitik teorisi ile kuramsal olarak ilgilenen bir grup Slovenyalı düşünür ile yakınlaştı ve Lacan'ı Fransa, İngiltere hatta kıta Avrupa'sındaki diğer klinik psikiyatrist ve felsefecilerden farklı olarak felsefî ve siyasî nitelikli bir çerçeve içinde anlayan arkadaşlarıyla bir grup oluşturdu.

Zizek'in bir sosyal kuramcı olarak uluslararası platformda tanınması 1989'da İngilizce basılan ilk kitabı *İdeolojinin Yüce Nesnesi* (The Sublime Object of Ideology) iledir.

Zizek'in dünya çapında en çok tartışılan kitabı 1999 da yayımlanan *Gıdıklanan Özne* (The Ticklish Subject) dir.

Zizek'in kuramsal konumunu kitapları arasında, hatta bazen aynı kitabın farklı sayfalarında çok sık olarak değiştirmesi çalışma ve düşüncelerinin anlaşılmasını çok zorlaştırmaktadır. Bu nedenle sık sık tutarsızlık ve entelektüel düzey eksikliği ile suçlanmaktadır. Bu durumun bilinçli bir tercih olduğu da düşünülebilir. Çünkü Zizek bir felsefî sistem önerme; tam tersine, tutarsız görülme pahasına bir tek yazardan ne alınabileceği ve onda neye inanılmak istendiği konusunda daha derin düşünülmesi gerektiği konusunu anlatmaya çalışır. Ona göre, bir felsefecinin tavrı, ideolojik ön kabulleri sorgulatmak olmalı, herkese dünyayı anlatan Büyük Öteki gibi davranmamalıdır. Jacques Lacan'ın kendi kuramlarını sürekli yenilemesi Zizek tarafından da benimsenmiş bir davranış biçimidir. Zizek için filozof, soruları yanıtlamaz, soruları hatta verilen cevapları eleştirir.[10]

Zizek'in ideolojisini tanımlamak gerekirse kendine has bir tür materyalizm olduğu söylenebilir. Diyalektik materyalizm geleneği içinde kuram oluştururken Zizek, düşüncenin var olan sistemleri içerisindeki çelişkilerine vurgu yapıp, çağdaş ontoloji ve epistemoloji kuramlarıyla ilişkilendirerek hem bilincin materyalist temeline hem de düşüncenin 'özerklik ve yararlılığına' sahip çıkar. (Wikipedia, 2023b)

2.2. SLAVOJ ZİZEK VE İDEOLOJİ

Hemen her konuda olduğu gibi ideoloji konusunda da ZİZEK'in son noktası konulmuş, kesinleşmiş bir görüşü yoktur. Çeşitli kitaplarında ideoloji hakkında farklı ama hepsi ayrı ayrı değerli tespit ve eleştirileri mevcuttur. Hem ideoloji farklı yer ve zamanlardaki farklı görünümleriyle ve hem de ideolojinin farklı amaç ve usullerle kullanımları hakkında görüşler belirtilmektedir. Ayrıca ideoloji ideolojiyi oluşturanlar, kullananlar/ yararlananlar, inanıp takip edenler, inanmayıp yararlı buldukları için takip edilmesi gerektiğine inananlar, muhalifler ve rakip ideoloji yanlıları açısından ayrı ayrı ele alındığından anlatılanlar ideoloji açısından kafa karışıklığı gibi algılanabilmektedir. Bu nedenle seçilmiş eserlerindeki ideolojinin ne olduğu, kullanım şekilleri ve maksatları hakkındaki fikirleri ayrı ayrı incelenip değerlendirilecek, ele alınan kavramlar üzerinde

[10] Burada şu değerlendirme hem yapılabilir hem de çok anlamlı görünüyor. Bütün eleştiriler eleştirilen her neyse ona verilen bir cevaptır aynı zamanda.

ayrı ayrı durulacaktır. Ayrıca çağdaşı filozofların Zizek'in ideoloji hakkındaki fikirleri konusundaki eleştirilerine de yer verilerek Zizek'in ideoloji eleştirisinin ya da ideolojiye yönelik eleştiri ve tespitlerinin neler olduğunun tam olarak anlaşılabilmesine gayret edilecektir.

2.2.1. İdeolojinin Yüce Nesnesi

Slavoj Zizek'in de önemli bir parçası olduğu "Sloven-Lacan Okulu"nun genel görüşü Lacan'ın açıkladığı kavram ve düşüncelerin Latin ve Anglosakson yaklaşımlarındaki klinik kullanım ya da edebiyat-sinema-feminizm ağırlıklı etkilenmeden farklı olarak ideolojik-siyasal alanda değerlendirilmesi şeklindedir.

Birer Lacan kavramı olan özdeşleşme, ana-gösterenin rolü ve ideolojik fantezi Zizek'e göre ideolojinin temel mekanizmalarındandır. Yine Lacan'ın *point de capiton* kavramı da Zizek tarafından temel ideolojik işlem olarak görülür.

Adından da açıkça ve kolayca anlaşılacağı gibi kitabın asıl konusu öznedir. İdeoloji, özne ile ilgisi bağlamında kitaba dâhil olabilmektedir. Kitabın temel bir konusu var doğal olarak, ama temellendirdiği bir esas önerme mevcut değil. Zizek bu kitabında da neredeyse aynı şeyleri dönüp dönüp ve tekrar tekrar gösterir. Fakat kolayca (ya da zorlukla) algılanabilecek bir sonuca (hatta hiçbir sonuca) ulaşmadan bitirir. Artık okurun kendi tecrübelerinden hareketle yeni bakışlar yeni görüşler ile bir anlamda kitabı devam ettireceği süreç başlar.

Zizek, nesnelerin isimlendirilmesi hakkındaki betimleyicilik ve betimleyicilik karşıtlarının süregiden tartışmasını kitapta bir siyasi analiz ve ideoloji teşhisi konusuna dönüştürür. Betimleyicilere göre nesnenin adı özelliklerinden kaynaklanır ve onlara atıf içerir. Betimleyicilik karşıtları adların nesne ve onun özellikleri ile ilgili olmadıklarını adların ilk vaftiz ile verildiklerini ifade eder. Betimleyicilik karşıtlarına göre nesneler adlandırıldıkları dönemde sahip oldukları bütün özellikleri yitirseler dahi adları onları göstermeye devam eder. Zizek de adlandırmanın nesnenin özelliklerinin tamamını kaybetmesi durumunda dahi geçerli olmasını *adlandırmanın kendisinin geri dönüşlü etkisi* olarak görür. Nesnenin göstereni adın kendisidir. Ve adın her şart altında geçerli olmasını sağlayan nesnedeki, kendisinden fazla olan fazladır; Lacan'ın *object petit a*'sıdır. Zizek'e göre adlandırmada haklı olanlar betimleyicilik karşıtlarıdır. O'na göre betimleyiciler haklı olsaydı, adın anlamı önceden nesnede verili olurdu. Oysa

adlandırmanın siyasi ideolojik işlevi ancak, adlandırma yolu ile nesnenin inşası durumunda mümkün olabilir ve bu da ancak betimleyicilik karşıtlarının haklı bulunması durumunda yapılabilir. Adlandırmanın kullanım esnasında şekillenme özelliği ideoloji tarafından çok yoğun olarak yararlanılan bir özellik ve imkândır. Kitapta *"biri hakkında tek bildiğimiz şey adının Smith…"* (Zizek, 2011a, s. 109) denilerek verilen örnek üzerinden gidilirse, Türkiye uygulamasında birinin adının Mücahit ya da Devrim, Ülkü, Barış, Rabia vs olmasının sadece adından daha çok şey öğrenilmesini sağladığı bilinir. Başkalarının değil de bu isimlerin konulması, birer ideolojinin işlemesi sayesindedir. Herhangi bir tesirle seçilen isimlerin okul, eş, iş vb tercihlerinde olumlu ya da olumsuz etkisi büyük olabilir. Tesirin yönünü ve şiddetini ideolojik dikiş (*le point de capiton)* belirler.

Zizek, Alfred Sohn Rethel[11]'den gerçekliğin özünün, bilinmeyişi olduğu paradoksunu alıntılayarak ideolojiye uyarlar ve bunun muhtemelen ideolojinin temel boyutu olduğunu savunur. İdeoloji sadece gerçekliğin çarpıtılması (yanlış bilinç) değil yaşanmakta olan gerçekliğin ta kendisidir. Tıpkı marxçı semptomda olduğu gibi ideoloji de işlevini mantığını gözlerden kaçırabildiği oranda etkinlikle yürütebilir ve başarısı da kendini gizleyebildiği, hissettirmediği ölçüde yüksek olacaktır. Marxçı semptom burjuva evrenselciliğinin geçersizliğini ortaya çıkaran dengesizliği tüm sistemi yıkarak ortadan kaldıran şeydir. İdeoloji kendisini hissettirmeden evrensel kavramlar ile tikel örnekler arasındaki uyumsuzluk yüzünden ortaya çıkan yarığı gizleyecek, semptomu gözden kaçıracaktır (Zizek, 2011a, s. 38). Zizek'in buradaki ideoloji eleştirisi evrensel kavramlarla yaratılan ütopyaya, aksini kanıtlayan tikel örneklere rağmen ideolojinin bir semptomun ortaya çıkmasını engelleyerek herkesin inanmasını sağlamasınadır.

Zizek'e göre ideoloji, kendisinin birebir kabul edilmesini ve ciddiye alınmasını beklemez. Bu nedenle de herhangi bir ideoloji ile dalga geçilmesi, alay edilmesi ya da mizah konusu yapılması bir tür muhalefet değil, aksine ideoloji oyununun bir parçasıdır. Bu sözde muhalefet kesinlikle reddedilmezken, ideolojiyi bir bütün olarak kabul eden dogmatik inanç sahipleri paradoksal olarak ideolojinin deşifre olmasına ve bu nedenle de işlevsizleşmesine neden olacağını zannettiklerinden (ideolojiye inançlarına rağmen

[11] Alfred Sohn Rethel, Fransa'da doğmuş bir Alman marxist ekonomist (1899-1990).

ideolojinin deşifresi halinde yalanın ortaya çıkacağı ve sahte gerçekliğin yıkılacağından da emindirler) ideoloji ile dalga geçilmesini istemezler.

İdeoloji, bireylerin kendiliklerinden eyledikleri yanılgısını yaratma ve sürdürme konusunda ısrarcıdır. İdeoloji için "yanlış bilinç" tanımı, bilmemeyi (ideoloji etkisinde ve ona uygun olarak eylediğini bilmiyormuş gibi eylemeyi) şart koşar. Marx'ın "bilmiyorlar ama yapıyorlar" savsözündeki bilinmeyen 'gerçek'tir. İdeolojinin yarattığı yanlış bilinç, içinde ve burun buruna yaşadığı gerçeği ideolojik gözlüklerle çarpık/yamuk bir şekilde görmekte ve ideolojinin dayattığı gibi anlamaktadır. Sahip olunan bilincin çevre koşullarının (yanlış) algılanmasından kaynaklanan doğal bilinç olarak görülmesi, gerçeklikle arasında bir mesafe olduğunun ayırdında olunması ve gerçekliğe ideolojik bakışsız ulaşılamayacağı düşüncesi eleştirel-ideolojik işlem için bireyi hazır hale getirir. İdeolojik çarpıtma gerçeği yeniden üretmenin tek yolu olmaktadır. İdeoloji yanlış tanındığı, ihmal edildiği, görülmediği veya görmezden gelindiğinde var olabilme gibi paradoksal bir varoluşa sahiptir (Zizek, 2011a, s. 43). İdeoloji deşifre olup yanıltıcı etkisinin farkında olunduğu ve gerçek asıl yüzüyle göründüğü anda ideolojinin ideoloji olarak varlığı sona erecek ve başka bir varlık biçimine dönüşecektir. Bütün kralların elbiselerinin altında sadece çıplak insanlar (kral değil) olması gibi bütün ideolojiler de maskeleri kaldırıldığında ideoloji olarak kalamazlar.

Bu saptamalardan sonra (günümüzde) tüm oyunun ayırdında olan siniklerden de bahseder Zizek. Sinikler ideolojik maskenin farkındadır ve bu da "aydınlanmış yanlış bilinç" gibi yeni bir paradoks ile karşı karşıya kalınmasına neden olur. Sinikler ideoloji gibi bir evrenselliğin arkasındaki tikel çıkarları görmelerine rağmen ideolojiyi reddetmezler. Artık söz konusu olan ahlaksızlığın emrine girmiş ahlak, bir namussuzluk olarak dürüstlük, en etkili yalan olarak doğruyu söylemektir. İdeolojiyi reddetmeyi reddetmek (olumsuzun olumsuzlanması) Zizek açısından ideoloji eleştirisinin de gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Siniklerin mevcudiyeti bir ideoloji eleştirisini anlamsızlaştırabilir, hatta bir bakıma ideolojiler çağının bittiği (ideoloji fark edildiği anda varlığını yitirir denmişti) bile düşünülebilir. Sinikler hakkında Zizek'in fikirlerinden alıntılar yaptığı Sloterdjik'in[12] tanımladığı haliyle daha çok alt tabakanın oluşturduğu kinikler de ideolojinin ciddi ve tepeden bakan yaklaşımının saçmalığının farkındadır ve

[12] Peter Sloterdjik bir Alman filozof ve kültür teorisyenidir (Doğumu 1947).

bu temelsiz böbürlenmenin karşısına halkın yalın yaklaşımından kaynaklanan hiciv ve alay ile çıkarak maskeyi indirmeye çalışırlar. İdeolojinin tüm saklama gayretlerine rağmen arkasında gizli menfaat temini ve iktidar kurma amacını, bu maksatla harcadığı değerleri kendilerini de çok fazla tehlikeye atmadan mizah ve kaba şakalarla ortaya koyarlar. Bu ortamda dahi varlığını ve işlevini sürdürmeyi başaran ideolojinin ne olduğunun anlaşılması ve eleştirisi için yeni ve farklı yollar bulunmalı ve yeni kavramlar üretilmelidir. Çünkü sinik akıl geleneksel ideoloji anlayışına yönelik olarak ortaya konulmuş bütün eleştirilerin farkında ve buna rağmen ideoloji ile birliktedir.

Marx'ın ideoloji hakkındaki "yanlış bilinç" tanımından ideolojinin bilme aşamasında ortaya çıktığı ve icra-i fiil ettiği anlaşılmaktaydı. Oysa şimdi kişilerin bilme aşamasında ideolojinin etkisinde olmadığı (yani yanlış bilmediği, aksine doğruyu bildiği) durumda dahi ideolojiye uygun davrandığı anlaşıldığından, ideolojinin bilme değil ama uygulamada ortaya çıktığı düşünülmelidir. Yani bilme aşamasında sorun yoktur, sorun uygulamadadır. Marx'ın *Kapital*'de iddia ettiği gibi "bilmiyorlar ama yapıyorlar" denemez artık. Bilmemeye ya da yanlış bilmeye dayalı ideolojiler devri bitmiştir. Bu aşamada Zizek, semptoma ek olarak siniklerin durumunu dahi izah edebilecek ideolojik fantezi kavramına başvurur (Zizek, 2011a, s. 45). Günümüzde ideolojinin temel düzeyi toplumsal gerçekliğimizi kuran bir fantezi düzeyidir. Artık doğru ya da yanlış bir bilinç değil, bilinç dışılık egemendir. İdeolojinin yapı oluşturan ve bir arada tutan gücüne inanan sinik bireyler de aslında ciddiye almadıkları mesafeli durdukları şeyleri ideolojik fantezi uğruna yapmaktadırlar (Zizek, 2011a, s. 48).

Zizek, fikir yürütmelerinin bir aşamasında ideolojiyi neredeyse inanma ile eşdeğer görür. Özüyle ilgili akıl yürütmelerin ideolojiyi tamamıyla ortadan kaldıracağını, işlevsiz bırakacağını ifade eder. İdeoloji nasıl anlaşılırsa anlaşılsın özsel anlama çalışmalarına dayanıksızdır. Toplumsal gerçekliğin inşası en temelde bir 'sanki' kabulüne ihtiyaç duyar ve bu sanki tabiatı gereği tartışmaya kapalı hemen inanılan (inanılması şart olan) bir kurucu kabuldür. Uygulandıkça perçinlenecek temeldeki inanç için ihtiyaç duyulan "sanki", ideoloji tarafından temin edilecek ve ideolojik fantezi kurulacaktır. Sanki parti işçi sınıfının nesnel çıkarlarını temsil ediyor ve savunuyormuş gibi, sanki devlet adil iyi ve muktedirmiş gibi, sanki tüm öğretmenler aydın, menfaatine düşkün değil ve fedakârmış, sanki tüm askerler cesur, kahraman ve vatansevermiş gibi. Tüm sistemin üzerine tesis edildiği fantezi dünyası da özsel sorgulamalara dayanıklı değildir; nihai

toplumsal gerçeklik (fantezi) asıl gerçeklik olarak algılanıp eylenmektedir. Sistemin talebi de budur; dışsal itaat! Mekanizma doğruluk/gerçeklik ekseninde değil gereklilik ekseninde çalışmaya başlamıştır. Artık ideolojinin doğru, haklı, iyi, gerçek vb. olması onu kabul etmemizi sağlamıyor. İdeolojiyi kabul edenler için ya da kabul ettikleri için kabul edilen ideoloji doğru, haklı, iyi, gerçek vb. olmaktadır. Akıl yürütmeler, gerçek aramaları artık geride kalmıştır. Slavoj Zizek'e göre ideolojinin gerçekten kopuk ve saçma oluşunun farkında ve buna rağmen bir ideolojiyi takip eden bireyler için ideoloji eleştirisi gereksiz hatta anlamsız görülebilir. Yapılacak ideoloji eleştirisi zaten bilinenin tekrarı (malumun ilamı) olacak fakat yine de kabul edilmeyecek, güçlü bir itiraz ile karşılaşılacaktır. Zizek buna *olumsuzlamanın olumsuzlanması* adını verir.[13]

Günümüzde ideoloji konusundaki eleştirinin güçlüğü ve buna karşılık ideolojinin (en tahmin edilmeyecek alanlara dahi) yaygınlığının sebebi budur. Bireyler kabul ettikleri ideolojinin doğru iyi ve gerçek olduğuna ta başından (ön inanma aşaması) inanırlar ve bu ideolojiye uygun olarak eylerler ve eyledikçe inançları iman boyutuna ulaşır. En baştaki paradoksal *inanmadan önceki inanma* ve bu tesir altında inanmadan bilinçsiz eyleme yani bilincin devre dışı bırakılmasına sonunda yine inanmaya yani bilinçdışının etkin olmasına ulaşılacaktır. Çok dolayımlı ve çapraşık mekanizmayı birçok örnekle pekiştiren Zizek'in bir filmden (Kaniewska,1984) alıntıladığı replik gayet açıklayıcıdır. "Sen Marx'ı anladığın için Komünist değilsin, Komünist olduğun için Marx'ı anlıyorsun!".

İdeoloji hakkındaki çeşitli yaklaşımları, Zizek'in ideoloji hakkında olumlu ya da olumsuz bir nihai yargıda bulunma konusunda kararsız kaldığı şeklinde anlaşılabilir. Çeşitli ve çok çapraşık açıklamalar, aktarmalar ve tespitler böyle düşündürse de Zizek, ideolojinin kişinin kendi aklını kullanmasına engel olduğu, önyargılarla düşünmeye zorladığı fikrinde nettir. Hatta Kant'ın ünlü "Aydınlanma Nedir?" (Kant, 2023) makalesinde aklını özgürce ve cesaretle kullanmanın aydınlanma için belirleyici olduğunu belirttikten sonra toplumsal makinenin bir parçası olarak "itaat et!" (Kant, 2023) demesini eleştirir.[14] Bu

[13] Bu ifade Hegel'in etkisini taşıyor.

[14] Gerçekten de Kant, önce kişilerin tek tek akıllarını cesaretle ve her konuda kullanmasını aydınlanmanın ön şartı olarak ortaya koymuştur. Fakat sonra kitlesel aydınlanmada, kitle üyelerinden birinin/birilerinin aklını kullanmasını kitlenin tamamını aydınlanmış saymak için yeterli bulması çok sorunludur. *"Çünkü yığının içinde kamuda -vasiler arasında bile- bağımsız düşünebilen birkaç kişi her zaman bulunacaktır."* Kant'ın bu cümlesindeki kitlenin diğer tüm mensuplarının bir ya da birkaç aydınlanmış üyeye uyup akıllarını kullanmaktan vaz geçmelerinin aydınlanma için neden tehlikeli olmadığı üzerinde durulmaz. Daha da sorunlu olan kısım aklın kamu hizmetinde özel kullanımı (der öffentliche Gebrauch) hakkında

Zizek'e göre aydınlanma projesi için önemli bir çatlaktır. Aynı eleştiriyi Descartes'a da yöneltir. Çünkü O da "*Metod Üzerine Konuşma*"da gündelik var oluşu için uyacağı bir geçici ahlaktan söz eder. Açıkça anlaşılmaktadır ki saçma temelsiz bir yasaya itaat aydınlanma öncesinde kalmamıştır, aydınlanma sonrasında da geçerlidir. Aydınlanma öncesi itaat edilen otoritenin saçmalığı söz konusu değildir, aksine karizmatik ve büyüleyici mistik güçlerle birlikte olduğu konusunda en ufak bir kuşku yoktur. Kant ve Descartes dâhil aydınlanma düşüncesine sahip aydınların dahi kayıtsız kalamadığı, toplumsal gerçekliğin zorladığı saçma temelsiz olduğu konusunda kimsenin kuşkusu olmayan şartlara itaatin tartışmaya açılması Zizek tarafından defalarca gündeme getirilir. Kant'ın kategorik buyruğu belki de tam olarak budur.

Descartes'ın kendi sistemini kurana kadar kabul ettiğini söylediği dört unsurun ikincisi olan sebat, yani verdiği kararları şaşmaz kanaatler olarak kabul edip sonuna kadar uygulama düsturu (Descartes, 1962, s. 31) Zizek'e göre ideolojidir. Çünkü ormanda kaybolan kişi olarak akla uygun hiçbir gerekçe olmadan seçilen yönde ısrarla yürümekten bahseden Descartes ideolojik paradoksun en saf halini sunmaktadır. Ormanda kaybolmuş yolcu en başta bu yönü tesadüfen seçtiğini hiç aklına getirmeden dosdoğru yürümek zorundadır ve ideoloji de temeli sorgulamadan itaat edilmesini, dümdüz yürünmesini ister. Sorgulamayı neden istemez, çünkü ideolojinin ormandan çıkma ile ilgili bir sorunu yoktur, o yalnızca kendi amacına hizmet eder ve bunun gizli kalması gerekir (Zizek, 2011a, s. 100).

İdeolojinin iş gördüğü, bir ideolojinin yaratılıp korunduğu alan yüzergezer gösterenlerin serbestçe hareket ettiği alandır. Bu alanda hepsi birer ön-ideolojik unsur olarak görülebilecek yüzergezer gösterenin kaymalarının durdurulup sabitlenmesi ideolojik dikiş düğüm noktasının (Lacancı *point de la capiton*) müdahalesi sayesinde birleşik bir ideolojik yapı oluşacaktır. Böylece bir kimliği olmayan (açık kimlikli) yüzergezer gösterenler diziler halinde birleşerek dikildikleri ideolojinin anlam ağının aşırı belirlenmiş parçaları haline gelirler. İdeolojinin semptomatik anlaşılması verili bir ideolojik alandaki yüzergezer gösterenlerin düğümler ile sabitlenmesidir. Bu alanın hem

yazılanlardır. Kant'a göre kamu hizmetlilerinin hizmetleri açısından akıl kullanmasına izin verilemez itaat kesin emirdir. Makalenin son paragrafında bir toplumun kendisi aydınlanmış yöneticisinin dahi ancak şunu söyleyebileceğinin belirtilmiş olması ne kadar manidardır. *"İstediğiniz kadar ve istediğiniz konular üzerinde düşünün ama itaat edin."*

içinde hem ötesinde ideoloji öncesi bir keyif vardır fantezi sayesinde/yoluyla ortaya çıkar. Fantezi tam da burada devreye girerek ideolojik alanın boşluklarını doldurma, gerçeğe aykırı, mantığa ters yerlerini kapatma maskeleme işlevi görür.

Zizek fantezinin sadece yaşanması, katedilmesi gerektiğini, eleştirilmesinin üzerinde düşünülmesinin mümkün olamayacağını düşünür. Fantezinin altı/ardı boşluk, hiçliktir. Zaten fantezi tam da bu boşluğun/hiçliğin üstünü kapatmaktadır. Diğer bir deyişle fantezi ideolojinin kendi eksikliklerini en baştan kabul edip üzerini örtme gayretidir (Zizek, 2011a, s. 144).

2.2.2. Günümüz İdeolojisinden Kesitler

Beş farklı makalenin (konuşma metni de olabilirler) bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş bir kitaptır. İngilizce orijinali olarak belirtilen "*Cardiognosis: Ideology Today"* isimli kitaba ve bu kitabın bir yerlerde mevcut olduğu hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Makalelerde günümüzde ideolojinin görünümleri ve işleyiş mekanizmaları hakkında ilginç örnekler mevcuttur.

İlk makale olan "*Bulutlardaki Özgürlük*" teki, bulut sözcüğü ile internet ortamında verilerin saklandığı bulut (cloud) kastediliyor. Zizek birçok yerde yaptığı üzere devletlerin eylemlerini onların sahip olduğu ideolojilerin eylemleri olarak görür ve sorgular. Başta Batılı Devletler olmak üzere neredeyse bütün devletlerde kapalı kapılar ardında yapılanları ortaya döken Julian Assange, Edward Snowden, Bradley Manning hatta Türkiye'den de Jandarma Er Utku Kalı[15] halkın casusu olarak değerlendirilir. Böylelikle casusluk, egemenler (ideolojiyi kullananlar) ya da halk (ideolojiye maruz kalanlar) adına yapılanlar olmak üzere iki farklı kategoriye ayrılmakta ve ikincisi olumlanmaktadır. Çünkü mesela Snowden eline geçirdiği bilgileri kendisini kahraman ya da çok zengin yapacak şekilde kullanabilir, istihbarat örgütlerine satabilirdi. Oysa büyük sıkıntılara maruz kalmak, iktidardaki ideoloji sahiplerince hain ilan edilmek pahasına bu kişiler halkın casusu olmayı bu yolla tarihe geçmeyi tercih etmişlerdir. Gizlilik denince ilk akla gelen mesleklerden biri olan casusluk bu kullanımında gizliliğin ortadan kaldırılması gizlenenlerin kimden gizlenmeye çalışılıyorsa bizzat ona açıklanması

[15] Utku Kalı böyle bir suçlamayı/eylemi hiçbir zaman kabul etmemiş olması nedeniyle diğerlerinden çok farklıdır. Fakat ilk bilgileri esas alan Zizek kendi politik duruşu ve ideolojisini deşifre edecek şekilde bu ismi de makalesine dâhil edebilmiş ve böylece –belki de farkında olmadan- ideolojinin işleyişi hakkında açıklayıcı bir örneğin daha, bu sefer kendisi özne olarak oluşmasını sağlamıştır.

anlamında kullanılmaktadır. Zizek'e göre yapılan son tahlilde, ortak mülk olan malumatın gerçek sahibine yani kamuya sunulması şeklinde bir komünizm pratiğidir (Zizek, 2014a, s. 16).

İnternetin sağladığı geniş bilgi paylaşım olanağının ortaya çıkardığı ekonomik ve sınıfsal tartışma alanları da gözden kaçırılmamalıdır. Bilgilerin serbestçe, kolayca, neredeyse sınırsız bir şekilde paylaşımı ve kolayca ulaşımı komünist ideolojiyi çağrıştırırken, "fikrî mülkiyet" haklarının korunması için internet üzerinde kısıtlamalar tesis edilmeye çalışılması kapitalist ideolojiyi iş üstünde yakalamamızı sağlamaktadır.

Bilginin serbestçe dolaşımı ile kapitalizm yenilmiş olabilecek midir? Kesinlikle hayır. İnternet üzerinden yapılacak paralı ya da parasız bütün işlemler sayesinde kapitalizm tarafından kullanılacak ve onu çok güçlendiren yepyeni bir bilgi alanı oluşturulmaktadır. Bu yolla kullanıcı hakkında onu daha kolay ikna etmeyi sağlayacak değerli veriler üretilmekte ve alıcısına satılmaktadır. Özellikle internetin sağladıklarına bedava ulaşan kullanıcılar parasız hizmet alıcısı olmak bir yana kendileri, bilgisi alınıp satılabilen bir mala dönüşmektedirler.

Özgürlük alanı açan ya da insanı birçok bakımdan özgürleştiren bir araç olarak düşünülen internet, iktidar sahiplerine de insanları toplu olarak ya da tek tek takip etmek hatta denetlemek için şimdiye kadar hiç görülmemiş derecede geniş olanaklar sunmaktadır. Kişilerin her tür tercihi bu yolla takip edilmekte, gelecekteki tercihleri tahmin edilebilmekte, dahası olumlu ya da olumsuz tercihlerine tesir edilebilmektedir. Tek tek kişiler kadar topluluklar da bu yolla manipüle edilebilir hale gelmiştir. ABD'de Trump'ın başkan olduğu 2016 seçimlerinde sosyal medyanın seçimlere gayrı meşru müdahil olduğu Trump karşıtları tarafından gündeme getirilmiştir. Benzer iddialar 2020 seçimlerinde fakat bu sefer kaybeden Trump ve yandaşları tarafından ileri sürülmüştür.

Kişiler kendilerini en özgür, yalnız ve gözlerden uzak hissettikleri anda ve tümüyle savunmasızken her hareketleri, tercihleri, en özel anları fark ettirmeden (bazen izni dahi alınmasına rağmen fark ettirmeden) yakından izlenip manipülatif-ideolojik malumat yüklemesine ve tercih yönlendirmesine tabi tutulmaktadır. Yanlı malumat etkisi altında verilecek her tür karar ve yapılacak tercihin kişilerin kendilerine ait olması zannı sadece bir yanılsamadır. Kendilerini özgür zannettiren yanlı malumatı almaya gönüllü ["ideolojik mesajın penetrasyonuna" amade (Zizek, 2014a. S. 18)] ve bu nedenle de

ideolojik yönlendirmeye açık bu kişiler bilgisayar ekranı karşısında değilken de tamamen ideolojik tesir altında olacaklar, bundan şikâyetçi olmaları bir yana bunun farkında bile olamayacaklardır.

Zizek'e göre bu durum değişimi imkânsız hale getirir. Çünkü en güçlü sınıf mevcut durumun devamını isteyen istikrarcı sınıftır. Bunlara göre değişim, mevcut durumun daha da kökleşmesi gerçek anlamda değişimi mümkün kılabilecek aralıkların kapatılması, hiçbir şeyin gerçek anlamda değişmemesini teminat altına almak demektir. Bütün seçimlerin galibi aslında bu sınıfı yanına alabilenlerdir.

Zizek farkında olarak ya da olmayarak ideolojinin etkisine giren ve bunu bilinçli olarak umursamayanları sinikler olarak adlandırır. Burada Kant'ı bir daha hatırlamakta fayda vardır. Aydınlanma ya da daha temel bir ifadeyle ergin olmama durumundan kurtuluş aklın özgürce ve cesaretle kullanımıdır ki bunu "kamusal kullanım" olarak isimlendirir. Aklın istisnai olarak diğer bir kullanımı da –doğrusu kullanılmaması- özel kullanımıdır ve devletin ideolojik aygıtları aklın özel bir şekilde kullanılma/ma/sını talep ederler. Siniklerin de en rahat ettiği kullanım şekli budur: Aydınlanmayı reddetme yani ergin olmama halinde kalmakta ısrar etme durumu.[16]

İnternet; sağladığı görece özgür, ulus ötesi, siyasi sınırların kısıtlayamadığı, devlet (ler)in denetimi dışındaki bulut ortamı ve kimlik saklayabilme imkânının kazandırdığı korkudan uzak olma (cesaret!) hali sayesinde aklın kamusal kullanımını ve sonuçlarını kamuoyuna sunmayı mümkün kılar. Ama bu yeni alan aynı anda ve belki de aynı (hatta giderek artan) şiddette "özel bir şekilde" kontrol edilir. Bulut ortamı kişilerin kontrolünde değildir, kullanımı çok kolaydır (bütün kullanım güçlüklerinden bilinçli olarak arındırılmıştır), işletim yöntemi (algoritma), amacı, öncelikleri kişilerle asla tam olarak paylaşılmaz. Tüm sistem, en vahşi ideolojik kullanımları için yalnızca iktidar/güç sahiplerine açıktır ve onlara geniş imkânlar sağlar.

Hayatlarını tehlikeye atarak verilerin geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan ifşaatçılar herkesin ne kadar özgürlükten uzak olduğunu anlamalarını da sağlar. Sürekli özgür tercihler yapılıyor gibi görünmesine rağmen seçenekler önceden belirlenmiş ve filtrelenmiştir. Eksik veriyle hepsi birbirinden kötü seçenekler arasından tercihler

[16] İdeolojinin bireylerin akıl kullanmasına ihtiyaç bırakmaması ya da akıl kullanılmasını istememesi ile ergin olmama durumunu tercih etme arasında paralellik kurulmuştur.

yapmaya zorlanan bireyler için "özgürlük, günden güne katlanılmaz bir endişeye sebep bir yük gibi" (Zizek, 2014a, s. 30) algılanmaya başlar. Sisteme uymak/teslim olmak tek akılcı seçenek gibi görünür. İdeoloji yine işlevini gerçekleştirmiş, kişi tercihinin ideolojik değil akılcı ve şahsi olduğundan emin olmuş, kuşku duymamıştır.

2.2.3. Paralaks

"Paralaks" özellikle astronomi biliminde kullanılagelen bir kelimedir. Farklı yerlerden/açılardan bakıldığında aynı nesnelerin çevresiyle ilişkisinin farklılaştığını ve kendisinin de farklı göründüğünü ifade eder. Bu farklılık nesnelerin gözlemciye mesafesi ve gözlem noktalarının/açılarının ne kadar farklı olduğu ile alakalıdır. Astronomi için nesne diye bahsedilen gök cisimleridir; gözlem noktaları da bazen zaman içinde dünyanın güneş etrafındaki yörüngesi üzerinde bulunduğu farklı noktalardır bazen de gözlemcinin gözlem noktasını dünya üzerinde değiştirmesidir. Nesneler gözlemler süresince hep aynıdır fakat hem kendisi hem arka planı ile ilişkisi farklı görünür. Zizek bunun ideolojiyi anlatan çok güzel bir metafor olduğunun farkındadır.

Türkçede yayınlanmış adında paralaks sözcüğü geçen iki farklı Zizek kitabı mevcuttur. Bu bölümde doğrudan konu edindiğimiz *Paralaks (Zizek, 2014b)* kitabı ve *Mimari Paralaks (Zizek, 2011b)*.

Paralaks kitabında da *Mimari Paralaks*'ta da paralaks kavramının ideoloji kavramında olduğu gibi özde değişiklik oluşturmadan görünüşte ya da algıda bir farklılık oluşturduğunu işler. Burada asıl vurguladığı paralaks hem bazı farklılıkların sonucudur ve hem de diğer bazı farklılıkların nedenidir. Mimari, toplumsal siyasal gerçekliğin bir sonucu olduğu gibi istenen toplumsal siyasal gerçeklik algısının oluşturucusu olarak kullanılmaktadır. Bu konuda farklı siyasal ekonomik rejimlerden farklı zamanlardan ve günümüzden örnekler verir. Zizek açısından paralaks ve ideoloji farkında olunması gereken olgulardır. Ortadan kaldırılması mümkün olmadığından ancak zararlı etkilerinden kurtulma mücadelesi verilebilir ve bu sadece bir politik mücadele olabilir.

Zizek insanın kendi doğal çevresi ve deneyimleri ile oluşturduğu doğal bilinci ile bilimsel, politik ve felsefî kararlar sonucu oluşan toplumsal bilinç arasında, birin (bütünün) içindeki bu içkin gerilimi, uzlaşmazlığı, yarığı paralaks olarak isimlendirir. Bu yarığın analizi evrensel-tikel-tekil üçlemesi ile yapar. Evrensel olan kısım felsefî, tikel olan bilimsel ve son olarak tekil olanın politikliği söz konusudur (Zizek, 2014b, s. 12).

Paralaks kavramını çok çeşitli örneklerle anlaşılır kılmaya çalışan Zizek eserin bir yerinde Platon'un mağara allegorisini de kullanır. Mağaradaki gölge oyununu oynatan kuklacıların ideolojik yönlendirme yapanlar olarak görülebileceğini söyler. Mağara dışında gerçeği gösteren ve tek ışık kaynağı olan güneşin yerine mağarada bir ateş yakmışlardır. Platon'un "mahkûm" dedikleri dışarıdaki soğuk, fırtınalı havadan ve daha birçok tehlikeden kurtulmak, ateşle de ısınmak için bu yaşamı tercih eden, gölgelerin hakikatini bilen ve buna rağmen tercihlerini bu yönde kullanan insanlar olabilir. Ayrıca mağara dışındakinin de bu sefer güneş sayesinde oynatılan bir gölge oyunu olmadığını kim söyleyebilir? (Zizek, 2014b, s. 162) Asıl mağara insanın kendi beyninin içidir, kuklacı da ateş de gözleyen de hepsi aynı benliktir.

Bir farenin beynine çakılan bir çip ile hareketlerinin dışarıdan yönetildiği bir deneyden hareketle benzer bir konumdaki insan bu komutları iç dürtü olarak mı algılayacaktır? Yoksa basit bir dışsal zorlama olduğunu fark edebilecek midir? (Zizek, 2014b, s. 176) İdeoloji söz konusu olduğunda da bu farkında olma güçlüğü ya da farkında olamama hali ve aynı zamanda farkında olma gerekliliği geçerlidir. Haklı olarak bu örneğin de Zizek'in tekrar edegeldiğimiz ideoloji anlayışının yeni bir metaforla izah edilişinden başka bir şey olmadığı düşünülebilir. Fakat kabul edilmelidir ki ideolojinin ne kadar sinsice iş gördüğünün ve farkında olmanın ne kadar hayati olduğunun çarpıcı şekilde anlaşıldığı önemli bir izahtır.

Zizek, Daniel Dennett'ten alıntıladığını vurguladığı "insanların enfekte olmuş beyne sahip insanımsılar" olarak görme düşüncesine katılır *(Zizek, 2014b, s. 232)*. Tolstoy'un da katıldığını iddia ettiği bu düşünceye göre insanî özne toplumu oluşturan diğer bireylerden milyonlarca kültürel etkilenim ile sürekli enfekte olmaktadır. Dil en başta gelen enfeksiyon unsuru olarak düşünülebilirse ideoloji hemen arkasından hatta genellikle dille birlikte gelir. Bu tesirler için mem kavramını kullanan Dawkins'e göre mem, kültürel iletim birimidir. Memler aynı zamanda birer zihin virüsleridir. Olmamaları ya da ortadan kaldırılmaları düşünülemez. Yapılabilecek olan, sadece iyi ve kötü virüsleri tanımak, kötülerinden kurtulmaya çalışmaktır *(Zizek, 2014b, s. 232)*.

İyi ve kötü virüs ayrımı ancak bir virüs (ideolojik virüs) etkisinde yapılabilir. Tam bu noktada gerçek bir açmaz söz konusudur. Etkin ideoloji virüsü kendisinden kuşku duyulmasını sağlayacak "iyi" virüslerin etkin olmasını engelleyecek, ancak kendi

pozisyonunu güçlendirecek virüslere izin verecektir. İnsan enfekte olmamış halini bilebilir mi? Hangi değerlendirmelerini hangi enfeksiyonlar altında yaptığının farkında olabilir mi ve son olarak karşılaştığı yeni virüsler hakkında iyi-kötü yargısını verirken etkisi altında olduğu virüsün kendisi iyi midir kötü müdür?

Zizek'in ideoloji kavramına yüklediği anlam konusunda çarpıcı sonuçlar çıkarılacak pasajlardan birisi de Amish topluluklarının toplulukta kalma ya da ayrılma kararını vermeleri için tam bir özgürlük içinde geçirmelerinin sağlandığı 2-3 yıllık rumspringa dönemidir. On yedi yaşına kadar tam bir amish olarak yetiştirilen bireylerin rumspringa döneminde karşılaştıkları her durum korkunç bir yozlaşma olacaktır. Bu nedenle de çok büyük oranda amish gençleri çok saçma ve sıkı kurallar ile yaşayacakları topluluk yaşamına özgür seçimleriyle geri dönerler. İdeolojide de süreç böyle ilerler; diğer seçenekleri asla kabul etmeyen bir (ideolojik) eğitim sonucunda yapılanın ne özgür olduğu ne de özgür olmadığı açıktır. Özgürlük ya da seçim ancak mahalle baskısına rağmen yapılan tercihte söz konusudur *(Zizek, 2014b. S. 331)*. Asıl zorluk bir Hollywood filminden (Jones, 1999) alıntılanarak ifade edilir. Zor olan doğruyu yapmak değil doğruyu bulmaktır; doğru biliniyorsa doğruyu yapmamak zordur (Zizek, 2014a, s. 349). Zizek için en çözümsüz problem kişinin ideolojik dayatmaları herhangi bir ideolojiden bağımsız olarak teşhis edebilmesi ve değerlendirmesidir. Bu halledilebilirse gerisi çok kolaydır.

2.2.4. Yamuk Bakmak

Zizek'in "yamuk bakmak" ile kastettiği asıl görülmesi gerekenin ancak yamuk bakarak görülebildiği nesnelere bakış şeklidir. Düz bakıldığında görülebilen anlamsızdır. Bu konuda çok bilinen örnek Holbein'in "Elçiler" adlı tablosudur (Hollbein, 1533). Resme tam karşıdan, normal sayılacak bir şekilde bakıldığında anlamsız hatta ürkütücü bir leke gibi görünen şekil (anamorfoz) resme doğal olmayan bir açıyla "yamuk" bakıldığında belirginleşerek bir anlam kazanır. "*Yamuk Bakmak*" kitabının bir bölümünde Slavoj Zizek ideoloji hakkında olumlu sayılabilecek fikirler açıklar ve çok sevdiği Lacan'dan aldığı *"travmatik gerçek"* kavramını kullanır (Zizek, 2019, s. 92). Özne, tekin görünmeyen, ürkütücü travmatik gerçek ile arasına mesafe koymuştur. Korku ve endişelerinden kurtularak bu mesafeyi kat edebilmesi ve kendi gerçeği ile yüzleşebilmesi ideolojik fantezi sayesinde mümkün olabilecektir. Öznenin koyduğu mesafe ürkütücü gerçeğin

etkisinden zarar görmeyeceği kadar uzaklaşmasını sağlamalıdır. Özne ile kendi gerçeği arasındaki derin ve aşılamaz görülen yarık ideolojik fantezinin kurduğu köprü ile aşılır. İdeolojik fantezi önce özneyi toplumsallaştıracak sonra da kendi bireysel gerçeğine yamuk bakmasını sağlayarak ürkütücü / tekinsiz değil, toplumla uyumlu ve anlamlı görülebilmesini mümkün kıldığı (yeni şekli ve anlamıyla sözde) kendi gerçeği ile yüzleştirecektir. İdeoloji, ideolojik fantezinin kurulmasını ve işlemesini sağlayacaktır

Kitap boyunca Zizek, filmlerin ideolojik fantezi oluşturma ve seyirciyi yeni bir şekil ve anlam kazandırdığı kendi gerçeğiyle yüzleştirme işlevini nasıl yerine getirdiği hakkında birçok örnek verir.

Kitabın ideolojinin olumlandığı bölümlerinde Zizek'in ideoloji eleştirisi artık ideoloji yüzünden maruz kalınan tehlikeleri ve bu maksatla kullanılan yöntem ve araçları deşifre etmeye yönelik değildir. Tam tersine ideolojinin icra-ı fiil etmesini engelleyecek toplumsal öznenin kurulmasını ve onların kendi (ve artık toplumsal) gerçekleriyle yüzleşmelerine mâni olacak oluşumları ortadan kaldırmaktır (Demirkol, 2023, s. 202). Çünkü ideoloji toplumsallaşmanın tek imkânı ve öznenin kendi gerçeğiyle yüzleşerek her şeyi bir şekilde anlamasının anahtarıdır. Eleştiri de ideolojinin bu işlevleri yerine getirmekte iken ortaya çıkan eksiklikleri oluşan boşlukları işaret etmekten ibaret kalmaktadır.

Zizek'e göre özne için kendi gerçeği yüzleşemeyeceği kadar travmatiktir. Kendi gerçekliğinden kaçmakta olan özne, ideoloji sayesinde toplumsallaşmakta, gerçek bir tür toplumsallaşmadan geçerek ideolojik fantezi içinde törpülenmekte travmatik olma özelliğinden arınarak yüzleşilebilir olmaktadır.

Yamuk Bakmak kitabındaki bir kavram da *synthome*'dur. Zizek s*ynthome*'u semptom olarak değil de Lacan gibi bir bilinçdışı öğe olarak anlar. Synthome öznenin gerçeklikle başa çıkabilmesi için özneye yardımcı olan bir öz savunma mekanizmasıdır. Bu "başa çıkma"dan; öncelikle, gerçeğin ürkütücülüğünden / tekinsizliğinden korunmak, zarar veremeyeceği kendisini hissettiremeyeceği kadar uzak olmak anlaşılmalıdır. İdeolojinin görevi, gerçeğin etkisini azaltmak, synthome'u desteklemek için bir tür dış ses (voix acousmatique) görevi yapmaktır.[17] Çevrenin (gerçeğin) özneye tesirini engellenmesinde kullandığı dış ses için filmlerde ısrarla ve anlamsızca tekrarlanan müziklerden sahibi belli

[17] Voix acousmatique: Özellikle sinemada yararlanılan, söyleyeni belli olmayan kendisi nesne olan sestir.

olmayan ama görünenlerden farklı, bazen aykırı bilgiler veren sesleri kasteder ve bununla ilgili birçok film örneği verir.

İdeoloji, fantezi üreterek, tıpkı bir dış ses gibi gerçeğin etkisini azaltarak synthome'a yardımcı olmakta, öznenin kendi gerçeğinden ve onun etkisinden uzak olmasını sağlamaktadır. Bu kitapta herhangi bir ilave gerekçelendirme ihtiyacı duymadan (Lacan'dan alınan) öznenin gerçeğinin; etkisinden kaçınılması gereken, doğrudan irtibat kurulamayacak denli tekinsiz, ürkütücü ve travmatik olduğu iddiasına yer verilmektedir. İdeolojinin olumlanması, gerçekle bir şekilde irtibat sağlamayı mümkün kıldığının düşünülmesi ancak bu iddianın kabul edilmesi durumunda mümkündür. Gerçek travmatikse, travmatik olmayan gerçek değildir. İdeolojinin gerçeği dönüştürerek (sözde) gerçekle (bir tür) irtibat kurulmasını mümkün kılması iddiası ideolojinin suçüstü (cürm-ü meşhud) yakalanmasıdır.

2.2.5. Komünist Ufuk

Bu kitapta da Zizek'in ideoloji konusunda birbiriyle çelişkili görülebilecek fikirleriyle karşılaşılmaktadır. Başka kitap ve konuşmalarında da görüldüğü üzere Zizek, ideolojiyi sadece yanlış bilinç ya da gerçeğin örtülmesi/çarpıtılması olarak görmekle yetinmez. Ona göre ideoloji, gerçeğin şekillenmesinde de etkindir. İdeolojisiz bir gerçek şekillenmesi mümkün değildir.

İdeoloji, kendisinin nesnesi (hatta yüce nesnesi) olarak gördüğü öznenin arzusunu belirler, gerçekliğe anlam kazandırır. Çıplak gerçeklik (eğer varsa) ancak bu (sinsi) ideoloji süzgeci ile algılanabilir olacak, anlam kazanacaktır. Öznenin gerçeği algılamasını sağlayacak fanteziler de ideoloji sayesinde oluşacak ve toplumsal işleyiş ancak mümkün olabilecektir. Zizek'e göre öznenin kendini tanıması, içinde bulunduğu gerçekliği filtresiz olarak idrak etmesi yani sunulan gerçeklikten kurtulması, ideolojiyi aşmak yani "imkânsızı" seçmekle mümkündür. Zizek bu imkânsız seçimin komünist ufuk olduğunu söyler.

1990'larda komünist rejimlerin sırayla ortadan kalkmasının birçokları tarafından ideolojilerin sonu olarak görüldüğünü düşünen Zizek, büyük acılar yaşatan totaliter felaketlerin faturasının ideolojilere çıkarılarak günübirlik faydaları önceleyen "akılcı" politikaların etkin olduğu bir döneme girildiğini ifade eder (Zizek, 2012a, s. 36). Güç sahiplerinin bir ideolojiye yaslanmadığı farz ve kabul edildiğinde, uygulamalarına

itirazların da bir ideolojisi yani bir hedefi, amacı olmaması beklenir. Tam da beklendiği gibi Batının önemli şehirlerindeki (Paris, Londra vb) hedefi belirsiz protestolar, aşırı ve ölçüsüz şiddet patlamaları şeklinde oluşmaktadır. Bu protestoları anlamaya, protestoculara (kendilerince) yardım etmeye çalışan entelektüeller, sosyologlar ve yorumcuların çabaları Zizek'e göre umutsuz ve beyhudedir (Zizek, 2012a, s. 37). İdeolojisiz bir döneme girildiği iddiası sadece bir kabuldür, fakat büyük şehirlerde yaşanan kör şiddet gözler önündeki gerçektir. Zizek anlaşılması ve anlatılması çok kolay olmayan bu durumu Lacan'dan aldığı *a passage a l'acte* kavramının yardımı ile açıklamaya çalışır. Kişi kendisine yapılanlardan rahatsızdır. Bunların bir maksatla ve bir amaç için yapılan simgesel şeyler olmadığını bilir bu nedenle de eylemi simgesel ve birtakım amaçlara matuf değildir, sadece eylemdir. Eylem tepki için yapılan bir şey değil tepkinin ta kendisidir ve başka bir anlamı yoktur.

Zizek tepkinin bu şeklini seçeneksizliğe bağlar. Çünkü kişilere sadece itaat etme, kurallara uyma seçeneğinin bırakıldığını ve bunun seçme özgürlüğü olarak kutsandığını düşünmektedir. Bu seçimin tek seçenekli olmadığı iddia edilirse işte ikinci seçenek yaşanan kör şiddet olmaktadır. Bu kör şiddet kesinlikle protestocuların bizzat kendilerine de yöneliktir. Bu kör şiddetin anlamsızlığının kabul edilmesi kolay değildir, protestolarda anlam ve amaç arama gayretleri sonuçsuz kaldığından şiddete karşı tedbir de alınamamaktadır.

Şiddet eylemleri karşısında muhafazakâr tepki otomatik olarak "böylesi bir vandallığın kesinlikle bir mazereti olamaz, düzenin sağlanmasını temin için gereken her şey hemen yapılmalıdır" olacaktır. Muhafazakârlara göre protestoların devam etmemesi için daha çok hoşgörü, anlayış ve sosyal yardım değil daha çok disiplin, çalışkanlık ve sorumluluk hissine ihtiyaç vardır. Solcu liberaller ise umutsuzca kalabalıkları bu kör şiddete mecbur bırakan derin nedenlerin tespiti ve giderilmesi fikrinde ısrarcıdır. Zizek protestocuların sol liberallerin aradığı nesnel nedenleri zaten bildiklerini düşünmektedir. Bilmekte ama yine de yapmaktadırlar (Zizek, 2012a, s. 44).

Talepsiz bir şiddetten ibaret tepkilerin, toplumun vaat ettiklerini verememesi nedeniyle tüketemeyen tüketicilerin giriştiği bir yok etme karnavalı olduğunu iddia eden Zizek bunu post-ideolojik toplumun kaçınılamaz bir hakikati ve ideolojinin somut gücünün kendisini

göstermesi olarak görür. Tepkici bir şiddettir bu; öfke, umutsuzluk ve maskelenmiş kıskançlık içerir.

Asıl tehlike de tam bu noktada ortaya çıkar. Kör şiddetin özellikle din ya da herhangi bir ideoloji tarafından protestolardaki anlam ve amaç boşluğunu doldurmasıdır. Şiddet artık bambaşka bir başkaldırıya dönüşecek karşı çıktığı güçleri besleyen bir kısır döngüde ölümcül bir döngü oluşturacaktır (Zizek, 2012a, s. 48). Arap baharında ve sonrasında yaşananlar tam da budur. Kitleler hep bir öncekini özleme durumuna gelmekte, daha fazla tahakküm ve sömürüye maruz kalmaktan kurtulamamaktadırlar. İdeoloji yokluğunun yarattığı belirsizlikten kaynaklanan büyük tehlike, eksiğin kapatılması, ideolojinin sahneye çıkmasıyla daha da büyümüştür.

Kitabın bu kısmının Zizek'in ideoloji hakkındaki kaypak görüşünün ne onunla ne onsuz olunamayacağı düşüncesinin açıkça göründüğü bir metin olduğu kaydedilmelidir. Çünkü ideoloji değişikliği sayesinde ortaya çıkan daha iyiye kavuşma umudu ve bu amaçla eyleme geçme cesareti sonunda ulaşılan eskisini özleten bir şiddet ve özgürlük yoksunluğudur. Sonraki kısımlarda Zizek amaçsız (ideolojisiz) protestonun en temelde tahakküm ve sömürüye karşı olduğunu kabul eder: Tahakküme karşı demokrasi talep edilmelidir, sömürüye karşı da komünist bir program olmalıdır (Zizek, 2012a, s. 66). Protestolarla tahakküm ve bağlantılı olarak sömürü ortadan kaldırılsa dahi yerine bir komünist üretim ve değişim örgütlemesi konulamazsa tahakküm yeniden ve intikamla geri dönecektir.

Arap baharlarında görülen umut kırıcı denemeleri hatırlatan Zizek bir ironi olarak yapılabilecek en akılcı eylemin, protesto sonunda başa gelmesi mukadder dinci tahakküme göre daha ehven-i şer olarak görülebilecek seçeneğin içinde bulunulan duruma rıza olduğunu ifade eder (Zizek, 2012a, s. 79). En bilindik niteliği komünistliği olan Zizek'in asıl önerisi akla uygun olmasa da komünist ufuktur.

Radikal protesto hareketlerine katılan insanlar; büyük resmi de, ne istediklerini de bilemezler. İnsanlara neler olduğunu neler olması gerektiğini ve nelerin yapılmasına ihtiyaç olduğunu birilerinin, mesela partinin bildirmesi gerekir. İnsanların (birileri ya da topluca halkın) bilmediğini parti nasıl ve nereden bilebilir (Zizek, 2012a, s. 79)? Binlerce gözü olan parti, binlerce göz ile mi görecek? Tabii ki hayır, sadece liderin gözüyle görecek. Bu şekilde tekrar başa dönmüş oluyoruz. Tek fark, başta sinsice var olduğundan

kuşkulanılan ideoloji (ideoloji olmadığı iddia edilse de) artık daha görünür bir vaziyettedir.

Bu kitabında da Zizek ideolojiyi ortadan kaldırılması gayrimümkün, çok güçlü bir toplumsal gerçeklik olarak gördüğünü açıklar: İdeolojiye karşı çıkmayı anlamsız ve sonucu alınamayacak beyhude bir çaba, ideolojiyi toplumsallaşma ve toplumsal eylemin mütemmim cüzü (tamamlayıcı/ayrılamaz parçası) olarak görür.

2.2.6. Lenin Üzerine

Lenin Üzerine kitabı aslında Zizek'in ideoloji üzerine görüşlerinin yoğun olarak yer aldığı bir kitap değil ama ideoloji dendiğinde Zizek'in aklına gelenin ne olduğunu anlamak bakımından önemli bir kitaptır.

Herkesin peşinde olduğu gerçek aslında güç talebini kabul ettirmek için en yararlı yalandır. Zizek'e göre bir açıklamadan sonra bu açıklamanın gerçek olup olmadığını sormak demek en temelde bu açıklamanın hangi gücün tesiri altında yapıldığını sormak demektir (Zizek, 2014c, s. 21). Bir gücün tesiri altında olmakla bir ideolojinin tesiri altında olmak büyük oranda bir ve aynı şeydir. Görünen ya da anlatılan çok sayıda gerçek, evrensel gerçek değil sadece anlatımlardır. Zizek etiğin nihai emelinin, bu sayısız anlatımın barış içinde yan yana var olmasını, herkesin öyküsünü anlatma hakkı ve fırsatına sahip olduğu, tarafsız bir alan açmak olduğunu savunur: Bunun bir ütopya olduğunun da farkındadır. Farklı ideolojilerin takipçilerinin barış içinde yan yana kendi gerçeklerini yaşamalarının en azından toplumsal yaşamın idamesi için nasıl büyük riskler barındırdığını hatırlayıp farklı gerçekliklere sahip tek tek kişi ya da gruplara tanıdığı serbestiyi, yaşadıkları temel hak ihlallerini, gördükleri eziyet ve aşağılanmaları anlatabilme hakkına kadar gerileyecektir. Bu konuda Zizek en az kendisi kadar açık sözlü sol liberal Richard Rorty ve Peter Singer'in fikirlerinden yararlanır.

Devlet demek, en temelde bir sınıfın diğer sınıf(lar) üzerindeki egemenliğidir. Böyle düşünen Lenin için bir baskı aracı olduğu tartışmasız olan devletin demokratikleştirilmesi düşüncesinin bütün özgürlükleri kullandırmasını, genişletmesini ya da şiddet kullanmamasını beklemek anlamsızdır. Gücü ele geçiren ideoloji, doğası gereği, bu gücü sonuna kadar kullanmayı meşru hakkı olarak görecektir.

İdeolojinin en kolay anlaşılan ve sık karşılaşılan uygulaması tek tek insanların içinde yaşadıkları somut şartları perdeleyerek farazi büyük bir bütünün parçası olarak tarihi bir görev yaptıklarına, feda ettiklerinin gelecek güzel günler için gerekli ve çok değerli olduğuna inandırmaktır. Katlanılamaz somut gerçekliğe dayanmayı ve somut gerçekliğin hilafına güç sahibinin çıkarını önceleyen eylemlerin yapılmasını mümkün kılan duygusal soyutlama ideolojinin işidir. Zizek'e göre bu durum (yani ideolojinin işleyiş mekanizmasının bu tanımı) tam da Hegel'in soyut duygular sayesinde ve yalnız düşünce ile somut sosyopolitik ağlardan kurtulabilme düşüncesine karşılık gelir ve bunun kanıtı gibidir (Zizek, 2014c, s. 33). Güncel ve somut gerçekler ve gerekçelendirmeler zaman içinde aşınıp yok olabilir fakat ideolojik gerekçelendirmeler farazi de olsa zamanla eskimeyecek evrensel iyi ve doğrulara dayandırıldığından sanatın da yararlandığı evrensel bir kaynağa dönüşür; diğer bir deyişle ideoloji evrenselleşir (Zizek, 2014c, s. 34).

İdeoloji hakkındaki bu tezi kuvvetlendirici bir örnek de Kuzey Kore halkının şimdiki liderleri hakkında gerçek düşünceleridir Zizek'e göre. Christopher Hitchens'ın zor bir soru üzerine yaptığı çalışmadan yararlandığını belirttikten sonra Zizek ideoloji hakkında kendisinin de katıldığı bir ideoloji tanımını alıntılar. "Kitlesel hayaller, bir halkı aklı başında tutan tek şeydir (Zizek, 2014c, s. 79)." Bireyler inanma işini topluma aktarır ve kendileri aklı başında insanlar olarak kalırlar. Toplum ya da düzen sosyal bireyin minimal düzeyde ilişki kurmak zorunda olduğu, şeyleştirdiği ve dışsallaştırdığı bir yapıdır. Problem öznenin makul ve normal kalabilmesi için düzenin kurumsallaşmış pratikleri ve inançlarının nasıl yapılanması gerektiğidir (Zizek, 2014c, s. 80). İdeolojinin ya da ideolojiden yararlananların bireyleri makul sınırlar dahilinde tutmak gibi bir kaygıları var mıdır? Başlangıçta olmayabilir, ama takipçilerinin sadakatini temin ve yeni takipçiler kazanabilmek için bunu bir süreç dâhilinde isteksizce de olsa yapmak zorundadır; aksi takdirde varlığını sürdüremeyecek, sahneyi yapabilene devretmek zorunda kalacaktır.

2.2.7. Kıyametin Versiyonları

Dinlerin sözünü ettiği kıyametten farklı olarak insanın genler ve yapay zekâ alanında yapıp ettiklerinin sonucu olarak ortaya çıkabilecek iki tür kıyametten daha söz ettiği bu kitabında Zizek dolaylı olarak ideolojiye de değinir.

Zizek'e göre en genel anlamıyla yapay zekânın insan yaşamına katkıda bulunurken izlediği mekanizma ile ideolojinin işleyişi arasında bir paralellik vardır. *Altıncı His (Sixth Sense) (Shayamalan, 1999)* adlı bir sinema filminden yararlanarak yaptığı akıl yürütme ile ideolojinin de gündelik faaliyetlerden temelli bir ayrılmayı gerektirmediğini, sadece bazı boşlukları doldurmakla yetindiğini iddia eder. Günlük yaşam içinde karşılaşılan her obje ve durumla ilgili olarak sürekli internet bilgisi veren *Sixth Sense,* büyük ötekinin bilgi, beklenti ve önyargılarını kişinin algısındaki boşluklara mütemadiyen doldurmaktadır. Bu haliyle ideolojinin yaptığını teknoloji yapmakta, yanlış tanıma mekanizmasını taklit etmekte ve adeta somutlaştırmaktadır (Zizek, 2012b, s. 38).

Bu yorum belki de bilinçli olarak ideolojiden bağımsız bir teknolojinin mevcudiyetini kabul ederek yapılmıştır. Oysa teknoloji de kesinlikle ideolojik tesir altındadır ve ideolojik bir faaliyet icra etmektedir.

Kıyametin Versiyonları kitabında diğer kitaplarında rastlamanın pek kolay olmadığı bir ayrıntı da var. Bireyleri ideolojiye bağlamanın yollarından biri de herkesi tehdit eden ortak bir düşmana veya tehlikeye ikna etmek, böylece yaratılan korku ve kaygının ancak ideolojinin sunmayı vadettiği çıkış yolları ya da çözümlerle gerçekleşeceğine inandırmak olmuştur. Kıyamet versiyonlarından biri olan ekolojik sorunlar da yarattığı kaygılar üzerine yapılan ideolojik yatırımlarla (Zizek, 2012b, s. 66) birer ideolojik rıza oluşturma (ideolojiye taraftar sağlama, taraftarların sadakatini arttırma) aracına dönüşebilmektedir.

Ağır ekolojik sorunlar, genetik alanındaki ilerlemelerin yarattığı kaygı ve insanların her anlamda kurgulanabilme ihtimali, ayrıca ve bununla birlikte insan hayatları üzerinde mutlak bir kontrol imkânı sağlayan teknolojik gelişme ideolojinin kötüye kullanımı ihtimalini çok arttırmakta ve bu tehlikeyi mümkün kılmakta hatta kolaylaştırmaktadır (Zizek, 2012b, s. 75).

2.2.8. Yeniden Lenin

Yazarlarından (ve editörlerinden) birisi Slavoj Zizek olan ve farklı yazarların makalelerinden oluşan *Yeniden Lenin* kitabındaki Zizek tarafından yazılan makalede popülizmin siyaset üzerindeki etkisine işaret edilir. İdeolojinin oluşmasında ve işleyişinde popülizm yoluyla toplulukların da belirleyici oldukları vurgulanır. "Popülizm belirli bir siyasi hareket değil, en saf haliyle siyasal olandır (Zizek, Budgen, Kouvelakis, 2011c, s. 97)."

Zizek bir dizi toplumsal talebin bir eşdeğerler dizgesi teşkil ederek ortaya çıkması bu taleplerin güç odaklarınca muhatap alınma zorunluluğu evrensel bir siyasi özne olarak halkı ürettiğini ifade eder. Halkın taleplerini dikkate alan ya da almak zorunda kalan siyaset halkta karşılığı olmayan hedeflerden arınacak, ez azından bu amaçlarını gizleyecektir.

Popülizmin, ideolojinin muhataplarından bağımsız oluşturulduğu yanılsamasından kurtulunmasını sağlayan bir fenomen olarak dikkate alınması gerektiği Zizek'in bu kısa hatırlatmasından anlaşılmaktadır.

2.2.9. Ödünç Alınan Irak Çaydanlığı

Ödünç Alınan Irak Çaydanlığı kitabında özellikle Irak'a ABD müdahalesi konu edinilmiştir. İdeolojinin neliği ve uygulamaları hakkında da somut değinmeler mevcuttur.

ABD'nin hem iç hem de dünya kamuoyunu savaşa ikna etmede kullandığı ve bir kısmının doğru olmadığı sonradan anlaşılan gerekçelerin duruma uygunluğunu sağlayan ve inanılır kılan tek şey ideolojiydi (Zizek, 2004, s. 8). Ortadoğu ve özellikle Irak, Irak'a ABD müdahalesi Zizek tarafından kitlelerin iknası için ideolojinin ve ideolojik sembollerin sınırları aşacak şekilde kullanılmasının örnekleriyle dolu bir zaman ve mekân olduğundan seçilmiştir. Kitapta çeşitli nedenlerle yapılmak istenenleri meşru ve haklı kılmak için ideolojinin nasıl kullanıldığı konusunda çok sayıda örnek verilmektedir. İdeolojik haklılık meşruiyeti de beraberinde getirdiğinden yapılan gerçek tahrifatları sonradan ortaya çıktığında dahi yapanların (yalancıların) ideoloji tarafından korunduklarından suçlanamamalarını hatta haklı bulunmalarını tersine gerçeği ortaya koyup şikâyette bulunanların mahkûm edilmelerini sağlamaktadır.

Bu kitapta ideolojinin sosyal bütünlük içinde bireylerin yerlerini ve yönlerini bulmalarını sağlamada oynadığı başat rolü ilginç bir söylemle vurgulanır. Zizek'e göre komplo teorilerinin fakirin ideolojisi olduğu bilindik bir klişedir. Etkin ve yeterli bir ideoloji olmadığında (ya da mevcut ideoloji yetersiz kaldığında) ortaya çıkan her türlü sosyal karmaşıklık yedek yön bulma aracı olarak komplo teorileri icat edilip ve tedavüle sokularak aşılır (Zizek, 2004, s. 74).

Bu kitapta ideolojiye çok benzer şekilde neredeyse aynı anlamda ütopya sözcüğünün kullanıldığı da görülür. 1990 yılında komünizmin çöküşünün politik ütopyaların da

çöküşü olarak algılandığından bahsederken Zizek ütopya diyerek imkânsızın hayal edilmediğini, tersine var olan parametrelerin dışında ama kesinlikle mümkün bir toplum düzeni kastettiğini de belirtir (Zizek, 2004, s. 102).

İdeoloji algılamasında farklı açılımlar içeren bir bakış da tek adam rejimlerindeki hegemonik efendi figürünün zayıflamasına paralel olarak ideoloji teriminin yükselişidir. Özellikle Fransız İhtilali ve takiben Napolyon dönemi sonrası efendi söyleminin etkisini kaybetmesi ideoloji için tarihsel andır (Zizek, 2004. S. 127).

2.2.10. Olumsuzla Oyalanma

Bu kitapta da ideolojinin ütopyaya çok benzeyen ulaşılması imkânsız bir fantezi dünyasına benzetildiği görülmektedir. Girmenin imkânsız derecede zor, sağlıklı olarak çıkmanın tamamen imkânsız olduğu ütopik mekanlarda geçen filmlerden bahseden Zizek, belli ve görünen (imkânsız) bir sınır aşıldıktan sonra ulaşılacak mutluluğu ideolojinin vaadi olarak görür. İdeoloji birçok sorundan, baskılardan kurtulma düşünü (hatta ataların düşünü) gerçekleştirme yolunda oldukları yanılgısını yaratacaktır. Bu da ideolojik meşrulaştırmanın temel mekanizmalarından biridir Zizek'e göre. Çünkü ideoloji, mevcut durumu, halen yaşananları, bir bakıma katlanılması zor olayları bir düşün (sadece yaşayanların değil ölmüş olanların bile düşünün) gerçekleştirilmesi için katlanılması gerekenler olarak sunar (Zizek, 2011c, s. 216). İdeoloji ile ilgili muhalefet bu büyük düşe ihanet olarak algılanacak, yaşanmakta olanlar hakkında en küçük kuşku, inanmaya telkin edilen özne durumundaki bu kişilerde bir suçluluk duygusunu da beraberinde getirecektir (Zizek, 2011c, s. 217).

Bu kitapta ideolojinin pek değinilmeyen zor anlaşılır bir özelliğine de değinilir. İdeoloji için önemli olan dışsal ritüeller ve uygulamalardır. İçsel inanış ve bağlılık arkadan gelir. İdeolojinin asıl önem verdiği itaatin görünüşüdür. İçeriden ne düşünüldüğü değil. Bu nedenle de ideoloji ile asıl yıkıcı ilişki naif (doğrudan) davranmak, "…mış gibi" yapmamak, bu yolla ideolojik tutarlık görüntüsünü bertaraf etmek olacaktır (Zizek 2011c, s. 419). Zizek bu yolla ideolojinin dışsal ritüel ve uygulamalar ile yetinemeyeceğini anlamaya zorlanacağını iddia eder, bu davranışın son tahlilde ideolojiye karşı çıkmayla farkının ne olduğunu açıklamaz. Kastettiği bireylerin başka bir (rakip) ideolojinin etkisinde değil sadece inandığı gibi davranması olabilir.

Kitlesinin naif davranışından ya da başka nedenlerden bir ideolojinin zayıflaması ve çöküş sürecine girmesi durumunda, söylemleri ile olup bitenler arasındaki boşluğu fark edip kabullenmesi ve artık kendi kendisine inanmayı bırakıp yeni erkin gücünü meşrulaştırmaya başlaması beklenmemelidir. Zizek'e göre çöküşe giren ideoloji tam tersine kendisini daha da ciddiye alacak, toplumsal temeliyle sorunlarını gözden geçirip düzenleme ve tekrar güçlenme imkânına kavuşabilecektir (Zizek, 2011c, s. 420).

İdeoloji ile ilgili bütün karşı çıkışlar muhatap olunan içerik ile yani yanlış ve çarpık uygulama ile sınırlı kalacaktır. Zizek bu yanılsama ile ideolojinin hiçbir ilgisinin olamayacağını düşünür. İdeoloji doğru/gerçek her tür uygulamayı sahiplenecek fakat yanlışlıkların ideolojiye mal edilmesi mümkün olamayacaktır.

2.2.11. Şiddet

Kitabın ana konusu olan "şiddet" her yönüyle incelenirken toplum ve devlet ile ilgili bölümlerde şiddeti gerekçelendiren / meşrulaştıran ya da görünmez kılan bir aygıt olarak ideoloji ile de yüzleşilmektedir. Zizek Agatha Christie'nin en kişisel, en mahrem ve aynı zamanda en siyasi romanı olduğunu vurguladığı İkinci Dünya Savaşı sonunda Adolf Hitler'in ölmeyip Güney Amerika'ya kaçarak orada evlendiği ve çoluk çocuk sahibi olduğu kurgusuna dayanan *Frankfurt Yolcusu* isimli romandan yararlanır. Bu romanda yer alan ve dünya üzerindeki kör şiddetin ve güvenlik kaygılarının, düzensizlik ve anarşinin nedenleri hakkında romanın kurgusuna uygun açıklamalar yapılmaktadır. Bahse konu romandaki çok karmaşık sebep sonuç yapısı Zizek tarafından komplo teorileri için "en katışıksız haliyle ideolojik fantezidir (Zizek, 2018, s. 8)" denilebilmesine dayanak oluşturabilmekte, ideolojinin nasıl her şeyi kullanabildiği ve hiç tahmin edilemeyecek alanlara sızdığı da ortaya konmaktadır.

İdeolojiler devletler eliyle takipçilerini biçimlendirir ve toplum olarak ahenkli bir yaşamı temin eder, ama bununla yetinmez. Farklı ideolojilerden/devletlerden kaynaklanan bir tehdit beklentisini de sürekli diri tutar. Bağlıların en kutsal/değerli bulunan eylemi kendilerini (hayatlarını) ideoloji/devlet/ulus için verebilmesidir. En değerli ve toplumsal yaşamın temelini oluşturan bu feda eylemi de ancak devletlerarası vahşi bir savaşta ortaya çıkabilmektedir (Zizek, 2018, s. 12).

Toplumsal gerçeklikte olan bitene, üretim sürecindeki haksızlıklara, paylaşım adaletsizliklerine, ekolojik kıyamete sürüklenilmesine vb. kadar tüm olumsuzluklar bir

gerçeklik olmasına rağmen; sermaye acımasız, soyut, hayaletimsi varlığıyla bambaşka bir gerçek algısı oluşturabilmektedir. Zizek'e göre bu kurgulanan/oluşturulan gerçeğe kişileri/toplumları inandırmak ideolojinin işidir. Kurgulanmış gerçeğe inandırma süreci ve ulaşılan sonuç kelimenin tam anlamıyla ideolojidir (Zizek, 2018, s. 25).

Günümüzden örnekler vererek bir şeyin kendi yarattığı rahatsızlıkların ilacı olmasına ideolojik coğrafyada sıkça rastlandığını belirtirken Zizek, ideoloji terimini coğrafya ile birlikte kullanarak, bir yaşam alanı içinde var olduğuna, komşuları olduğuna ve hâkimiyet alanı için çekişme içinde olabileceğine gönderme yapmaktadır (Zizek, 2018, s. 31). İdeolojinin Demirperde'si (Zizek, 2018, s. 131) deyimini Huntington'dan alarak kullanan Zizek perdenin artık kültürler arasında olduğunu söylese de kültür terimi arkasında ideolojinin yattığının farkındadır.

İdeolojinin toplumları bir arada tutma, belli türde davranmaya zorlama aparatı olarak kullanışlılığını izole bir köyün hikâyesini anlatan *Köy (Village)* (Shyamalan, 2004) filmi üzerinden anlatırken Zizek, ideolojinin etkinliğini tesis etme sürecini "ideolojik koza örme" diye adlandırır (Zizek, 2018, s. 35). Sürekli bir tehdit altında olma duygusunun oluşturulup sürdürülmesi ve korkunun körüklenmesi ideolojinin işini çok kolaylaştırmaktadır. Geleceğe yönelik olumsuz beklentilerin sürekli pompalanması da Zizek'e göre korkuya dayalı yönetim anlayışının günümüzdeki despotluk örnekleridir ve maalesef buna "demokrasi" deniyor (Zizek, 2018, s. 37). İdeolojiler tarafından yaratılan korku ikliminde yapılan göstermelik seçimler demokrasi yanılsamasının sebebidir. İdeolojilerin yarattığı yapay fon ideolojik olanın fark edilmesini zorlaştırmaktadır. Birçok özellik, tavır ve hayat tarzı bu arka plan sayesinde tabii ve ideoloji dışı olarak anlaşılabilmektedir. Zizek'e göre ideolojinin bazı alanlarda görünmez olabilmesi tam da ideolojik olandır. Bu da zıtların aynılaşmasıdır; tam ideolojik olan ideoloji dışı olabilmiştir (Zizek, 2018, s. 43).

2.2.12. Umutsuz Olma Cesareti

Bu kitapta konu doğrudan ideoloji olmamakla birlikte ideolojinin etkileri konusunda güncel ve çarpıcı çok sayıda örnek mevcuttur. Kitabın alt başlığının "*Tehlikeli Hareketlerle Dolu Bir Yılın Günlükleri"* olmasından da anlaşılacağı üzere Zizek tarafından zor geçen bir yıl olduğu değerlendirilen 2016 yılı konu edinilmiştir (Self, 2017). Zizek farklı eserlerinde dile getirdiği bir düşüncesini yaşananlar üzerinden giderek

bir kez daha vurgular ki buna göre ideoloji sadece hakikati gizleyen ya da en azından değiştiren değil, (bir tür) gerçekliği bizzat üreten bir pratiktir. Göründüğü kadarıyla ortalama insan için tek ve sadece (o kişinin sahip olduğu) ideolojinin yarattığı gerçeklik vardır. İdeoloji, kitlelere (ve tabii) kişilere dünyayı anlamlandırma yetisi kazandıracaktır. Böylelikle eyleme geçme cesareti ve umudu sağlar. Eylemler ancak ideoloji ile amaç ve anlam kazanacaktır. İdeolojiden kaynaklanan bu eylemler (ideoloji sayesinde var olan) mevcut durumu değiştiremez. İçinde bulunulan durumu değiştirmeyi sağlayacak yeni bir paradigma ancak farklı bir ideolojinin güç kazanması ile mümkündür.

Her gün daha da kötüleşen şartlar karşısında hala bir kurtuluş umudu varmış gibi davranmak (bir paradoks olarak) kurtuluş için bir şeyler yapılabilmesini engellemektedir. Öncelikle ve kesinlikle yolun sonuna gelindiği anlaşılmalı, umudun bittiğini kabul etme (umutsuz olma) cesareti gösterilebilmelidir. Ancak bu durumda kaçınılmaz olan son bütün gerçekliğiyle görülebilecek ve o (kurtulunması mümkün olmayan) sona götüren sebep ve tercihler sondan geriye, şimdiye bakılarak görülüp anlaşıldıktan sonra gereği yapılabilecektir. Anlaşılması kolay olmayan bu iddiasını izah için Zizek sigara tiryakilerini örnek verir. İnsanların tüm olumsuzluklarını gayet iyi bilmelerine rağmen sigaraya başlamalarını sağlayan şey istedikleri zaman bırakabilecekleri umuduna sahip olmalarıdır. Bu sayede içerler, bırakırlar, tekrar başlarlar. Bu bağımlılıktan asla kurtulamayacaklarını (umutsuz olduklarını) bilseler çoğu kesinlikle sigarayı denemeyecektir (Zizek, 2020, s. 7).

Geniş olarak değindiği konu, ekonomik kriz içinde bunalan Yunanistan vatandaşlarının oylarını farklı bir söylemle oy isteyen Syriza'ya[18] vermeleridir. İdeoloji açısından dikkat edilmesi gereken, bütün bir ülkenin ideoloji kullanılarak kısa süre içinde aynı durum için birbirine taban tabana zıt nedenlere ve sonuçlara inandırılabilmesidir. Aşırı borç içinde iflas noktasına gelmiş Yunanistan, borcunu asla öde/ye/meyeceğini cesaretle söylemeyi vadeden Syriza ve Çipras'a[19] iktidarı vermiştir. Yeni iktidarın ilk gününden itibaren alacaklıların (özellikle AB ülkeleri) menfaatlerini koruyan medya Çipras'ın söylediklerinin akıldışı ve popülist olduğunu söylemeye başladı. Dört yıllık bir iktidar

[18] Syriza: Yunanistan'da siyaset yapan ve ikinci büyük parti olan sosyalist partinin kısa adıdır. Tam adı Radikal Sol Koalisyondur.

[19] Aleksis Çipras: 2015- 2019 yılları arasında başbakanlık yapmış 1974 doğumlu Yunan politikacıdır. 2023 seçimlerinde Syriza'nın başarısızlığında sorumluluğu üstüne alıp istifa edene kadar Genel Başkan görevini yürütmüştür.

döneminden sonra yine kitlelerin desteği ile bu sefer tam aksini yapmaya başlamış ve büyük bir teslimiyetle AB ve ABD'nin her dediğini uygulamış ve son uyguladığı politikaların doğru ve gerekli olduğuna Yunan toplumunun hatırı sayılır bir çoğunluğunu ikna edebilmiştir (kalan kısım zaten başından beri böyle düşünen ayrıca iknaya ihtiyaç duymayanlardır). Böylelikle kazanma ihtimalinin dahi dünya çapında piyasalarda korku dalgalanmaları yaratan (Zizek, 2020, s. 85) Syriza sayfası, ideolojinin gücünden istifade ile seçmenlerin tamamen farklı politikalara ikna edilmesi sayesinde kapanmıştır. Kitap 2016 yılıyla sınırlı olduğundan 2019 yılındaki seçimin kaybedildiği bilgisi için daha çok erkendir. Borçlu olduğunu kabul eden ama suçluluğu kabul etmeyen süperegonun baskısını reddederek takipçilerini özgür kılan Syriza pes etmeyerek Zizek için de şans olarak görülmüştür (Zizek, 2020, s. 87). Kolay kredileri kabul edip ülkeyi ödeyemeyeceği derecede borçlandıran Yeni Demokrasi Partisi asıl suçludur ve AB'nin asıl bu destek nedeniyle itham edilmesi gerekir (Zizek, 2020, s. 89). O zamanlar gayet açık ve toplumun kesin yararına olan bu paradigmanın aksine inandırmak için ideolojik aygıtların tek ihtiyacı biraz zamandı ve 2019'da bu parantez kapanmış oldu.

Zizek, yolun başındaki Syriza'ya AB kurulu düzeniyle mücadele için tavsiyelerde bulunurken AB ile mücadele eden herkesten istifade etmeyi Rusya ve Çin'le flörtleşmeyi NATO'nun ödünü patlatmak için Rusya'ya Akdeniz'de üs olarak kullanacağı bir ada vermeyi dahi önerebilmiştir (Zizek, 2020, s. 94). Zizek'e göre AB denen "tanrı" artık yokken her şey mübahtır (Zizek, 2020, s. 95). Kitabın bu kısımlarında anlatılanlar 2019'daki kuvvetli dönüş ve makas değiştirmeyi bilenler için sadece komik hatta trajikomik olmaktadır.

Kitabın Çin Komünist Partisinin (ÇKP) konu alındığı pasajlarında ideolojinin her imkânı ahlaki bir kısıtlama olmaksızın kullanması ile ilgili örnekler mevcuttur. Ateist bir parti olduğu halde ÇKP yurtsever felsefeleri ya da dinleri kullanmakta hiçbir beis görmez (Zizek, 2020, s. 146). ÇKP'nin ideolojik kendi kendini meşrulaştırması Zizek açısından "örnek vaka" olarak nitelenmiştir. Buna göre komünist parti hem en başarılı kapitalizmi uygulayabilir hem de komünist kalabilir, ateist olmaktan vazgeçmeden din özgürlüğünün teminatı olabilir, kapitalizm uygulamasına ve komünist olmasına rağmen yerel kültürlerin ve muhafazakâr değerlerin yaşanmasını sağlayabilir (Zizek, 2020, s. 147). Zizek bu fikir ve tespitlerinden hareketle çok ilginç ve altı çizilmesi gereken sonuca ulaşıyor. İdeolojiler takipçilerinin din dâhil herhangi bir inanca sahip olmalarını istemezler (Zizek, 2020, s.

149) ki bu sayede ideoloji içinden çıkmadan manevralar yapabilsinler. ÇKP'nin en amansız muhaliflerinin sadık komünistler (komünizme inananlar) olması ancak bu tespitten sonra anlaşılabiliyor.

İdeolojinin inançlarla çetrefilli ilişkisini Zizek, komünizme dahi olsa inanca karşı olan ÇKP'den sonra tanrıya inanmayan (ateist) Yahudileri vadedilmiş topraklar söylemiyle harekete geçirebilen İsrail ideolojisi üzerinden anlatır (Zizek, 2020, s. 156).

Baskın ideoloji ile legal araçları kullanarak mücadele edemeyecek gruplar da mevcut doğal olarak. Zizek'e göre bu gruplar için tek yol olarak açık ve direkt "şiddet" kalmaktadır. Özellikle sol örgütler tarafından insan öldürmek değil ama mevcut düzeni sıkıntıya sokmak, kapitalist işleyişi engellemek maksadıyla siyasi teröre başvurulduğu gözlenmektedir. Maksat ideolojik körlük içinde olan bu dönemde kitlenin dikkati ancak direkt şiddet ile çekileceğine inanırlar (Zizek, 2020, s. 213). Çeşitli başka örneklerle Zizek yaşanan küçük büyük şiddet olaylarının da bir şekilde ideoloji ile ilgili olduğunu savunur.

2.2.13. Ahir zamanlarda Yaşarken

Zizek bir ateist olmasına rağmen dinî anlamda yaygın olarak kullanılan kıyamet kavramından çok sık yararlanır. Bu kitapta da kıyametin çok yakın olduğunu ve son demlerini yaşadığını düşündüğü dünyanın içinde bulunduğu çok büyük sorunları sayar ve sık sık dillendirilen, her yerde duyulabilecek bazı sözde çözüm önerilerini eleştirir yeni ve çok farklı bakış açıları ortaya koyar. Zizek'in önemli ve üzerinde düşünüp konuşulmaya değer bulduğu sorunlar;

- Çevre sorunları ya da genel anlamıyla ekolojik sorunlar,

- Servetin paylaşımında ortaya çıkan sorunlar, dünya ölçeğinde var olan ekonomik dengesizlikler ve bunun sebep olduğu giderek büyüyen sorunlar,

- Genler üzerindeki çalışmalar ve biyogenetik gelişmelerin ortaya çıkardığı ve çıkarabileceği etik ya da hukuki sonuçlar yüzünden karşı karşıya kalınan sorunlar,

- Toplumsal bölünmeler.

Sayılan sorunlar birtakım ideolojilerin sonucudur: Çözümleri de ancak dikkatle hazırlanıp uygulanacak ideolojiler olabilecektir.

İdeolojilerin iş başındaki etkinliği ve ikna gücü ile ilgili olarak Zizek'in verdiği örnek Berlin duvarının yıkılışı ve sonrasındaki gelişmelerdir. Zizek'in de mucizevi olarak nitelediği hayallerin gerçek olduğu duvarın yıkılışından sonra komünist rejimler domino taşları gibi peş peşe yıkılmaya başlamıştır. Polonya örneğinde Lech Walesa[20] bu rüzgârla cumhurbaşkanı olabilmiştir. İdeolojik düello burada bitmemiş, sadece birkaç yıl sonra komünist ideoloji serbest seçimler yoluyla tekrar iktidara gelerek bir mucizeyi gerçekleştirmiş ve rövanşı almıştır. Cumhurbaşkanlığını bırakacak şekilde Solidarnosc'un[21] efsanevi lideri Lech Walesa 1995 yılında demokratik bir seçimle cumhurbaşkanlığını komünist Alexander Kwasniewski'ye[22] kaptırmış ve devrimi bastırmaya çalışan General Wojciech Jaruzelski'den[23] daha itibarsız şekilde sahneden indirilip tamamen bir kenara itilmiştir (Zizek, 2011d, 9). İdeolojinin toplumlara yaptırabildiği zikzaklar gücünün büyüklüğünü gösterir. Bu baş döndürücü toplumsal manevrayı anlamak için yapılan çelişkili açıklamalar konuyu daha da anlaşılmaz kılabilmektedir. Kitap içinde verilen başka örneklerde de sık sık vurgulanan şey ideolojinin neredeyse imkânsızı başarma gücüdür. Kötüye kullanımının verebileceği zararın büyüklüğü nedeniyle denetim altında tutulmasının hayatîliğidir. Zizek'in mücadele için işaret ettiği de İncil'den alıntıyla güçlendirerek açıkladığı üzere ideolojik perdelemelerle yozlaşmış insanlar değil, genel olarak iktidarlar, bu iktidarların otoritesi, düzeni ve bu düzenin sürmesini sağlayan ideolojik mistifikasyondur.

Kitapta önemle vurgulanan diğer bir husus da kadın hakları ve ideoloji arasındaki ilgi çekici bulduğu ilişkidir. Bu konudaki açılımı Fransa'da iktidar partisinin 2010 yılının Ocak ayında kadınların baştan ayağa tesettürlü olarak sokağa çıkmalarını yasaklayan bir yasa taslağı üzerinden yapar. Burka olarak isimlendirilen bu kıyafeti Müslüman kadınlar giymekte, hatta bazen sadece gözlerinde görmelerini sağlayan küçük delikleri olan (bazen

[20] Lech Walesa: (1943-) Polonya İşçi Partisi önderi ve 1990-95 arası Polonya Cumhurbaşkanı. 1983 Nobel Barış Ödülü sahibidir. Polonya'da sosyalist dönemin ilk bağımsız işçi örgütü Dayanışma Sendikası'na (Solidarność) başkanlık etmiş, çok partili düzene geçişte önemli rol oynamıştır.

[21] Solidarnosc veya dayanışma: Polonya'da 1980 yılında Gdansk tersane işçileri arasında kurulan ve Varşova Paktı ülkelerinde olup da Komünist Parti denetimi dışında kalabilmiş ilk sendikadır. Kurucu lideri Lech Walesa'dır. Solidarnosc liderliğindeki Polonya muhalefeti 1990 yılında seçimleri kazandı ve Lech Walesa Cumhurbaşkanı oldu, Solidarnosc da tekrar sendikal faaliyetlere döndü.

[22] Aleksander Kwaśniewski (1954-), Polonyalı siyasetçi ve gazetecidir. Komünist rejim sırasında Polonya Öğrenci Sosyalist Birliği'nde aktif çalışmış ve 1980'lerde komünist hükûmette Spor Bakanı olarak görev yapmıştır. 1995 yılındaki demokratik seçimde görevdeki Lech Walesa'yı yenerek, Cumhurbaşkanı seçilmiş ve 2005 yılına kadar iki dönem cumhurbaşkanlığı yapmıştır

[23] Wojciech Witold Jaruzelski: (1923-2014), 1981-1989 arasında devlet başkanı, 1989-1990'da cumhurbaşkanı olan Polonyalı komünist asker, devlet adamı.

o deliklerin bile olmadığı siyah bir tül kullanılabilmektedir) nikap adı verilen bir peçe de takılmaktadır. Bu kıyafetin kadınlar için bir hapishane olduğu genel olarak kabul edilmesine rağmen sadece kamusal alanda yasaklanmasını geleneksel kutlamalarda ve özel alanda serbest bırakılmasını öngören teklifte eşlerini ya da kızlarını bu kıyafetleri giymeye zorlayan erkekler için ağır para cezaları da düşünülmüştü (Zizek, 2011d, s. 21).

Buraya kadar asıl olarak kadınları, erkeklerin amansız tahakkümünü mümkün kılan ideoloji ve onun pratiğine karşı korumak için girişilen mücadelede sorun yok gibi görünse de Zizek durumun hiç de göründüğü gibi olmadığı iddiasındadır. Yasa çıktığında tahakküm azalmayacak, tersine daha da artacak, kadınlar evlerinden hiç çıkamayacak ve toplumdan daha da kopacaklardır. Asıl muamma, örtülü bir yüzle karşılaşmanın Fransız kadınlarını neden tedirgin ettiğidir. Zizek bir açıklama daha yaparak sorunun ne derece çetrefil olduğunu izah eder. Fransa'da 1,5 milyon Müslüman kadın vardır ve bunların belki onda biri burka giymektedir. Burka giyenler de büyük çoğunlukla 30 yaş altındaki din değiştiren Fransız vatandaşı kadınlardır (Zizek, 2011d, s. 22). Olaya toptan bakıldığında sonuç olarak kadınları özgürleştirme gayretinin sonucu onları daha da mahkûm etmek olabilmektedir.

Zizek, gerçek bir sorunla karşılaşıldığında kaçınılmaz olarak ideolojik filtrelerden geçtikten sonra algılanacak ve ideolojik bir adlandırma yapılacaktır. Algılamayı biçimlendirmesi ve sorunu adlandırmasına rağmen ideolojinin hemen ve aşikâr şekilde fark edilememesi, ideolojinin görünmez mistifikasyonunu devreye sokması sayesindedir (Zizek, 2011d, s. 25). İdeoloji gerçek bir sorunu anlaşılır kılarken kendisini görünür kılacak hayatî sınır çizgisini de bulanıklaştırır (Zizek, 2011d, s. 26).

Bilinçdışının siyasetin ta kendisi olduğunu Lacan'dan alıntılayan Zizek'e göre ideoloji, kendi fiilî anlamının yoğunluğunu sağlayan arka plan gürültüsünün kolaylıkla bastırılarak bir öze indirgenmesidir (Zizek, 2011d, s. 27). Arka plan gürültüsü denilen de yasa ve düzeni mümkün kılan barbar şiddettir. Zizek burada ilginç bir paradoksa da değinir. Medenî insan barbarlaşma potansiyelinin varlığını kabul eden insandır. Bunu reddetmek zaten barbarlığa teslim olmak, düpedüz barbar olmaktır (Zizek, 2011d, s. 27). Arka plan gürültüsü, yasa koyucuların ya da yasa uygulayıcıların yasaların uygulanması sayesinde iktidar hırslarını, egolarını ya da şehvet düşkünlüklerini tatmin etme olanağı bulmalarıdır.

Aslında her şey bunlar için yapılmaktadır. İdeoloji o yüzden bilinçdışıdır ve farkında olunmasa da vardır (Zizek, 2011d, s. 29).

Tarihin ideolojilere bağlı olarak farklı görülüp anlaşılması hakkında da fikirlerini açıklayan Zizek açısından bu husus çok nettir ve zorunsuz çevresel şartları, geçmişi de kapsayacak şekilde, geçersiz kılarak mevcut durumu değişmez, değiştirilemez bir kadermiş gibi göstermek ideolojinin ta kendisidir. Geçmişteki gerçeklik değil ama algısı ideoloji sayesinde değiştirilerek, geri dönüşümlü olarak kendi sebep ve koşulları içinde bulunulan durumu gerekli/zorunlu kılacak şekilde geçmişin değerlendirilmesi ile ilgili bazı ihtimalleri öne çıkarabilir bazı ihtimalleri görmezden gelebilir. Âşık olan kişinin geçmişi bu aşkı zorunlu kılacak şekilde hatırlayacağı gibi, Zizek'e göre istisnasız bütün düzenler geçmişte kendilerini zorunsuz kılacak bütün geçmişi silecektir (Zizek, 2011d, s. 53).

Gerçeği saptırma ve gizleme ideolojinin en doğal halidir diyen Zizek bol ödüllü İsrail filmleri olan *Beşir'le Vals (Folman. 2008)* ve *Lübnan*'da (Maoz, 2009) savaş içindeki askerlerin travmatik dramlarını merkeze alıp, izleyenlerin gözünden kahramanın içinde bulunduğu durumun siyasi ahlaki sebeplerini kaçırabilmektedir. İdeoloji bizzat savaşı konu aldığı bu filmlerde dahi İsrail ordusunun neden Lübnan'da olduğunu tartıştırmamayı başarmakta, sözde daha insanî dramları anlatarak siyasî değil insanî bir hikâye anlatıldığını düşündürerek kendi haksızlıklarının, tutarsızlıklarının ve zulmünün normalleşmesini, sıradanlaşmasını sağlamaktadır (Zizek, 2011d, s. 89). Aynı konuda Zizek'in diğer bir örneği de edebiyat alanındandır. Zizek Leonardo de la Caridad Padura Fuentes isimli Kübalı bir gazeteci-yazarın polisiye romanlarında[24] da yukarıda değinilen iki İsrail filmindeki ideolojik mekanizmanın var olduğunu iddia eder. Bu romanlarda Küba'daki hayatın zorluklarına, yoksulluğa rağmen resmî sosyalist ideolojiyi kabul etmeyen roman kahramanları bunalım içinde alkol bağımlısı birer kaybeden olmalarına rağmen sahte cennet olarak görülen Miami'ye kaçmayı değil, gerçekten ait oldukları Küba'da kalmayı tercih ederler. Yazarın Kübalı olması ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki iktidarın ideolojisine uygun davranmaları için bu ideolojiye yandaş olmayan ve olamayacak Kübalılara davranış kalıbı dikte etmesi Zizek tarafından dikkate değer bulunmaktadır. Filmlerde de, Kübalı polisiye romanlarında da ideolojinin doğrudan

[24] Leonardo Padura Fuentes 1955 yılında Havana'da doğmuştur. Zizek'in konu edindiği kitapları 1988 yılından itibaren yayımlanan başkahramanın polis dedektifi Mario Conde olduğu polisiye romanlardır.

takipçilerine yönelik değil, hükümranlık alanı dışında olmakla birlikte etki/tehdit etme potansiyeli olan yakın çevredeki ikincil etkisi görülmektedir. Bu işlem için bazen dışarıdan devşirilmiş ajanlar ödüllerle yönlendirilerek kullanılabilmektedir.

Sadece yerel sinemaların değil liberal olduğunu iddia eden Hollywood'un dahi tamamen ideolojinin kontrolünde olduğu kulaktan kulağa bu denli yayılmakta iken ideolojilerin sona ermekte olduğu kesinlikle inandırıcı değildir, tersine capcanlı görev başındadır. Bunun başka bir kanıta ihtiyacı olamayacağını belirten Zizek en masum olması beklenen Kungfu Panda (Osborne & Stevenson, 2008) isimli bir çizgi filme dahi ideolojinin nasıl sinsice yüklendiğini uzun uzun anlatır (Zizek. 2011d, s. 99). Herhangi bir şeyin kesinlikle mümkün olmadığı bilinse dahi inanarak ve bu inanca göre hareket ederek her şeyi mümkün kılan irrasyonel inanç çağrısı ideolojinin günümüzdeki işleyişidir (Zizek, 2011d, s. 104).

İdeoloji hakkındaki görüşlerini açıklarken Zizek Türk tarihinden de bir örnek verir. Modern Türkiye'nin kurucusu ve Türk Milletinin ebedî önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1915'te Gelibolu'daki iyi bilinen "ölmeyi emrediyorum" emrini Termofil[25] ve Alamo[26] mantığı ile eşitleyerek etik olmayan bir tavrı etiğin kendisiymiş gibi gösterme gücünü ideolojinin son maskesi olarak sunar. Bu örnekte Türk milletinin haklı savaşını ve büyük lidere bağlılığını da ideoloji olarak görüp "ölme tutkusu" olarak isimlendiren Zizek'i haklı görebilmek için olaya Zizek gibi fazlasıyla dışardan bakmak gerekecektir.

Zizek bu kitabında orta çağda devletin ideolojik aygıtlarının en önemlilerinden birisinin kilise olduğundan bahsetmektedir. Yaşanan kapitalist modernlikte ise dinin yerini yasal ideoloji ve devlet eliyle verilen eğitimin aldığını iddia eder. Bireyler artık kilise tarafından değil devlet eğitimi ile yasal öznelere/tebaaya dönüştürülmektedir (Zizek, 2011d, s. 497). Zizek'e göre orta çağdan beri din; iktidarları meşrulaştıran, toplumları kontrol eden önemli bir aygıt idi. İdeolojinin ortaya çıktığı tarihin 19. Yüzyıl olduğu hatırlanırsa kilise ya da dinin (en azından bir yorumunun) ideolojinin ta kendisi olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. İdeolojinin işleyiş mekanizmasının dine ne kadar benzediği de tekrar

[25] Termofil Savaşı MÖ 480 yılında Yunan şehir kuvvetlerinin Kral Leonidas emrinde çok üstün Pers ordularına karşı verdiği savaştır. Savaşta Yunanlar tamamen ölmesine rağmen kazandırdıkları zaman sayesinde Atina toparlanabilmiş ve Perslerin ilerlemesi durdurulmuştur. "300 Spartalı" isimli bir filme de konu olmuştur.

[26] Alamo Muharebesi, 1836 yılında Meksika ordusuna karşı Alamo kalesindeki 100 kadar Teksaslının canları pahasına 13 gün direnip Meksika ordusunun mağlup olmasını sağlamışlardır.

görülmektedir. Özellikle Müslüman toplumlarda dinin bir yorumunun dahi bir devlet için kurucu ideoloji olabildiği bilinmektedir. Farklı bir din yorumu ise iktidar için karşıt ideoloji hatta bazen başka ve düşman bir devletin ideolojisi olacaktır.

Zizek, ideolojinin yurttaşlığın evrensel alanına ait olduğunu düşünmenin ve diğer taraftan bencil çıkarların söz konusu olduğu özel alanın ise ideoloji dışı olduğunu zannetmenin bir yanılgı olduğu düşüncesindedir. Ona göre önce ideolojik olanla olmayan arasındaki belirsiz alan da ideolojiye dahil edilmiştir. Postmodern kapitalizmin son aşaması olan günümüzde ekonominin dayandığı piyasa ve rekabet mantığı kendini gittikçe artan şekilde ideoloji olarak dayatmaktadır (Zizek, 2011d, s. 498). Sonuçta ideolojik hegemonyanın etki alanı özel alana da yayılarak genişlemektedir.

Eğitim sisteminin devlet tekelinden çıkması, özel okulların artması ve okulların kâr amaçlı işletmeler gibi çalışması yoğun devlet/iktidar denetimi nedeniyle/sayesinde birer ideolojik aygıt olmalarını devam ettirmelerine engel olmamıştır. Okulların yanı sıra bazı ülkelerde tamamen devlet organları tarafından yürütülmesi yaygın bir uygulama olan adalet dağıtımı hapishane işletimi, ordu ve askerlik için de (devlet/iktidar denetimi nedeniyle) okullar için açıklanan mütalaa geçerlidir. İktidar sahipleri kamu kaynaklarını kullanarak satın alabildikleri bu hizmetleri kolayca ve toplum denetiminden kaçırarak şahsî menfaatleri için kullanabilmektedirler (Zizek, 2011d, s. 498).

Hala ideoloji öncesi anlayışta kalmış/kalmakta ısrar eden bireyler ekonominin ideoloji dışında olduğunu düşünebilirler. İdeolojinin öznede/tebaada olduğunu ekonomide olmadığını ve olamayacağını düşünenler için ekonomik alanın büyümesi ideoloji sonrası döneme geçildiği yanılsamasını yaratabilir. Oysa gerçek Zizek'e göre bunun tam tersidir. İdeoloji ekonomi alanında da bütün ağırlığıyla görev başındadır. Fakat bu ideolojinin doğrudan etkin olduğu anlamına gelmez. Ama her hal u kârda ekonominin sadece idealleştirilen liberal piyasa isteklerine uygun olarak işlemediği görülebilir. Piyasa gerçek ekonomik şartlara göre değil, ideolojik tesirlere uygun olarak ve daha da ötesi bir aşama daha ileri olarak ideolojik bir aygıt olarak işler (Zizek, 2011d, s. 500).

2.2.14. Hiçten Az

Çok hacimli bir kitap olan *Hiçten Az'*da başka eserlerinde de rastladığımız kavram ve örnekler hatta fıkra ve espriler de yer almaktadır. Zizek'in ideoloji konusuna dolaysız değindiği kısımlar fazla yer tutmamaktadır. İdeolojiden bahsettiği bir bölümde Zizek

ideolojilerin tutarlılıklarını sürdürmek için bir dış düşmana ihtiyaç duyduğuna değinir. Ona göre dış düşman diye gösterilenlerin aslında ideolojilerin iç tutarsızlıklarının maddileşmiş halidir ve Hegelci öz-çelişki kavramını da kullanarak bu düşmanların yenilmesi ya da kitlelerin bir zafere inandırılması durumunda ideolojinin de kendi varlığını tam olarak gerçekleştirmiş olacağı yanılsamasına dayanmaktadır (Zizek, 2016, s. 200). İdeolojik özne çok rahatsız edici bir iç tutarsızlığı ya da dış düşmanı bir kurucu öge olarak görmekte güçlük çekebilir; ama Zizek bu iddiasının soyut bir akıl yürütme değil kesin bir tespit olduğunu savunarak örnekler verir. Mesela Faşizm antisemitizm sayesinde vardır. Hatta tamamen antisemitizm olduğu dahi söylenebilir. Artık faşizmin karşılaştığı her sorunda, toplumsal tutarsızlıkta Yahudi figürü dublör olarak kullanılacaktır (Zizek, 2016, s. 201).

Zizek açısından ideolojinin ne olduğunu anlamaya çalışırken tüm üretici güce sahip olduğunu belirttiği fiilî şeylere çok önem atfettiğinin bilinip vurgulanması yerinde olacaktır. Deleuze'den[27] alıntı yaparak ideanın "şeylerin ve kelimelerin sınırında kımıldayan bir buğudan ibaret olan" anlamın alanına ait olduğu fikrini paylaşır. Bir ideaya nedensellik kazandıran takipçilerinin eyledikleridir (Zizek, 2016, s. 216). İdea, ideoloji olarak okunup anlaşılabilir. Nitekim daha sonraki sayfalarda bu sefer Jameson'dan[28] alıntılarla anlama yetisinin, gündelik hayatta gerçekliğe dair dolayımsız deneyimin bir tür kendiliğinden ideolojisi olarak tanımlanabileceğini belirtir (Zizek, 2016, s. 269).

Zizek'te sık sık karşılaşılan bir durum "kendisinden alıntı"dır. Farklı eserlerinde aynı konular, metaforlar hatta tekrarlanan paragraflar mevcuttur. *Ahir Zamanlarda Yaşarken* isimli kitapta olduğu gibi *Hiçten Az* adlı kitapta da *Lübnan* filminden bahsedilmesi (Zizek, 2016, s. 277) bu tespitin sadece bir örneğidir. Tekrarlar konusundaki tenkitlere rağmen Zizek bu davranışını değiştirmemekte, birçok yazarda da görülen "aslında her yazarın tek bir eseri yazmakta olduğu" savunusunun geçerli olduğu görünmektedir. *Lübnan* filminden bahsederken yine ideolojinin gerçeği değiştirici çıkarına uygun görmediği gerçekleri saklama/örtme/silme niteliğini vurgulamaktadır. *Hiçten Az* kitabında örneği biraz daha geliştirerek, sanat eserlerinde bazı şeyleri öne çıkartmanın

[27] Gilles Deleuze (1925-1995) Fransız yazar ve filozof.
[28] Fredric Jameson (1934-) ABD'li marxist edebiyat kuramcısı ve eleştirmeni.

doğal bir davranış olduğu yolundaki itiraza da cevap olacak şekilde, öne çıkarılacak olanın tespitinde ideolojinin etkin olduğunu vurgulamaktadır (Zizek, 2016, s. 278).

İdeolojinin en saf olarak görülebileceği yerlerden biri Zizek'e göre o topluma özgü tavırların, davranışların, yaşam tarzlarının ideolojiden bağımsız olarak oluşturduğu (ideolojik açıdan nötr) arka planın içine sızması ve ideolojik özelliklerin nötr arka planın bir parçası olarak algılanmasıdır. Arka plandaki bir mevhum ideolojik karşıtı ile bütünleşerek tam da karşıtı olarak ve kendiliğinden ta başından beri varmış gibi, solunan hava kadar nötr görünür (Zizek, 2016, s. 311).

Zizek, ideolojinin sebeplere bağlı olmayan davranışları mümkün kılma kabiliyetine sahip olduğunu defalarca vurgular. Zizek'e göre Henry James'in *Bir Kadının Portresi* adlı romanındaki kadının mutsuz bir evlilikten kurtulma imkânına kavuştuğu halde bunu kullanmayıp evliliğini sürdürme jesti tamamen ideoloji ile anlaşılabilir. Jestin kendisi elbette ideolojik değildir ama ideoloji tam da bu türden, yaşananların gerektirdiğinden farklı hatta zıt tutumlar alma sonucunu doğurma gücüne sahiptir ve tam olarak böyle çalışır (Zizek, 2016, s. 752).

İdeolojinin özellikle değerlerin, ideallerin, kuralların sembollerinden oluştuğunu ifade eden Zizek, toplumsal birliğin muhafazası için bu sembollerin altını oymak, zayıflatmak bir yana gerçekmiş gibi hareket edilmesi gerektiği düşüncesindedir. Gerçek yanılsama sembollerin gerçek kabul edilmesi değil gerçeğin bizzat kendisinin töz haline dönüştürülmesidir. Sembollerin önemi kendisinden değil gerçeğe müdahale edebilmesinden gelir. İdeolojinin semboller ağını ciddiye aldığını, önem verdiğini düşünmek yanılsamadır. İdeoloji en temelde bu suretleri sadece küçümseyecektir (Zizek, 2016, s. 971).

İdeolojinin toplum üzerindeki etkisini koruma konusundaki hassasiyeti hakkında Çin'den verdiği örnekte Zizek, iktidarın alternatif tarih anlatılarına asla izin vermediğini, bu anlatılanların çok az dahi olsa ciddiye alınmasına müsaade etmediğini, gelecek hakkındaki tahminlere dayanan sanat eserlerini engellediğini anlatır (Zizek, 2016, s. 996). İdeolojinin neredeyse insanüstü gücünün gözden uzak bir noktada kırılması tüm sistemin çökmesine neden olacağından en küçük bir aşınmaya göz yumulmadığı anlaşılmaktadır.

Çok hacimli bir kitap olan *Hiçten Az*'ın son sayfalarında birçok konuşmasında hatta çektiği bir filmde (Fiennes, 2012) yer verdiği ideolojik gözlükten de bahseder. Zizek'e

göre Hollywood solunun ihmal edilmiş başyapıtlarından olan *Yaşıyorlar* (Carpenter, 1988) filmindeki kahramanın taktığında hayatı farklı gördüğü gizemli bir gözlüğe vurgu yapar. Bu gözlüğü taktığında kahraman farklı şeyler görmektedir Zizek bu görüntünün ideolojinin maskesinin inmiş hali olduğunu düşünür ve filmi farklı bir şekilde anlatır. Zizek'e göre film bir ideoloji eleştirisi mizansenidir. Gözlüğü takan kişiler ideolojinin gösterdiklerinin altındaki asıl gerçeği görebilmektedir. Zizek bu kadarla yetinmez gerçeği görmenin sıkıntılarına da değinir. Gerçeği görmek bir süre sonra kahramanın başını ağrıtacaktır. Kahramanın bir arkadaşı gözlüğü takmayı, gerçeği görmeyi şiddetle reddedecektir. Gerçek ile yüz yüze olmak çok kolay ve tercih edilecek bir şey değildir (Zizek, 2016, s. 999). Zizek'in dikkat edilmesi gereken bir tespiti de ideolojiden kurtulmanın kişinin kendiliğini keşfettiğinde otomatik olarak oluşmayacağıdır. Gerçeği görmek için gözlüğe ihtiyaç duyulması da doğal olanın, ideolojik bir ortamın içinde olunması anlamına geldiğidir (Aytaç, 2007, s. 55).

2.2.15. Cennette Bela

Zizek her fırsatta anlatmayı çok sevdiği Rabinoviç fıkrasını bu kitabında da anlatır. Sovyetler Birliğinin son yıllarında ülkeden ayrılmak için göçmen bürosuna gelen Yahudi Rabinoviç'e memur neden göç ettiğini sorar. "Bunun iki nedeni var. Birincisi Sovyetler Birliği'nde komünistlerin iktidarı kaybetmesinden ve yeni gelenlerin bütün suçu biz Yahudilere yüklemesinden korkuyorum." Rabinoviç'in sözünü kesen gümrük memuru "ama bu çok saçma, Sovyetler Birliğinde değişiklik olmayacak ve komünistler sonsuza kadar iktidarda kalacak" deyince "hah" der Rabinoviç soğukkanlı bir tavırla "işte bu da ikinci nedenim (Zizek, 2022, s. 40)." Kapitalist sistem tarafından işsiz iken de sömürülen işçiler ya da kreması olmadığından kremasız kahve veremeyen garsonlar gibi, birkaç fıkradan sonra Zizek bazı şeyler için mevcut olmamanın da bir tür var olma biçimi olduğunu vurgulayarak sözü ideolojiye getirir. İdeoloji sonrası dönemde olunduğu iddialarına Zizek'in cevabı bu fıkralarda saklıdır. İdeoloji sonrası dönemde ideoloji en saf haliyle bu şekilde/sayede var olabilmektedir. Söylenenle söylenmeyenin arasındaki karmaşık ilişki sayesinde söylenmemiş olan söylenende ifade edilir ki herhangi bir yerde ve zamanda ideolojisiz olunduğu ifade edildiği anda ideoloji var olur (Zizek, 2022, s. 41).

"Yumurta kırmadan omlet yapılamaz" diyerek yumurta kırmayı gerekçelendiren ideolojiler, omlet yapılmadığını gözden kaçırabilme yeteneğine de sahiptir; ideoloji

takipçileri yumurtalarını kırdırır fakat omleti arayıp sormazlar. Omlet konusunu anlatırken Zizek'in Türkiye'nin Kıbrıs politikasını (Zizek'e göre krizini) örnek verir. Kıbrıs'ta yumurtalar kırılmış fakat bir türlü omlet yapılamamıştır (Zizek, 2022, s. 47). Omlet bir yana Türkiye'de "çözümsüzlük çözümdür" diyen bir kesimin mevcudiyetinden Zizek'in haberdar olmaması gayet mümkündür.

İdeolojilerin, ideolojisiz gerçek hayata dönüş vaatleri/amaçları düpedüz ideoloji olduğundan yalan ve imkânsız paradokstur. İdeoloji kendini mümkün kılan gerçek dışılıktan beslenmeye devam edecek hayat damarını kesmeyecektir. Zizek bir defa daha ifade etmektedir ki ideoloji içinde kalıp ideoloji ile mücadele mümkün değildir (Zizek, 2022, s. 49).

Zizek için kayda değer bir ideoloji özelliği de yasaklanmış yasaktır. Bu husus Çin örneği üzerinden "Çin'de gizli olan bile gizlidir" şeklindeki bir haber başlığını alıntılayarak açıklar. Nelerin gizli olduğunun açıklanmaması, üzerinde konuşulmaması nedeniyle birçok entelektüel çeşitli devlet sırlarını açığa çıkarma iddiası ile yıllarca hapis yatmıştır. Snowden'in ifşaatları bu durumun sadece Çin'e özgü olmadığını Batı'nın da masum olmadığını ortaya çıkarmıştır (Zizek, 2022, s. 97). Zizek'in Türkiye ile ilgili olarak da Çin'den bahsettiği paragrafın 3-4 sayfa öncesinde çok tartışmalı ve çarpıcı tespitleri mevcuttur. Temelsiz olması kuvvetle muhtemel birtakım söylentilerin yayılmasına aracılık etmemek için bu örnekler üzerinde durulmamıştır.

Zizek'in Steve Jobs'tan alıntıladığı "Çoğu zaman insanlar, siz onlara gösterene kadar ne istediklerini bilmezler." mottosu nasıl da ideolojiye benziyor. Aslında Apple müşterilerin ne istediğini hesaplamaz: Önemli olan Apple'ın ne istediğidir (Zizek, 2022, s. 213). İdeoloji de tam olarak bunu yapar, iktidar sahiplerinin amaçlarını ideolojiyi takip edenlerin kendi amaçları haline getirir.

2.2.16. Evrensel İstisna

Zizek bu kitabında ideoloji hakkında değil ama güncel siyaset üzerinden kapitalizm (ya da kapitalist ideoloji) hakkında eleştirilerini sıralar hatta kapitalizm karşıtı olarak önerilen/düşünülen politikaları da eleştirmekten geri kalmaz. Hem "evrensel" hem "istisna" gibi paradoksal bir kavramın mümkün ve mevcut olduğunu örnekler vererek anlatırken, bir ideolojiye muhalif olanların yandaşı oldukları ideolojinin iktidara gelmesinden sonra da muhalif kalmaya devam ettiğine dair örnekler de verir. Zizek'e

göre "eleştirel aydın" her zaman "iyi bir efendi" arayışındadır: bu onların (eleştirel aydınların) tavsiyelerini dinleyecek hükmedebileceği bir "efendi"dir (Zizek, 2021a, s. 62). İktidara kim gelirse gelsin "bu o değil"[29] diyecek müzmin muhalifler ideoloji ile ilişkisi bakımından özel olarak üzerinde durulması gereken kendilerine özgü bir tavra sahiptir. Zizek'in özellikle Avrupalı solcu aydınlar üzerinden örneklendirip ete kemiğe büründürdüğü bu tavır, her görüşten emsalleri ile Türkiye'de yaşayanlar için hiç yabancı değildir.

İdeoloji taraftarlarının aydın ve eğitilmiş olanları (ya da onların bir kısmı) en az ideolojiyi kullananlar ve ondan yararlananlar kadar menfaat temin etmeye çalışır. İktidara yeni gelmiş ideolojiler bir kısım yandaşlarının muhalefeti ile de karşılaşacaklardır. Bu muhalefet çeşidi iktidardaki ideolojiler için hep var olacaktır. Netice olarak iktidardaki ideolojiler kendi yandaşlarının muhalefeti ile de uğraşmak zorundadır.

2.2.17. Güpegündüz Hırsız Gibi

Üst başlığı *İnsan Sonrası Kapitalizm Çağında İktidar* olan bu kitabına Zizek, Alain Badiou'dan alıntıladığı "felsefenin işlevi gençliği ayartmak, egemen ideolojik-siyasal düzene karşı yabancılaştırmak(tır)" iddiasıyla başlar. Felsefenin ideolojiye verebileceği zararları sıralarken ideolojinin ne olduğunu düşündüğünü de ifade etmiş olur. Buna göre ideoloji, insanları kuşkularından arındırır, bağımsız düşünmelerini engeller. Gençler hegemonik toplumsal düzene intibak için ideoloji tarafından biçimlendirilmiş ve onaylanmış bir eğitimden geçirilirler. Felsefe insanları kurulu düzene karşı kışkırtır, gelenekleri ve mitleri sorgulatır: Düzeni bozduğu için de hep kötülenmiş, lanetlenmiştir (Zizek, 2021b, s. 7).

İdeolojilerin günümüzdeki açmazı olarak sunduğu bir kışkırtmadan bahseden Zizek (tabii ki icat edilmiş) bir geleneğin her şeye rağmen canlandırılmasından bahseder. Geleneği korurken devrimci olmak gibi saçma bir durumdur işaret ettiği ve bunu açıklarken Üsküp'teki bir otelde eşinin odada sigara içilmesi hakkındaki soruya aldığı ibretlik cevabı alıntılar; "Tabii ki hayır, yasalar gereği sigara içmek yasak. Ama odada kül tablası var, yani sorun değil (Zizek, 2021b, s. 13)." Kitabın sonlarına doğru aynı konuya bir daha

[29] Zizek'in sık sık değindiği bir fıkradır. Buna göre, bir genç sürekli her kâğıdı alıp "bu o değil" deyip atmaktadır. Askerlik muayenelerinde ve askeri doktor tarafından uzun süreli gözlenmesi esnasında da aynı davranışı devam ettirir. Sonunda askeri doktor kararını verir ve "askerliğe elverişli değildir" raporunu tanzim ederek gence uzatır. Kâğıdı alan genç okur ve "işte bu" diye bağırır.

dönen Zizek, ideolojinin işine gelmeyen seçenekleri karartarak kitleleri berrak ve basit bir tablo halinde iki durumdan birini seçmek zorunda bıraktığını anlatır. İdeoloji asla seçenek dikte etmeyecektir fakat sadece onun istediği seçim ortada ve pırıl pırıl seçilmeyi bekliyordur. Zizek'in askerlerden hareketle verdiği örneklerden birinde erlere hem paraşütle atlayan düşman askerlerine havadayken ateş etmenin hukuken yasak olduğunun öğretildiğinden hem de paraşütle yere inmekte olan düşman askerlerini tüfekle vurmanın inceliklerinin anlatıldığından bahseder. Burada da "yasak ama şöyle yapabilirsin" durumu mevcuttur. Seçim için yine zorlamadan bahsedilemez ama sonuçları düşünüldüğünde güçlü bir baskı da hissedilecektir (Zizek, 2021b, s. 241).

Bu kitabında Zizek ideolojinin paradoksal yanlarını vurgularken verdiği bir örnek dikkat çekicidir. İnsanları en kolay kontrol yolu onları kendi hayatlarının özgür ve özerk failleri olduklarına inandırmaktır. Özgürlük için özgürlüğümüzden feragat etmemizi ancak bir ideoloji isteyebilir ve buna inandırır (Zizek, 2021b, s. 57). Durumumuzun farkında olmak özgürleşmeye ilk adımdır diyen Zizek, ideolojinin tam da özgür hissettirerek köleleştirdiğine değinir. Kullandığı Mobius şeridi benzetmesi bu iddiasını çok iyi izah etmektedir. Köle olduğunuzun farkındaysanız özgürsünüz özgür olduğunuza inandırıldıysanız kölesiniz (Zizek, 2021b, s. 260). Tek yüzeyli olması nedeniyle kullanılan bu örnekte köle olduğunu zannettirme seçeneği sayesinde özgür olduğunu hissettirme durumu uygun ve kullanılabilir bulunmadığından ihmal edilmiş olmalı.

Daha önce de değinilen ideolojinin kendisi ile alay edilmesinden de beslendiği konusu anlaşılır örneklerle bu kitapta da işlenmiştir. Doğu Avrupa'daki geç komünist rejimlerinin kendileri aleyhine oluşturulup dilden dile yayılan siyasi fıkralardan rahatsız olduğu zannedilir. Oysa Zizek bu fıkraların siyasi istikrar sağlayıcı yanından Demirperde ülkelerinin farkında olduğunu belirtir. Zizek'e göre bu rejimler muhalif fıkraları önlemek bir yana tam tersine fıkraları oluşturup yaygınlaştırmak için özel bürolar kurmuşlardır. Zizek bu fıkraların sıradan insanların hayal kırıklıklarının bastırılıp rahatlamaları için basit ve kabul edilebilir bir yol olduğunu savunur (Zizek, 2021b, s. 238). Trump hakkında yazdıkları ise dalga geçmenin aksine sisteme güç kazandırması ile ilgili değişik bir örnektir. Trump'ın kaba saba konuşma ve hareketleri, kültür eksikliği, yüksek politika gereklerine uygun davran/a/mayışı, ırkçı saçmalamaları ile ilgili keskin eleştiriler halkın Trump'a desteğini azaltacağına arttırmaktadır. Zizek'e göre kitleler zayıflıklarla ve kifayetsizliklerle daha kolay özdeşleşirler. Trump bayağı davranışları nedeniyle liberal

elit tarafından üstten bakan bir tavırla eleştirildikçe Amerikalılar Trump'ı daha da kendilerinden görüp sahiplenmektedir (Zizek, 2021b, s. 238). İdeoloji için de aynı mekanizma geçerlidir. Karşı ideolojiden gibi görünüp bir ideolojinin küçümsenip aşağılanması o ideoloji sahiplerinin daha da çok sahiplenmesini sağlayabilir. Kararsızların küçümsenen ideolojiye sahip çıkmalarına neden olabilir.

Son olarak ideolojiye ancak bir ideoloji ile karşı çıkılabileceğinin vurgulandığı bir paragrafta Zizek, günümüzde ideolojinin, ideolojik ütopyalara köktenci bir karşı çıkış olarak sahnede olduğundan söz eder. Şimdi hâkim ideoloji der Zizek, dünyayı olduğu gibi kabul etmektir. Bir başka dünya tasavvuru ideoloji olarak yaftalanıp dışlanır ve reddedilir (Zizek, 2021b, s. 268).

2.3. ZİZEK'İN İDEOLOJİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Ateist bir marxist olduğunu her fırsatta belirten Zizek'in ideoloji hakkındaki görüşleri de materyalist niteliktedir. Görüşlerini açıklarken Lacan'dan aldığı kavramlardan da geniş şekilde yararlanır. Bu durum kesinlikle ideoloji konusunda söylediklerinin (düşünceleri ile bazı filozofları etkilemiş bir psikanalist olan) Lacan'dan aktarma olduğu anlamına gelmez. Hollywood filmlerinden, çok ya da az bilinen edebiyat eserlerine, müzik dünyasına kadar çok çeşitli atıflar içeren renkli Zizek anlatımının bir yönü de psikanalizin özellikle Lacan tarafından önerilen ya da sık kullanılan kavramlarıdır.

Müteakip bölümde Türkiye'deki uygulamalarda anlamlılığı ya da geçerliliği bakımından incelenecek Zizek'in ideoloji konusundaki (çeşitli kitap makale ve konuşmalarından derlenebilen) görüşlerinin bir defa da toplu olarak görülüp değerlendirilmesinde fayda mütalaa edilmektedir.

1. Zizek'in ideolojiyi anlamaya/anlatmaya çalışırken Lacan'ın psikanaliz için önerdiği ve kullandığı kavramlardan çok geniş bir şekilde yararlandığı daha önce belirtilmiştir. Bu kapsamda Lacan'ın *le point de capiton* (kapitone noktası) kavramı da serbest gösterenlerin ideoloji tarafından nasıl düzene sokulduğunu izahta Zizek'in sık sık başvurduğu bir kavramdır. Serbest durumdaki yün, pamuk, kaz tüyü vb.nin iki kumaş arasına yayıldıktan sonra belli noktalarda yapılan dikişler, çakılan çiviler vs ile belirlenmiş bir amaca hizmet edecek şekilde yer değiştirmelerine engel olunmasında kullanıldığı gibi, kapitone noktası da ideolojilerde serbest gösterenlerin önceden karar verilmiş amaçlara hizmet edecek şekilde dizilmelerini ve böyle kalmalarını sağlar. Zizek

ideolojinin en temel işlevinin de serbest gösterenlerin hatta her şeyin iktidar sahiplerinin arzu ettiği amaca uygun bir anlama gelmesini sağlamak olduğunu savunur.

İdeoloji bir amaç belirler ve işlev yükler.

2. Zizek'e göre ideoloji; anlaşılması ve kabul edilmesi çok zor ve acı olan "gerçeği" kabul edilebilir hale getiren bir fantezidir. Fantezi sayesinde gerçek, ideolojinin istediği gibi yamultulup çarpıtılacak bazı yanları saklanıp bazı yanları abartılacaktır.

İdeoloji gerçeği bir yönden görür ve gösterir.

3. İdeoloji her şeyi adlandırır ve her adı kendine göre anlamlandırır. Bu ad adlandırdığı nesnenin ne ise o olduğu ile değil, ideolojinin ne olmasını istediği ile ilgilidir. Adın her şart altında aynı olması ve nesneye belirlenmiş anlam ve manayı (nesne kendi içinde değişmiş olsa bile) dayatabilmesini mümkün kılan mekanizmayı Zizek, Lacan'ın psikanalizde kullandığı *object petit a* kavramı ile açıklamaktadır. Bu kavram nesnede olmayan ama onun adını belirleyen hatta sabitleyebilen fazla olarak tanımlanabilir. Anlaşılması kolay olmayan psikanaliz alanına ait bir kavram Zizek tarafından yine anlaşılması için uzun izahlara ihtiyaç duyulan nesnelerin özelliklerinin değişmesinden etkilenmeyen bir adlandırmanın izahı için kullanılmaktadır. Nesnelere hiçbir şekilde değişmeyen ad ve anlam yüklemenin mekanizması ya da bunu sağlayan olmayan fazlayı teorik olarak izah etmek zor olsa da örnekleri her an göz önündedir. Hakkındaki açıklamalarda da *object petit a*'nın gerçek bir nesne olmadığı sadece bir fantezi nesnesi olduğu vurgulanır. Özne, nesnede *object petit a*'nın gerçekte var olmadığını bilir ama varmış gibi arar, asla bulmak istemez (bulamayacağından emindir) sadece arar. Bulmak istese de bulabileceği sadece olmadığıdır. Bütün haz nesneleri buna örnektir. Çok büyük beklentilerle istenen her şey için bu geçerlidir. O şey elde edildiği anda değersizleşecek ve derhal daha ötede ulaşılmamış yeni bir haz nesnesi seçilip tüm beklentiler ona yüklenecektir. İdeoloji Zizek'e göre nesnelere kendilerinde olmayan nitelikler verilen ad (veya mevcut adın yeniden anlamlandırılması) ve kapitone noktasına (*le point de capiton*) atılan ideolojik dikiş ile yüklenen bagaj, nesneden ya da onda meydana gelebilecek değişmelerden bağımsızdır.

İdeoloji ad ve anlam verir.

4. Gerçekliğin bilinmediği ve bilinemeyeceği kabul edildiğinde Zizek'e göre kaçınılmaz olarak ideoloji devreye girer. Bilinmeyen bir gerçeğin çarpıtılmasından da söz

edilemeyeceği için ideoloji tarafından sunulanın yaşanan gerçekliğin ta kendisi olduğunu savunur ve bir şeye daha dikkat çeker ki ulaşılan gerçeğin bir ideoloji tarafından sunulduğunun anlaşılmaması gerekir. Tıpkı marxçı semptomda olduğu gibi ideoloji de kendini hissettirmeden etkin olabildiği takdirde başarılı olabilir. Bazı eserlerde veya eserlerin bazı kısımlarında kesin ve istisnası olmayan bir tespit şeklinde yer almasına rağmen Zizek'e göre ideolojinin kendisinin farkında olunduğu zaman da işlev gördüğü durum ve toplum kesimleri mevcuttur.

Marxçı semptom burjuva evrenselliğinin karşısına tikel örnekleri çıkararak oluşan dengesizliği sergilemiş ve bu dengesizliği ortadan kaldırmak için tüm sistemi yıkmak istemiştir. İdeoloji bunun tam tersini yaparak evrensel kavramlar ile tikel örnekler arasındaki yarığı gizleyerek marxçı semptomu gözlerden saklamaktadır. Böylece bireylerin gündelik hayatlarında tikel olarak deneyimlediklerinden tamamen bağımsız hatta buna rağmen (herkesin paylaştığı) evrensellik iddiasındaki bir kurmaca gerçekliğe inanmalarını sağlamak ideolojinin gücü ve iktidar sahiplerine sağladığı imkândır. İdeolojiler politik birer ütopya olarak görülebilir. 1990 yılında komünizmin çöküşü politik ütopyaların da çöküşü olarak anlaşıldığından ideolojilerin sona erdiği düşünülebilmiştir. Burada kullanılan ütopya sözcüğünün imkânsız anlamında değil tam tersine var olan parametrelerin dışında ama bazı farklı tercihlerle mümkün ve ulaşılabilir bir toplum düzenini kastettiği unutulmamalıdır.

İdeoloji öncelikle ve kesinlikle bir ütopyadır ve bir ütopyaya herkesi inandırır.

5. Paradoksal olarak, herhangi bir ideolojiye dogmatik bir bütün olarak kendisine iman edenlerden ziyade, ciddiye almayanların hizmet ettiğini düşünen Zizek yobaz ideoloji takipçilerinin (belki de farkında olmadan), ideolojiler tarafından yaratılan illüzyonun deşifre olacağından, yalanlarının ortaya döküleceğinden korktuklarını belirtir. Yani bir kandırmacanın içinde oldukları kuşkusuyla dolu olan yobazlar bunu kendilerine bile ifade etmekten korkmakta fakat bu korkuyla herkesi ve her şeyi kontrol altında tutmaya çalışmaktadırlar. Bu halleriyle de takipçisi oldukları ideolojinin başka insanlar tarafından sempati ile karşılanmasına engel olmaktadırlar. İdeoloji ile dalga geçenler ve bunun mizahını yapanlar ise ideoloji tarafından muhalefet olarak algılanmaz. Tam tersine ideolojinin yalanlarının farkında olan, fakat amacını destekleyen bu insanlar ideolojiyi

görünür ve sevimli kılabilmekte daha fazla taraftar toplanmasına yardım edebilmektedirler.

Zizek'in ideoloji ile ilgili olarak bilinmek, fark edilmek istemediği ancak bu şekilde etkin olabileceği yolundaki görüşleri ile olayın farkında olup mizahını yapanların o ideoloji için daha yararlı olduğu görüşünün ortaya çıkardığı çelişki burada bir daha ortaya çıkmaktadır.

İdeoloji kendisi ile alay edilmesinden ve hakkında yapılan mizahtan da beslenir.

6. İdeolojiler ancak bireylerin kendiliklerinden eyledikleri yanılsaması sayesinde etkin olabilirler. Marx'ın tanımıyla "yanlış bilinç" ancak böyle oluşabilir. Herhangi bir bilinç, sahibi açısından muhakkak doğru ve isabetlidir. Aksi halde o kişi için asla bilinç olamaz. Bir bilinç ancak dışarıdan ve farklı bir gerçekliğe sahip olanlar tarafından ve kendisininkine nazaran "yanlış" olarak isimlendirilebilir. İdeolojinin oluşturduğu bilincin sürekliliği bireyin günlük hayatta asıl gerçeğin kendini hatırlatma sinyallerinin kişiye ulaşabilmesinin engellenmesi ile mümkündür. Bu nedenle tüm algıların ancak ideolojik bir filtreleme ile çalışmasına müsaade edilir. Bu filtreler ideoloji takipçileri tarafından öylesine içselleştirilmelidir ki kişi kendi bakış açısından içinde bulunduğu evreni en doğal haliyle temaşa ettiğine ikna olmalıdır. Zizek'in sık sık kullandığı gözlük metaforunda evrenin doğal haliyle temaşası için ideolojik filtreleri işlevsiz bırakacak maskelerin arkasını gösterecek mucizevî gözlüklere ihtiyaç vardır. İdeolojinin kendisinin farkında olmayanlara mı farkında olup farkında değilmiş gibi davrananlara mı daha etkin olduğu konusunda Zizek'in henüz kesin kararını veremediği, her iki fikri ayrı ayrı savunduğu paragrafların mevcut olduğu burada bir daha görülmektedir. Bu kısımda incelemeye alınan fikir, ideolojinin kendisini hissettirmeden iş gördüğüdür.

İdeoloji bireylerin kendiliklerinden eyledikleri yanılsaması yaratarak iş görür.

7. İdeolojinin kendini belli etmeden ve bilinmesine rağmen iş görmesi hakkında çelişkili görüşlerinin oluşturduğu paradoksu açıklamak için Zizek, ideoloji etkisinin farkında olmayanlara farkında olup da farkında değilmiş gibi davranan sinikleri de ekler. Ona göre sinikler ideolojik maskenin farkındadır. Bütün evrensellik iddiasına rağmen ideolojinin bazı tikel çıkarlara hizmet için kullanıldığını gayet iyi bilen sinikler "aydınlanmış yanlış bilinç" sahibidirler. Bir çelişkiyi gidermeye çalışırken Zizek ideolojiyi reddetmeyi reddedenler gibi yepyeni çelişkili sınıflandırmalara kapı açmak

zorunda kalmaktadır. Artık fark edildiği anda işlevsizleşen bir ideoloji yoktur; Zizek'e göre de bu yeni aşamada ideolojinin yapmayla olan yakın ilgisi öne sürülecektir. İdeoloji bilme değil yapmadır. Kişi neyi ne kadar bilirse bilsin önemli olan ideolojiye uygun eyleyip eylemediğidir. Siniklerin ideoloji karşısındaki anlaşılması izah gerektiren durumu için Zizek "ideolojik fantezi" kavramını kullanır. Artık doğru/yanlış bilinç değil fantezinin sağladığı bilinç dışılık mevcuttur. İdeolojinin gerçeği çarpıttığını bilenler de toplumsal fayda ve ulaşılabilen ve yararlı bir tür gerçeklik sağladığı için bu oyunun sürdürülmesine katkıda bulunurlar.

Toplumsal gerçeklik ideoloji sayesinde kurulur ve sürdürülür.

8. Zizek'e göre, takipçileri ideolojilere inanırlar ve bu yönüyle ideoloji dine benzer. Tam da bu yüzden ideolojiler özleriyle ilgili akıl yürütmelere karşı dayanıksızdır. İdeoloji sayesinde/tarafından oluşturulan toplumsal gerçeklik en temelde bir "sanki"nin kabulüdür ve doğası gereği tartışmaya kapalıdır. İdeoloji tarafından üretilen "sanki" toplumsal gerçeklik için gerek duyulan fantezilere ilham verecek, başlangıç sağlayacaktır. İdeoloji ve ürettiği sanki gibi ideolojik fanteziler de özsel akıl yürütmelerine kapalıdır; kendisine yönelik eleştirileri rakip ideolojinin saldırısı olarak görür. İdeoloji sayesinde oluşturulan gerçeklik doğruluk/yanlışlık düzleminde değil, ihtiyaca uygun olma olmama düzleminde değerlendirilecektir. İdeoloji, ihtiyacın karşılanmasına (toplumsal gerçekliğin tesisine/devamına) hizmet ettiği oranda meşruiyet kazanacak, taraftar toplayacaktır. Kendisinin doğru, haklı, iyi vb. olduğu tartışılamayan ideoloji, takipçileri/inananları için her şeyde haklı, doğru, iyi vb. olup olamamanın miyarıdır/ölçüsüdür. Takipçileri için ideolojinin eleştirisi gereksiz ve anlamsızdır. Söylenecek her şey malumun ilamı olmasına rağmen güçlü bir itiraz ile karşılanacaktır. Zizek bu duruma olumsuzlamanın olumsuzlanması adını verir.

İdeolojiler özsel akıl yürütmelere kapalıdır ve ideoloji takipçileri eleştiriyi saldırı olarak algılar.

9. Bireyler ideolojilere doğru, gerçek, iyi vb. oldukları için inanmazlar; onlar inandığı için ideolojiler doğru, gerçek, iyi vb. olur. Başlangıç inanmasından sonra yapılmaya başlanan bilinçsiz eylemler inanmayı arttıracak/pekiştirecek ve tedricen bilinç devre dışı kalacak bilinç dışının daha da etkin olması sağlanacaktır.

İdeolojilerin haklılık ve meşruiyet kaynakları kendileridir.

10. Zizek'e göre ideoloji kişinin kendi aklını kullanamamasıdır. Bazen "kullanmamasıdır" şeklini tercih ettiğini düşündüren ifadelerine rastlansa da son tahlilde Zizek'in özgürlükten yana olduğu söylenebilir. Asıl kafa karışıklığı dünyayı algılamakta etkin olan içine doğulan/yaşanan kültür, alınan eğitim, yaşanan deneyimlere ideolojinin ne denli sızdığının ve kişilerin bilinçlerini ne kadar etkilediğinin anlaşılmasındaki güçlükte ortaya çıkmaktadır. Bilincimize yönelik ideolojik tesirler doğrudan ideolojik etiketli olanların yanında belki çok daha fazlası eğitim, kültür vb maskesi altında sızan ideoloji sayesinde olmaktadır. Bu tesirler duyular aracılığıyla algıladığımız gerçeklik ile bağlantılı bir bilinç oluşturmamızı engellemektedir.

İdeoloji çevre şartlarından etkilenmeyen bir şablon sunar.

11. İdeoloji hem acı gerçeğin kabulü için gerekli bir fantezidir hem de yine kendi açıklarını kapatmak için fanteziye ihtiyaç duyar. Fantezi üzerinde düşünülmesi eleştirilmesi mümkün olmadığından ideoloji de kendisini iki defa fantezi olma zırhına almıştır. Çünkü fantezinin altı/ardı boşluktur, hiçliktir. İdeoloji, hakkındaki eleştirileri farklı bir fantezi önerisi olarak algılar ve kendi fantezisini savunarak mücadele eder.

İdeoloji hem bir fantezidir hem de yeni fantezilerle eksiklerini tamamlar.

12. İktidardakilerin eylemleri sahip oldukları ideolojilerin eylemleri olarak görülür. İdeoloji eleştirisinin bir yolu da eylemlerinin ona ait olduğunu kanıtlayıp bu eylemleri eleştirmektir. Günümüzdeki iletişim olanakları ideolojilerin kitlelerden gizlemeye çalıştığı eylem ve ilişkilerini deşifre etmeyi kolaylaştırdığı kadar ideolojilerin gizlemek istediği bu eylemleri inkâr hatta başka ideolojilere mal etme imkânını da sağlamaktadır/kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle sanal ortamın güç sahiplerince kendi yararları için kullanılmasını, aleyhlerine kullanılamamasını temin için amansız bir mücadele sürmektedir.

İdeolojiler ancak eylemleri üzerinden değerlendirilebilir ve eleştirilebilir.

13. İnternetin sağladığı geniş olanakların ideolojilerin kandırmacalarına son vereceği, üstünü örtmeye çalıştıklarını açığa çıkaracağı zannedilmesine rağmen durumun kesinlikle beklendiği gibi olmadığı, internetin ideolojilere de çok büyük propaganda imkanları kazandırdığı ortaya çıkmıştır. İnternet, bireylere sağladığı bilgi edinme ve kanaatlerini paylaşma olanağı sayesinde, demokrasilerin şansını arttırırken totaliter anlayışlara da yeni alanlar açabilmektedir.

Teknoloji, ideolojiler için hem bir tehdit ve hem de yeni imkân demektir.

14. Kişileri toplu manipülasyondan kurtarıp özgür kıldığı yanılgısı yaratan sosyal medya olanakları diğer yandan (tam tersine) iktidar sahiplerine de toplulukları hatta tek tek fertleri takip ve denetleme imkânı sağlamaktadır. Bu yolla kişilerin tercihleri kaydedilmekte, tercih kriterleri saptanıp gelecekteki muhtemel tercihleri saptanabilmekte, tercih kriterlerine uygun müdahaleler ile gelecekteki tercihleri yönlendirilebilmektedir.

İdeoloji bir tercih olamaz, çünkü ideoloji tercih süreçleri de ideolojik manipülasyona açıktır.

15. Bilişim alanındaki gelişmeler ve internetin bilişime çeşitli şekillerdeki katkısı bireylerdeki özgür iradeleri ile eyledikleri ve seçimler yaptıkları yanılsamasını artırmaktadır. Oysa kişiler sürekli olarak yanıltıcı-yönlendirici malumat bombardımanı altındadır. İstekle girip gönüllü bir parçası oldukları sosyal medya kullanıcıları biraz dikkat etseler içinde yaşadıkları çok önemli olayların bile bu mecranın gündemi olmayabildiğini ya da geçiştirildiğini görebileceklerdir. Aslında "maruz" bırakıldıkları sosyal medyanın asıl işlevinin de kişileri tam olarak kendi gerçekliklerinden uzaklaştırmak olduğu anlaşılabilecektir.

İdeoloji sadece özgür hissettirmekle kalmaz, kişileri (daha da bağımlı kılacak) ideolojik malumatı edinmeye açık ve istekli hale getirir.

16. İdeolojiler her türlü değişiklik talebini öncelikle tehdit olarak algılayıp karşı çıkarlar. Kişiler de fizikteki "eylemsizlik prensibi"ne uygun şekilde mevcut durumun devamından yana (muhafazakâr) davranışlar göstererek dolaylı yoldan da olsa ideolojiyi desteklerler.

İdeolojiler değişime/değişikliklere karşıdır.

17. Yüksek teknoloji destekli bilişim çağında da ideolojiler tarafından yapılan filtreleme-karartma–yanıltmalar nedeniyle gerçek bilgiye ulaşmak çok meşakkatli neredeyse imkansızdır. Bu durumda kolay ve güvenli olması nedeniyle sisteme uymak /teslim olmak en akla uygun seçenek gibi görünür. İdeoloji yine sinsice çalışarak ideolojinin istediği gibi eylemeyi kişinin özgür seçimi gibi gösterebilmiştir.

İdeolojiler bireyler adına akıl kullanır. Bireylerin tek tek akıl yürütmeleri ideolojiler için tehdittir.

18. Paralaks objeye değişik yerlerden bakışta hem bizzat objenin hem de objenin çevreyle ilişkisinin farklı görülmesi demektir. Farklı bireylerin farklı yerlerden aynı objeye bakması durumunda ortaya çıkan farklı paralakslar nedeniyle farklı etkilenimler ve kanaatler oluşacaktır. İdeoloji bunlardan (iktidar sahiplerinin işine gelen) bir tanesinin herkes için geçerli kılınmasıdır. Sanki herkes aynı noktadan objeye bakmakta obje ve objenin çevresi ile ilişkisi bakımından aynı kanaatlere sahip olmaktadır. Böylelikle paralaksın oluşumu engellenmekte sonuçları da ortadan kaldırılarak obje hakkındaki kanaat toplumsallaştırılmaktadır.

İdeoloji kişilerin farklı görmesini sağlayan bir paralaksın hiç mevcut olmadığına herkesi inandırmaktır.

19. İdeolojilerin beyinlerin prangası olduğunu düşünen Cemil Meriç gibi Daniel Dennett de insanları enfekte olmuş beyinlere sahip insanımsılar olarak görür. En masum olduğu zannedilebilecek "dil" dahi en etkili enfeksiyon unsuru olarak değerlendirilir. Eğitim ve aile dahil her düzeydeki kültürel etkilenim de beyin enfeksiyonunun sebepleridir. Ateşli hastalıklara yol açan, hatta ölüme götüren enfeksiyonları doğuranlar yanında; yararlı süreçleri başlatan virüs bakteri ve mikropların da varlığı herkesin malumudur. Karşı karşıya kalınan beyin virüsünün iyi bir süreci mi başlatacağına ateşli hastalıklara mı sebep olacağına karar verecek olan da büyük bir ihtimalle en azından bir ideoloji tarafından enfekte edilmiş bir "bilinç" olacağından çözüm pek kolay görünmüyor.

İdeoloji beyinleri enfekte eder.

20. Ortalama insan hayatın anlamını merak eder, sorar ama bulamaz ya da (bir süreliğine) haz peşinde koşmayı, servet ve ün kazanmayı hayatın anlamı zanneder. Zizek'e göre hayatın anlamı üzerinde durmak, düşünmek sayesinde bulunabilecek gerçek dayanması çok güç derecede travmatiktir. Korkunç travmalar yaşayanlar asla anlatamayacakları farzımuhal anlatabilseler dahi travma geçirmeyenlerin asla anlayamayacağı bir gerçekle karşılaşırlar. İşte ideoloji bu gerçeğe yamuk baktırarak bir tür (kolay anlaşılan, basit ve travmatik olmayan) anlam kazandırır. Böylece kişiler için

her şey travma yaşamadan anlamlı hale gelir, ulaşılan (ideolojik/sözde) gerçek travmatik değildir ve toplumun tamamına yakını için geçerli olduğundan kabulü zor değildir.

İdeoloji düz bakıldığında anlamı olmayan hayata/evrene yamuk baktırarak anlam kazandırır.

21. Tek tek bireylerin toplumsal bir sorunu algılama şekli ve çözüm için yapılması gerekenler hakkındaki fikirleri farklıdır. Tek tek bireylerin sorunun tamamını görememeleri yüzünden muhtemelen teşhisleri de doğru olmayacaktır. Bu nedenle ideoloji bir parti/hükümet ya da muktedir bakışı ve herkesin sorunu ve çözümü daha kapsamlı bir bakışla görebilmesini temin eder ve bu bakışın tüm toplum tarafından benimsenmesini sağlar. İdeoloji, bu şekilde, sinema filmlerinde sık sık karşılaşılan "dış ses" görevi görerek o sahneyi/sorunu nasıl yorumlamamız isteniyorsa öyle yorumlamamız için dışarıdan bilgi aktarmakta, yönlendirme yapmaktadır.

İdeoloji toplumsal yaşamın ve birlikte hareket edebilmenin gerek şartıdır.

22. Ancak travma yaşayanların yüz yüze geldiği düşünülen ve aktarılamayan gerçeğin kendisinin de travmatik olduğu farz ve kabul edilmektedir. İdeolojinin gerçek yerine ikame ettiği gerçeğin de bir tür ve bir yönüyle gerçek olduğu düşünülebilir. İdeolojinin kendisinin bir fantezi olması ve yararlandığı ilave fanteziler sayesinde katlanılabilen bir tür "asıl gerçek"in travmatik olduğu kabul edildiği takdirde travmatik olmayan ideolojik gerçeğin asla asıl gerçek olamayacağı da kabul edilmelidir. Fakat ideoloji, toplumlara sunduğu travmatik olmayan bir tür gerçeğin "asıl gerçek" olduğuna inandırır.

Gerçek travmatiktir, ideoloji fantezi sayesinde inandırdığı bir tür gerçek sayesinde asıl gerçekle yüz yüze gelindiğine herkesi inandırır.

23. İdeoloji kendisini yüce nesnesi olarak gördüğü öznenin arzusunu belirleyerek çıplak gerçekliğe anlam kazandırır. Çıplak gerçeklik ancak ideolojik kod çözücü ile anlamlı ve algılanabilir hale gelebilecektir. Öznenin kendini tanıması ve gerçeği filtresiz olarak (kod çözücü kullanmadan) idraki ideolojiyi aşmak ve imkansızı seçmekle mümkündür.

İdeoloji gerçeğin kendisi olmadan anlaşılamayacağını iddia eder ve gerçeğin bir şekilde şekillenmesinde etkindir.

24. Büyük acılara neden olan totaliter felaketlerin faturası ideolojilere çıkarıldığından, günü birlik faydalara yönelik politikaların tercih edildiği yeni bir döneme girilmiştir. İktidarların (ideolojisiz) politikalarına karşı ortaya çıkan öfke patlamalarının da ideolojik temellerinin bulunamayacağı düşünüldüğünde ideolojik önlemler alınamamaktadır. Gelişmiş ülkelerin büyük şehirlerinde aniden ve kalabalık katılımlarla gelişen bu toplum olaylarının liderlerinin amaçlarının olmaması ve belirli bir ideolojik temele dayanmamaları ideolojik önlemleri de imkânsız kılmakta, sadece polisiye önlemler ile bastırılmaya çalışılmaktadır. Dozu gittikçe artan bu polis müdahalesinin öfkeyi arttırıcı olayları yaygınlaştırıcı ve daha da etkin hale getirici sonuçları da mevcuttur. Öfke patlaması olarak görülen bir tepkinin gösterilme yolu değil bizzat kendisi bir tepkidir ve amacı da sadece kendisidir. Önleme ve tedbir için görüşme pazarlık vb yapılamamakta her cinsten ideolojik açıklama ve tedbir önerisi anlamsız kalmaktadır. İdeolojiler ancak bir ideolojiye karşı çıkabilir. İdeolojik olmayana karşı ideolojinin yapabileceği bir şey yoktur. Bu nedenle her şey ideolojikleştirilmeye çalışılır. Talepsiz öfke patlamaları ideoloji sonrası toplumlarda yaşanacak kaosun ön habercisi olarak görülmelidir. Gittikçe şiddeti daha da artan öfkeye ya da olayları bastırmak için çok daha şiddetli olarak kullanılan kolluk gücünün bir din ya da (sapık) ideoloji tarafından sahiplenildiği takdirde Arap baharlarında örneği görülen gerçekten çok korkunç bir döngü ortaya çıkabilir.

İdeoloji yokluğu kaostur. Ancak bir ideolojiye ideoloji ile karşı çıkılabilir.

25. Radikal protesto hareketleri bireysel memnuniyetsizlik ve öfkelerden kaynaklanıyor görünmesine rağmen neler olduğunu (olanların nasıl yorumlanacağını), neler olması gerektiğini ve olması gerekenin gerçekleşebilmesi için neler yapılması gerektiğini ideoloji belirler. Kişilerin tek tek bilemediğini ideoloji (iktidar sahipleri) nasıl bilebilir? Tabii ki onlar da gerçeğin sadece bir yanını/kısmını bilmektedirler. Yapılmasını istedikleri de iktidarlarını pekiştirmek için yapılması gerekenlerdir. Hali hazır büyük resim diye tanımlanan da amaçlanan büyük resim de tamamen ideolojinin gerekli gördüğü şekilde tasarlanır ve şekillendirilir.

İdeoloji büyük resmi kendine göre tasarlar, inşa eder ve herkesi inandırır.

26. Devlet en temelde bir sınıfın diğerleri üzerindeki egemenliğidir. Egemenliğin devamı baskının devamı ile mümkündür. Bu nedenle de gücü elinde tutanın özgürlüklerin kullanımını kolaylaştırması/genişletmesi beklenmemelidir.

Bir ideolojinin iktidarı diğer ideolojilerin baskı altına alınmasıyla tesis edilir.

27. İdeoloji içinde yaşanan somut gerçekleri perdeleyerek kişileri farazî büyük bir bütünün kendi koyduğu kutsal/büyük/önemli amaca doğru yönlendirir ve insanlardan gelecek güzel günler için fedakârlık bekler. Somut gerçekliği anlaşılamaz, katlanılamaz, gündelik, sürekli değişen ve kişilere göre gösterip kötüler.

İdeoloji, somut duruma aykırı olsa da gerekçelerini duygusal soyutlama ile evrenselleştirir.

28. İdeoloji için önemli olan toplumun tamamıdır. Bireyler hedef, amaç belirleme, ümit, beklenti oluşturma yüklerinin önemli bir kısmını toplumsal olana aktararak rahatlayabilirler. Ortak hayaller sayesinde var olan toplum kişilerin paylaşacağı ortak hayallerin oluşturulması görevini de üstlenmiş olur.

İdeoloji özünde toplumsal bir hayaldir, bu sayede kişiler hayal kurmak yükünden kurtulur.

29. İdeoloji kesinlikle gündelik hayattan kopuk değildir. Aksine günlük olarak karşılaşılan her durum, obje ve sorun ile yakından ilgilidir. Günlük hayatta karşılaşılan her durum/obje ile tek tek ilgilidir; aralarındaki boşlukları doldurur. Tamamını tüm toplum tarafından paylaşılacak şekilde anlamlandırır. Teknolojik distopya filmlerindeki ileri teknoloji ürünü yapay zekanın insanları yönlendirmek için yaptığını ideoloji zaten yıllardır yapmıştır ve yapmaktadır. Her geçen gün artan şekilde hayatımıza giren yapay zekanın ideolojinin yerine geçtiğini düşünmek aşırı iyimserlik olur. İdeoloji teknoloji sayesinde yeni ve çok yetenekli imkanlara kavuşmaktadır.

İdeoloji teknolojiden olumsuz etkilendiğinden daha çok ondan yararlanır.

30. Giderek büyüyen bölgesel/küresel sorunlar dış hatta iç tehditler ideolojik güdülenme yaratacak kaygı oluşturma için çok geniş şekilde kullanılır. Ortaya çıkan kaygı ideolojik rıza elde etmeyi mümkün kılacak, kolaylaştıracaktır. Bu nedenle mevcut sorunlar için çözüm önermelerine rağmen gerçek çözüm ideolojilerin işine gelmeyecek tam tersine daha korkunç hale gelmesi durumunda daha da büyük kaygılara ve daha da

geniş kitlelere yayılan ideolojik rızalara sebebiyet verecektir. Böylece yararlı olan küresel sorunları çözme iddiasıyla taraftar toplayan ideolojiler için çözümün aksine sorunların büyüdükçe daha yararlı olacağı bir kısır döngüye girilmiş olacaktır.

İdeoloji kendi yarattığı/tanımladığı problemlerden/canavarlardan toplumları kurtarmayı vaat ederek taraftar toplar. Korku var oldukça taraftar vardır. Korku büyüdükçe taraftarlar artar.

31. Yaşananlar, fertlerin tek tek taleplerini oluşturacak, bunlar çeşitli seviyelerde de olsa aynı durumdaki fertler tarafından yaşanıp toplumsal/sınıfsal bir karakter kazandığında, iktidar/güç odaklarınca muhatap alınmak zorunda kalınacaktır. Popülizm, ideolojinin halkın taleplerine kulak vermek zorunda olduğunun göstergesidir.

İdeolojiler popülist olmak/görünmek zorundadır.

32. Toplumlar ortak düşmana ya da yakın ve büyük bir felakete inandırılmak suretiyle oluşturulan korku ve kaygı ortamı sayesinde ideolojinin önerdiği çözüme mecbur bırakılarak amaçlanan ideolojik rızayı oluşturulabilir. Günümüzde ekolojik sorunlar, iklim sorunları, kirlenme, doğal kaynakların azalması, nüfus artışı, genler üzerindeki çalışmaların ulaştığı seviye ve kötüye kullanımının oluşturduğu tehdit gibi onlarca sorun arasından bazılarının öne alınması tamamen ideolojiktir. Çözüm önerileri olarak sunulanlar gerçek çözüm bir olmaktan ziyade; ideolojik rıza oluşturmaya, taraftar sayısını arttırmaya ve ideolojik sadakati pekiştirmeye yönelik olacaktır.

İdeoloji her türden ağır ve gerçek fakat çözümü neredeyse imkânsız sorunlardan kaynaklanan kaygı ve korkulardan beslenir.

33. İktidar sahiplerince yapılmak istenenler ideoloji sayesinde haklı/doğru/yerinde eylemler olarak meşrulaştırılır hatta kutsanır ve topluma kabul ettirilir. Yapılanların haksız/yanlış olduğu, argümanlarının doğru olmadığı sonradan anlaşılsa bile yapanların "kahramanlığı" ideoloji sayesinde bundan olumsuz etkilenmez. İdeoloji istediği takdirde kişileri her şeye rağmen ve her zaman "kahraman" ya da "hain" yapma ve bunu her koşulda sürdürme ya da istediği zaman değiştirme gücüne sahiptir.

İdeoloji toplumsal değerlerin sahibi ve ölçüsüdür.

34. İdeoloji olayları izahta yetersiz kaldığında yine ideolojiyi besleyecek şekilde üretilen komplo teorileri yedek yön bulma aracı olarak devreye girer. Komplo

teorileri en katışıksız haliyle ideolojik fantezidir. İdeolojiler komplo teorilerinin hem temelidir hem de bunlardan beslenirler. İdeolojilerle komplo teorileri arasında simbiyotik bir ilişki vardır.

Komplo teorileri ideolojilerin hem başlangıcı hem de açık kapatıcılarıdır.

35. İdeoloji belli fakat aşılması imkânsız bir sınırdan sonra ulaşılacak mutluluğu vaat eder. Bu nedenle sorunlardan, baskılardan kurtulma düşüdür. İdeoloji (bazen atalardan devralınan) bu düşü gerçekleştirme yolunda olunduğu yanılgısını yaratarak kendisini meşrulaştırır. İdeoloji sayesinde oluşan durum, bu durum içinde yaşananlar, katlanılan sıkıntılar ve yapılan büyük fedakarlıklar ideolojinin vadettiği bir düş içindir ve buna muhalefet ihanettir. Olup bitenlerin düşün gerçekleşmesi ile bağlantısı hakkındaki en küçük şüphe kişinin kendisinde bir suçluluk duygusu yaratacaktır.

İdeoloji (belki de atalardan devralınan) bir düşü gerçekleştirmeyi vaat eder.

36. İdeoloji için önemli olan uygulamalar ve dışsal ritüellerdir. Samimiyet ve içsel inanış ve bağlılık arkadan gelir. Dışsal ritüelleri sorgulamak "…mış gibi" yapmamaya çalışmak ideolojilerin işine gelmez, fazla sorgulamadan ideolojilerin istediği gibi eylemek yeterlidir. Bu durumun ideolojinin zayıflamasına sebebiyet vereceği düşünülebilir. İnsanların inandıkları ile eylemleri arasındaki makas açıldıkça yeni bir erk/ideoloji güçleniyor demektir. Bu durumda ideoloji kendini daha da çok ciddiye alacak yanlış çarpık uygulamalarla bağını koparacak ve doğru gerçek uygulamaları sahiplenecektir. İdeolojiler takipçileri ve onların eylemleri üzerinden eleştirilir ve asıl hedef ideolojik mistifikasyondur.

İdeoloji toplumun kabul etmekte zorlandığı, yanlış bulduğu uygulamaları sahiplenmeyecek bu yanlışlar üzerinden ideolojinin eleştirilmesine engel olacaktır.

37. İdeolojiler varlıklarını bireylerin tek başına çözebilmeleri (hatta çözülmeleri) mümkün olmayan tehditlere, tehlikelere, kaygılara borçludur: Bunları çözme vaatleri sadece bir kandırmacadır. Tehdit/tehlike/kaygıları çözmek bir yana görmezden gelinmesine unutulmasına dahi müsaade etmez; sürekli diri tutup korku ve kaygıların şiddetini arttırıcı propagandalar yapmaktan da geri durmazlar. İdeolojiler arası gerilim vahşi savaşlara da sebep olur. Bu durumda ideolojiler bağlılarının hayatlarını feda etmelerini isteyecektir. Daha iyi bir yaşam için ölmek ideolojilerin diğer bir ikilemidir.

İdeolojiler tehditler/tehlikeler/kaygılar sayesinde var olmalarına rağmen onları gidermeyi vaat ederler.

38. Doktorların (ve tüm tıp sektörünün) sağlık sorunları sayesinde ve sağlık sorunlarını çözmek için var olması fakat sağlık sorunlarını çözüyormuş gibi görünmekten öteye gitmediği yolundaki genel kanaat herkesin malumudur. Hukukçular hukuksuzlukları engelleyip hukuku sağlamaktansa sistemdeki açıkları kullanarak çok büyük ve hukuksuzlukları mümkün kılarak önlenemez zararlara sebep olmaktadır. İdeoloji de benzer şekilde hem ortaya çıkışını hem de varlığını ve etkinliğini sürdürebilmesini sorunlara borçludur.

İdeoloji toplumun karşı karşıya olduğu tüm sorunları bir potada eritip yepyeni ve soyut bir gerçeklik halinde topluma inandırma gayreti ve sürecidir. İdeolojinin önerdiği çözüm de kendi şekillendirdiği ve tanımladığı bu soyut sorunlara uygun olacaktır.

39. İdeoloji gerçekliği bir yandan gizlerken bir yandan da bir tür gerçekliği inşa eder. Bu gerçeklik gözlenenlere anlam eylenenlere amaç kazandırmaktadır. İdeoloji içi bir sorgu anlamlı olamayacağından ideoloji tarafından kurulan ve gerekçelendirilen mevcut durum da içeriden üretilecek karşı argümanlarla eleştirilip değiştirilemez.

İdeoloji gerçekliği hem örter/değiştirir hem de üretir.

40. Kötü durumlardan kurtuluş umudu olması, paradoksal olarak kurtuluş için eyleme geçilmesini engellemektedir. Kurtuluşun olmayacağını kabul edip umutsuz olmak bir cesaret gerektirir ve ta başından umutsuz durumun oluşmasına mâni olacak şekilde eyleme geçmeye insanları motive eder. İleride ortaya çıkması umulan kurtuluşu mümkün kılacak şartlar kötü durumdan hemen kurtulma iradesini baskılamaktadır.

İdeoloji (asla gerçekleşmeyecek) kurtuluş ümit ve beklentisini kullanır.

41. İdeolojinin inançla ilişkisi çok karmaşıktır. İnançlı kişilerin farklı manevralar için ikna edilmesi çok zor belki de imkânsız olduğundan, ideolojinin kendisine inananlar dahil inançlı taraftarlar tercih edilmez. Bu sayede Çin'deki ateist ideoloji kendisini dinlerin teminatı olarak gösterebilmekte, İsrail çok sayıdaki ateist vatandaşını vadedilmiş topraklara sahip çıkmaya ikna edebilmektedir. Dindar/İnançlı Yahudiler hem İsrail içinde hem de dünyanın değişik yerlerinde dini argümanlar kullanmalarına rağmen İsrail devlet ideolojisine muhalefet/itiraz etmektedirler.

İdeolojiler manevra imkanlarını koruyabilmek için takipçilerinin din dahil herhangi bir inanca sahip olmasını istemezler.

42. İdeoloji yaşanan/yaşanacak küçük ya da büyük şiddet olayları ile doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilişkilidir.

43. İdeoloji bilinç dışıdır, bu yüzden farkında olunmasa da vardır.

44. Zorunsuz olumsal çevresel şartlar geçmişi de kapsayacak şekilde geçersiz kılınarak mevcut durum (başka türlü olamayacak zorunlu bir) kader gibi gösterilir. İdeoloji açısından geçmişte olup bitenler içinde bulunulan durumu oluşturan mucizelerdir.

Tarih kesinlikle ideolojiktir.

45. İdeoloji irrasyonel bir inanç çağrısıdır.

46. Geçmişte iktidarların meşruiyetini sağlayan din olmuş, çoğu zaman devletin kurucu motifini sağlamıştır. Hatta daha da ileri giderek aynı dinin farklı yorumları farklı devletler kurulmasına neden olmuştur. Bu nedenle eleştiri ya da muhalefet, hainden kafire kadar çeşitli suçlamalara muhatap olabilmektedir. Günümüzde anayasalar ve yasalar dinin yerini alarak neredeyse aynı, sadece isimleri farklı kurum ve kavramlarla meşruiyet sağlamakta, muhalefete neredeyse aynı mekanizma ile karşı koymaktadırlar.

Din (uygulamada ve neredeyse her zaman) ideolojinin bir aygıtıdır.

47. İdeoloji dışı özel alan gittikçe daralmakta ideolojik hegemonya neredeyse hiç boşluk bırakmamaya çalışmaktadır.

48. İdeolojik dış düşmanlar ideolojilerin kendi iç tutarsızlıklarının maddeleşmiş halleridir.

49. İdeolojilere farklı bakış açılarını koruyan sanatçıların muhalefet etmesi beklentisi de sonuçsuz kalması kuvvetle muhtemel bir hayal olarak kalmaya mahkumdur. Çünkü ideoloji sanat ve sanatçı üzerinde de etkin olacaktır.

İdeoloji sanat eserlerinde öne çıkarılacak olanları belirler.

50. Doğal ve kolay olan ideoloji içinde olmaktır. İdeolojisizlik zor ve tekinsizdir.

51. Kremaları olmadığından kremasız kahve veremeyeceğini söyleyen kafe garsonu ile ilgili fıkra ve benzerlerinden hareketle söylenenle söylenmeyen bazen ima edilen

arasındaki karmaşık ilişkiye dikkat edildiğinde söylenmeyenin söylenende ifade edildiği görülebilir. Bunun gibi herhangi bir yerde ve zamanda ideolojisiz olunduğu ifade edildiği anda ideoloji var olur.

İdeoloji tam da mevcut olmadığında var olandır.

52. Omlet yapma vaadiyle yumurtayı kırmak için toplumun onayını alan ideolojinin amacı yumurtayı kırmaktır. Omlet ile ne onun ne de takipçilerinin işi yoktur. İdeolojilerin bazen ideolojisiz, doğrudan gerçeklerden beslenen bir hayat vadettiği bile görülebilir. Oysa ideoloji içinden ideoloji ile mücadele de ideolojisiz bir yaşam da imkansızdır. Vaatlerini yerine getirme sorumluluğundan azade olan ideoloji için imkansızı vadetmek sık rastlanan bir durumdur.

İdeolojinin vaatleri sadece yaptıklarını/yapacaklarını meşrulaştırmak içindir.

53. İdeolojilerin sık rastlanan garipliklerinden biri de yasaklamalarının gündeme getirilmesini yasaklamaktır. Nelerin gizli olduğu dahi gizlidir ve nelerin yasak olduğunun açıklanması hatta araştırılması yasaktır. İdeoloji sayesinde muktedir olanlar bütün (gizli) yasakları kendileri bilir ve uygun gerekli gördüklerinde yaptırımları devreye sokarlar. Popülizmin aksine ideoloji için önemli olan muktedirin ne istediğidir. Bunu topluma mal etmek toplumun isteği haline getirmek ideolojinin işidir ve varlık nedenidir. İdeoloji muktedirin aparatıdır.

İdeolojiler iktidar sahiplerinin hizmetindedir ve tek ilke budur.

54. "Aydın tanımı gereği eleştirel olmalıdır" görüşü kabul edilirse beyan edilen eleştirilerin en temelde "iyi bir efendi" arayışında yoğunlaştığı görülebilir. Eleştirel aydın iktidara her gelen için fıkradaki[30] gibi "bu o değil" diyecektir. İdeoloji taraftarları içindeki eğitilmiş/aydın kesim iktidar nimetlerinden pay isteyen özel bir zümredir.

İdeolojiler (ideolojik olmasa da) kendi yandaşlarının muhalefeti ile de uğraşmak zorundadır.

[30] Zizek'in birçok kitabında yer verdiği ve konferanslarında anlattığı fıkra, askerlikten kaçmak için deli rolü oynayan bir genç hakkındadır. Asker adayı gencin saplantısı, gördüğü bütün kağıtları hatta çöp tenekesindekileri inceleyip "Bu o değil!" diyerek fırlatıp atmaktır. Genci bir süre gözleyen askerî psikiyatrist askerlik yapmasının mümkün olmadığına karar verir. Doktorun hazırladığı askerlik yapamaz raporunu eline alan genç diğer kağıtlar gibi bu belgeyi de inceler ve fırlatıp atmayarak sevinçle "İşte bu o!" der (Mortensen, 2014, s. 122).

2.4. ZİZEK'İN İDEOLOJİ GÖRÜŞLERİ HAKKINDAKİ MÜTALAALAR

1. Zizek'in çalışmalarının cazibesini oluşturan fark, başka konularda olduğu gibi felsefe hakkında argüman oluştururken de felsefeciler tarafından söylenmemesi gereken şeyleri söylemesinden gelir (Myers, 2014, s. 15). Myers'e göre Zizek'in çalışmalarında "yüksek" felsefe ile "düşük" kültür, birbirlerinin söylediklerini daha belirgin kılacak ve sinestezi yaratacak şekilde bir karışım halindedir (Myers, 2014, s. 15). Öncelikle ve özellikle bir ideoloji filozofu olarak tanınan Zizek, ideoloji söz konusu olduğunda da bu farklılığını gösterir.

2. İdeoloji kavramının sınırlanamaması ve dolayısıyla tanımlanamamasına da bağlı olarak Zizek'in ideoloji hakkındaki görüş ve eleştirileri çok geniş bir yelpazededir. Bazen birbirine zıt dahi olabilen bu görüşlerden herhangi biri hakkında yapılacak değerlendirmede kullanılacak argüman ve akıl yürütmenin aynısı bizzat Zizek tarafından başka bir eserinde ya da aynı kitabın diğer bir kısmında kullanılmış olabilir. Belki de bu nedenle (yani henüz ne olduğu hakkında kesin karara varılmamış tartışmalı) ideoloji kavramı hakkındaki net olmayan görüşlerinin eleştirilmesi yerine Zizek hakkında kişiliği de dahil genel bir bakışla yapılan eleştiriler ile karşılaşılmaktadır.

3. İdeolojinin ne olup ne olmadığı, sona erip ermediği konusunda çeşitli filozoflar tarafından görüş belirtilmiş ve belirtilmektedir. Büyük anlatıların ortadan kalktığı postmodernist bir ortamda kendileri birer büyük anlatı olan ideolojilerin de var olamayacağını, sonlarının geldiğini düşünmek anlaşılabilir bir tutumdur. Zizek de eleştirisini yapabilmek için evvela ideolojinin günümüzde var olmasının imkânı hakkında görüşler ortaya koyma ihtiyacı duymuştur. Özellikle, postmodernist ortama rağmen, ideolojinin var ve etkin olduğunun açıklanması müteakiben ortaya konacak eleştirilerin anlamlı bir şekilde temellendirilebilmesi için zorunludur. Ayrıca kendini marxist olarak tanımladığından bir güçlükle daha karşı karşıyadır ki bu da alt yapının üst yapıyı belirlediğini savunan marxizm'e rağmen bir üst yapı kurumu olan ideoloji nasıl alt yapıdan etkilenmeden var olabilmekte hatta alt yapıya etkin olabilmektedir? Myers'e göre Zizek, ideoloji ve Gerçek'in birlikte ve birbirlerini gerektirerek var olduklarını iddia etmek (Myers, 2014, s. 58), ideolojiyi de bireylerin toplumla olan ilişkilerini anlama biçimi olarak tanımlamak (Myers, 2014, s. 34) suretiyle bu açmazlardan kurtulmuştur.

4. Zizek'e göre ideoloji kişinin kendi aklını kullanamamasıdır. Bazen "kullanmamasıdır" şeklinde tercih kullandığını düşündüren ifadelerine rastlansa da Zizek'in son tahlilde özgürlükten yana olduğu, bu nedenle de ideolojinin özgürlük azaltıcı etki alanına insanların bilinçli ve istekli girmeyeceğini düşündüğü söylenmelidir. Asıl kafa karışıklığı dünyanın algılanmasında etkin olan, içinde bulunulan kültür, alınan eğitim, yaşanan deneyimlerin içine ideolojinin ne denli sızdığının ve kişilerin bilinçlerini ne derece etkilediğinin anlaşılamamasındadır. İdeoloji kişilere, çevre şartlarına bağlı olarak değişen algılar ve yenilenen yaşam deneyimlerinden hiçbir şekilde etkilenmeyen bir şablon sunar, hatta şablonun ta kendisidir. İdeolojinin değişimi, ancak güç odaklarının çıkarlarını olumlu etkileyecek düzenlemeler gerektiğini düşündükleri zaman mümkün olabilir.

5. Zizek felsefesinin oynak, belirsiz ve nihilist olduğunu hiçbir bilgelik taşımadığını (Yıldırım, 2024) düşünenler olduğu gibi, ürettikleri beş para etmez bir şarlatan (Nielsen, 2023, s. 9) olduğunu düşünenler de vardır. Zizek'in ideoloji hakkındaki kafa karışıklığının bir benzeri de takipçileri açısından bizzat Zizek hakkında geçerlidir. Fakat bu tür suçlamalar toplumdaki genel kabuller ile çatışan, farklı şeyler söyleyen tüm bilim ve sanat adamları için hep yapılagelmiştir. Aslında onların (suçlananların) ne kadar değerli olduklarının bir göstergesi de rahatsız ettikleri çevrelerin çokluğu ve rahatsız olmalarının derecesidir; itirazların yaygınlığı ve şiddeti de böyle belirlenir. Zizek açısından kabul görmek aşağılayıcı ve umut kırıcıdır. Okurken bile okunanlar hakkında bilgi sahibi ve sürekli uyanık olunmalıdır (Yetim & Şen, 2022, s. 86) ki buradan kendisi hakkındaki bazen çok kırıcı olabilen eleştirilere nasıl baktığı anlaşılabilir. Bu nedenle özel olarak Zizek'in fikirlerine yönelik itirazlar dışında kişiliğine yönelik ve toptancı bir anlayışla yapılan itirazlar bu çalışmanın ilgi alanı dışındadır. Belirtilen "hariç tutma" yapılan tespit ve itirazların yanlış ya da kabul edilemez olduğunu göstermez, aksine söylenenlerin haklı ve doğru olabilme olasılığı mevcuttur ve mahfuzdur.

6. Kurtar Tanyılmaz dünyaca kabul edilmiş ve kalabalıkların ilgi odağı haline gelmiş bir marxist akademisyen olarak gördüğü Zizek'in kapitalizme karşı mücadele eden radikal solcu tavrını dikkate değer bulmaktadır. Eserlerinde sık sık ve çok geniş bir yelpazede konu değiştirdiğini, fikirlerini açıklarken çok dağınık ve savruk olduğunu da vurgulamasına rağmen Tanyılmaz, Zizek'in ideoloji konusundaki çelişkili açıklamalarını konu edinir. Gerçekten de Tanyılmaz'ın alıntılarında Zizek her şeyi olduğu gibi

ekonomiyi de yönlendiren, ekonomik sorunları tanımlayan ve çözümleri dikte eden bir ideolojiden diğer bir kısım alıntılarda ise ekonominin (piyasa dininin) belirleyici olduğundan ideolojileri oluşturma gücünden bahsetmektedir. Tanyılmaz'a göre bu en azından "ikircikli" bir tavırdır (Tanyılmaz, 2012).

Oysa bütün konuşmalarında ve eserlerinde çelişkili görüşler açıklamaktan çekinmeyen Zizek açısından bu tespit malumu ilamdan başka bir şey değildir. İdeolojinin ekonomiden etkilendiğini ve ekonomiyi etkilediğini ifade etmek başka bir bakış açısından çelişkili görülmeyebilir. İdeolojinin ilk çatılışında/ortaya çıkışında ekonomik saiklerin varlığını iddia etmek hiç kimse için şaşırtıcı değildir. Diğer yandan iktidar olmuş bir ideoloji her şeyi olduğu gibi ekonomiyi de etkileyip yönlendirecektir. Ekonomik sorunların algılanıp formüle edilmesi de çözümlerin bulunup toplumun ikna edilmesi ve gerekli görülen tedbirlerin uygulanması da bir ideolojik gözlük ile mümkündür.

Zizek'e göre günümüzde hangi alanda olursa olsun verilen tüm mücadeleler bundan önce hiç olmadığı kadar ideolojiktir ve ancak ideoloji sayesinde anlamlıdır. Gerçek ile bir şekilde karşılaşılsa dahi ancak bir ideolojik arka plan sayesinde bunun ayırdına varılabilir (Derbyshire, 2009).

7. Zizek'in dağınık ve özensiz yazdığı fikrinde olan Eagleton'a göre geniş bir yelpazeye yayılmış intibaı uyandıran konular her kitabında dönüp dolaşıp bir konuda yoğunlaşır. *İlgi alanlarının neredeyse komik biçimde çeşitliliği aynı şeylerin sürekli tekrar edildiğini*n anlaşılmasını zorlaştırır (Eagleton, 2005, s. 205). İdeoloji konusunda da anlatılan fıkraların ve değinilen çok çeşitli film edebiyat eseri mimari ve akla gelmeyecek şeylerin aynı konuyu işlemesi aynı tezi farklı şekillerde ve farklı toplum kesimlerinin özdeşlik kurabileceği tarzda örneklendirilerek açıklanması, Zizek'in alamet-i farikası başarısının arkasındaki sır olarak da okunabilir. Her farklı örnek farklı toplum kesimlerinin aynı konuya ilgi duymasını sağlıyor olarak da görülebilir.

8. Zizek ideoloji dâhil hayata dair her şeye Lacancı bakış açısıyla rahatsız edici ve kışkırtıcı bir zeminden bakmaya gayret eder (Yetim & Şen 2022, s. 86) ve bu asla gizlemeye, saklamaya çalıştığı bir şey değildir. Gösterilen değil belki gizlenen gerçeği görmek için yamuk bakar, yamuk bakmayı olumlar. Burada sözü edilen yamuk bakmayı aslında iktidarların ideolojiler vasıtasıyla bir tür yamuk bakmaya zorlananların öyle değil de böyle (yamuk) bakmanın tercih edilmesi şeklinde anlaşılması uygun görülmektedir.

Bir bakışı yamuk diye adlandırmak yamuk olmadığı kabul edilmiş bir bakışın mevcudiyetiyle mümkündür. Herkesin bulunduğu yerden bir bakışı vardır ve bu o kişi için yamuk olmayan doğrudan bir bakışa, iktidar sahiplerinin ideoloji marifetiyle topluma normal kabul ettirdiği bakışa göre yamuk bakmaktır. Zizek'in bu konuda yeterince net olmadığı söylenebilir.

9. Zizek ideolojinin her zaman merkezde olduğunu kabul etmekte eserlerinde de bunun gerekli ve zorunlu olduğunu izaha çalışmaktadır. Ona göre ideolojiden bağımsız asıl gerçeğe ulaşmak için dahi bir tür ideoloji şarttır. Fakat bu durumda dahi Kurtar Tanyılmaz'a göre sermayenin gerçeğinden çıkış imkansızdır (Tanyılmaz, 2012, s. 126). Burada asıl dikkat edilmesi gerekenin ideolojiyi kendi menfaatlerine uygun olarak geliştiren, değiştiren hükümran kılan güçler, iktidar sahipleridir. İdeolojinin bu gücü sayesinde birçok mantık dışı ekonomik politik işleyişler kitlelere kolayca kabul ettirilebilecektir. İdeolojiden bağımsız gerçeğe ulaşma düşüncesi de bir tür ideolojidir derken Zizek kelime oyunundan yararlanmaktadır. Çünkü ideolojinin etkisini ortadan kaldırıp gerçeğe ulaşmayı sağlayan ideoloji, iktidar sahiplerinin kullanmaya başladığı bir ideolojik hizmet sunmaya başlamamış olduğundan, önceki ideoloji ile aynı tarzda bir ideoloji değildir. Öncekini ideoloji kılan unsurların en önemlileri ikinci ideolojide yoktur.

10. Olcay Kart yüksek lisans tezinde Zizek'in ideoloji konusunda (2014 yılına kadar) birçok çalışma yaptığını teslim eder (Kart, 2014, s. 70). "Birçok çalışma" algısının tekrarlardan kaynaklandığını düşünmek için çok sayıda örnek bulunabilirse de bu yargı tam olarak doğru olmaz. Kabul edilmelidir ki Zizek ideoloji konusunda döne döne düşünür, tekrara düşmekten çekinmeden her seferinde farklı bağlamlarda güncel toplumsal ya da politik gelişmeleri anlamak/açıklamak (COVİD 19 Pandemisi, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, İsrail'in Gazze katliamı vb.) fırsatlarını da değerlendirerek ideoloji hakkında yazar, konuşur, hatta bir sinema filmi (Fiennes, 2012) dahi çeker.

Olcay Kart'a göre Zizek; tek gerçeklik olarak egemenlik-sömürü ilişkisini gören, kötümser ve egoist insan doğası üzerinde kendini oluşturan liberal ütopyaya karşı herkesin kendisi olduğu adil bir demokratik düzeni kuracak evrensel öznenin doğuşunu müjdelemektedir (Kart, 2014, s. 73). Adil ve demokratik bu düzen en sonunda ideolojilerin, güç odaklarının hizmetinde görev yapmasının sonu olacaktır. Adil ve demokratik düzeni kuracak evrensel özne bir birey midir, bir topluluk mudur, yoksa tüm

insanlık mıdır? Bu sorunun cevabı ne olursa olsun bir ütopyadan bahsedildiği açık seçik ortaya çıkmaktadır. Herkesin aynı bakış açısına sahip olması fizik olarak dahi mümkün olmadığına göre ya insanlar robotlaştırılacak bu sayede herkesin hem aynı bakış açısına sahip ve kendisi olması mümkün olacak ya da kurtulunduğu zannedilen ideolojik düzene geri dönülmüş olacaktır.

11. Mesut Bostan Zizek'in gündelik gerçekliğin teşekkülünde ideolojinin etkin olduğu düşüncesinin ideoloji kavramına bir anlam genişlemesi sağladığı ve bu nedenle de sınırlarının belirsizleştiği düşüncesindedir. Hayatın her alanını kapsayan bir ideoloji ve bir ideoloji etkisinde ya da özgür bir bilinçle eyleme imkânı yüzünden, ideolojik olanla olmayan ya da olmaması istenenlerin tefrik edilebilmesi güçtür (Bostan, 2020, s. 56). Zaten çelişkili tanımlarla kapsanmaya uğraşılan ideolojinin genişlemeyle birlikte tamamen belirsizleştiği anlaşılabilir bir tespit olmakla birlikte çok anlamlı değildir. Netice olarak belirsizlik zaten vardır ve devam etmektedir.

Bostan, Laclau'dan[31] alıntılarla güçlendirerek tamamen belirsizleşen ve neredeyse her yeri kapladığı için anlaşılma, sınırlama ve tanımlama gayretlerinin içinden çıkılamaz hale geldiği ideolojinin, Zizek'in söylem dışı duruşu sayesinde, son derece saydam ve akışkan özellikteki ideolojinin eleştirilebilir hale geldiğini ve aslında ideoloji eleştirisinin bizzat kendisinin en ideolojik tavır olduğunu iddia eder (Bostan, 2020, s. 57).

12. İdeolojinin hayatın her anını kapsaması Zizek'in çok doğru ve önemli bir tespitidir. Bu tespit sayesinde ideolojinin neliği, etkileri isabetli olarak saptanabilecek ve özgürlükleri tehdit eden yanları görülerek mücadele edilebilecektir. İdeolojinin her yerde olduğu ya da olabileceğini bilip bu bilinçle eylemek Zizek açısından da önemlidir. Fakat burada eksik olan ideolojiden izole nasıl eylenebileceğidir. İdeoloji tam olmadığı zannedildiği (şöyle de ifade edilebilir etkisinden kurtulunabildiği) düşünüldüğünde var olandır. Bu durumda çözüm diye önerilenin imkanının olmadığı da ifade olunmaktadır. Karşı karşıya kalınan durumlarla ilgili yorumların toplumun geneliyle uyuşması ve farklı olanları suçlama, dışlama eğilimi gösterilmesi ideolojinin işbaşında olduğunun önemli göstergelerindendir. Kişiler farklı davranan düşünenlere karşı dikkatli olup onları anlamaya çalışmalıdırlar. Bu gayretleri onları farklı kişisel bakış açıları ya da en azından

[31] Ernesto Laclau 1935-2014 Arjantinli politik kuramcı ve filozof.

farklı ideolojiler ile karşılaşmalarını sağlayacak, içinde olduğu ideolojinin teşhisinde dayanak noktaları oluşturmalarına imkân bulacaklardır.

13. Zizek'in ayırt edici özelliği popüler kültür ile ilgisi ve bu konudaki hayran bırakıcı bilgisidir. Popüler kültür "ciddi" akademik çevrelerin pek yakın durmadığı bir alan olduğundan hakkındaki eleştirilerin bir kısmının nedeni olmuştur ve olmaktadır. Oysa Zizek açısından ne (popüler dahi olsa) kültür ne de ekonomi görmezden gelinemez, ihmal edilemezdir. Akıner ve Arık'a göre Zizek'in ekonomiyi kültürle birlikte düşünmesinin nedeni günümüzde marka bağımlılığı ve yaygın kullanım ile ekonominin kültürleşip, kültürün ticarileşerek ekonomikleşmesi ve ayrılamayacak şekilde birleşmeleridir. Bu nedenle artık politik analizlerin kitle kültürünü görmemeleri mümkün değildir. Zizek'e göre temel ideolojik davranışlar motivasyonlarını büyük felsefî cümlelerden değil kitle kültürünün etkin olduğu gerçek hayattan almaktadırlar. Ona göre kitle kültürü (popüler kültür ve ekonomi) ideolojik savaş meydanıdır. (Akıner & Arık, 2012) Eleştirilere aldırmadan cesurca fikrinde ısrar etmesi ve güncel politik olaylar hakkında görüş belirtmesi Akıner ve Arık tarafından da üzerinde durulmaya değer bulunmuştur.

14. Bir toplum içinde yaşamanın nimetlerinden istifade etmenin muhakkak bir bedeli olacaktır. İşte bu bedelin önemli bir bölümü ideolojik prangalara vurulmaktır. Bunun tek istisnası ideolojiyi şekillendirme gücüne de sahip muktedirler içinde olmaktır. İdeoloji güç sahiplerinin iktidarını kurup sürdürmesi için kesinlikle gerekli ve son derece yararlı bir aparattır. İktidar sahipleri dışındakiler sadece emredileni yapan isteneni (canı bile olsa) verendir. Anayasa, kanunlar ve tüm düzenleyici kuralların ideoloji tarafından biçimlendirildiğinden kimsenin kuşkusu olamaz. Eğitim öğretim zaten ideolojinin buyruğunda yapılır ve bu sayede ideolojiye yeni hizmetkârlar yetiştirilir. Din ve sanat eserleri ile de ideolojinin işi kolaylaştırılıp yolu açılabilir.

15. İdeoloji asıl olarak toplum yaşamında ve toplulukların motivasyonunda anlamlı, gerekli, hatta faydalıdır. Toplu halde olmayı hak ve hürriyetlerin büyük kısmından fedakârlık olarak gören anlayışlar bu bir aradalığı mümkün kılan ve ancak bu sayede var olan ideolojiyi hak ve hürriyet yoksunluğunun sebebi olarak görürler. Her türlü otoriteye karşı olan akımlar için devletlere meşruiyet sağlayan, güçlendiren ideolojiler ortadan kalkmadıkça hürriyet gelmeyecektir. 20. Yüzyılın başlarında yazılan bir kitapta ideoloji sözcüğü kullanılmadan teknoloji ve etiğin insan hürriyetini sağlayacağından dem

vurulmaktadır (Kalergi, 2021, s. 18). Oysa teknoloji insanların daha kolay kontrol altına alınmasını sağlayacak şekilde iktidarların işini kolaylaştırmaktadır. İdeoloji de bir tür ahlakî sorumsuzluk[32] sağlayarak etiğin işlevsizleşmesini sağlayabilmektedir.

[32] Ahlakî sorumsuzluk Zizek'in üzerinde çokça durduğu bir kavramdır. ABD'nin Irak'ı işgali öncesi ortaya atılan ve bir türlü kanıtlanamayan nükleer ve kimyasal silahların hiç mevcut olmadığı ve bunun başından beri bilindiği sonradan tüm dünya tarafından öğrenilmiştir. Fakat buna rağmen yüksek mevkilerdeki kişiler yalanlarının ortaya çıkmasından hiç rahatsız olmamışlardır. İdeoloji onlara böylesi bir ahlakî sorumsuzluk imtiyazı sağlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZİZEK'İN İDEOLOJİ GÖRÜŞÜ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DE İDEOLOJİLER VE UYGULAMALARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Türkiye'de güncel politik tartışmalarda sık sık "kurucu ideolojiye dönmek" ten bahsedilir. Devletin bir ideolojisinin olması garip karşılanmaz. Partiler genel geçer devlet ideolojisine karşı olmayacak şekilde, ayrı ayrı birer ideolojiye sahiptir. Partilerin iktidar olmaları demek devletin o parti ideolojisinin emrine girmesi demektir.

İdeolojinin gerçeği değiştirici etkisi ile ilgilenilmez. Mevcudiyeti gerekli ve zorunlu olarak kabul edilir. İdeoloji vardır ve olacaktır. Tartışma, "hangi ideoloji etkin olmalıdır ve neden o olmalıdır?", "bir ideoloji neden terk ya da takip edilmelidir?" soruları üzerinden ilerler.

İdeolojiye bağlılık iman derecesindedir ve hiçbir şüpheye izin verilmez: Şüphe ihanettir. Devletin bir ideolojisinin olması makul karşılandığı gibi iktidarın temsil ettiği ve beraberinde getirdiği ideolojinin devlet ideolojisinden farklı ve aynı anda var olabileceği dahi savunulabilmektedir.

Zizek'in ideoloji konusundaki görüşlerinin Türkiye'deki izdüşümlerinin görülmesinin amaçlandığı bu bölümde hem Zizek'in fikirlerinin daha iyi anlaşılıp eleştirilmesi ve hem de Türkiye'deki ideoloji kavramının nasıl algılandığı hakkında tespit ve tenkitler yapılabilmesi mümkün olabilecektir.

3.1. BİR KAVRAM OLARAK İDEOLOJİ HAKKINDAKİLER

3.1.1. İdeoloji bir amaç belirler ve işlev yükler.

İdeolojilerin ütopyaları vardır. Birer ütopya vaat ederler bu, aynı zamanda ideolojinin amacı olur ve takipçilerine bu amaç için görev ve sorumluluklara uygun faklı farklı işlevler yüklerler. Türkiye'de de Kemalist ideolojinin "muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkma" hedefi, Türk-İslam sentezi diye isimlendirilen bir süre iktidarda kalan ideoloji ile henüz tek başına iktidar olamamış milliyetçi ideolojilerin "kızıl elma" sı "nizam-ı alem" ve "devlet-i ebed müddet" düşünceleri, uzun süredir iktidarda olan ümmet

motivasyonlu Osmanlıcı ideolojinin "i'lâ-yi kelimetullah" amacı takipçilerine ve devlet kurumlarına görev ve toplu faaliyetlerde birer işlev yüklemiştir. İdeoloji için amaç belirlemek ve toplumları bu amaca göre hizaya sokmak hem önemli hem de gereklidir. Diğer yandan ideolojinin bizzat kendisinin de bir amacı vardır/olmalıdır. Bu amaç ile takipçilerine gösterdiği amacın aynı olması ya da olmaması ideolojinin "ideolojik" kullanımını ortaya çıkarması bakımından belirleyicidir. Türkiye'de bazen gizli bazen açık faaliyet gösteren ve sağladığı üst düzey destekler ve sahip olduğu büyük ekonomik imkanlar sayesinde çok güçlenen dinci bir yapının takipçileri için gösterdiği amaç ile kendi amacının farklı olduğu başarısız bir darbe teşebbüsünden sonra açık olarak anlaşılmıştır.

Küçükömer'in tamamlayamadığı kitabında yer alan "ideoloji ile emekçiler hedefsizleştirilir (Küçükömer, 1994, s. 51)" ifadesinin emekçilerin kendi şartlarından ya da ait olduğu sınıftan kaynaklanan doğal ve olması gereken hedeflerin unutturulması, baskın sınıf/grup hedeflerinin kabul ettirilmesi şeklinde anlaşılmalıdır.

3.1.2. İdeoloji ad ve anlam verir.

Her eylem ideolojiye uygun olup olmaması açısından değerlendirilecek bu değerlendirme sonucunda yapılanın ve yapanın anlamı ve değeri anlaşılarak buna uygun olarak isimlendirilecektir. Aynı eylemin farklı ideolojiler için korkaklık kahramanlık ya da ihanet olması bundandır. Eylem sahipleri bu ideolojik değerlendirme sonucunda/sayesinde korkak kahraman ya da hain olabileceklerdir. Türkiye'de yaşayanların yaşlarına da bağlı olarak (en azından bir olmak üzere) defalarca hatta sürekli yaşadığı olaylardandır ki bir dönem vatan haini, casus, dış mihrakların adamı vb denip hapse atılanlar çok kısa sayılabilecek süreçler içinde toplumsal kahraman kurtarıcı toplum lideri olabilmektedir. Bir dönem sokaklara kamu yapılarına isimleri verilenler daha hayattayken levhaların indirildiğini görebilmişlerdir. Özellikle hapis yatıp mağdur olanlar, güç dengeleri değişip farklı siyasi iklimler yaşanmaya başladığında siyasî ikbal merdivenlerini daha hızlı (ikişer üçer basamak atlayarak) tırmanmaktadır. Siyasi mağduriyet hikayesi, siyaset yolculuğunun başında olanlar için önemli, tercih edilen, oluşması için gayret sarfedilen bir siyasi bir kariyer parlatıcı unsur haline gelmiştir.

3.1.1. İdeoloji öncelikle ve kesinlikle bir ütopyadır ve bir ütopyaya herkesi inandırır.

Türkiye örneği üzerinden konuşurken herkes dendiğinde o ideolojiyi (ya da sahiplenen siyasal partiyi) takip edenler anlaşılmalı. Seküler olunduğunda başka bir şey yapmadan hemen çağdaş medeniyet seviyesine ulaşılacağına ya da dindar olunduğunda ümmetin lideri ve dünya devleti olunarak refah, güvenlik ve uluslararası itibara otomatik olarak ulaşılacağına inandıran ideolojilerin mücadelesi izlenmektedir. Bunun mümkün olmadığı her seçimden sonra çok açık bir şekilde anlaşıldığı, muhalifler tarafından bütün çıplaklığı ile ortaya konduğu halde yeni seçim öncesi yine göz boyayıcı vaatler ve tatlı hayaller kurduran ütopyalar anlatılmakta ideolojinin bunları sağlayacak gücü ve niyeti olduğuna toplum inandırılmaya çalışılmaktadır. Oyun bir tarafın bunu başarması üzerine kurulmuştur. Türkiye'de kitle partilerinin ideolojileri aynı (ya da esasa müteallik olmayan minik nüanslara sahip) olduğundan asıl oyunun tamamen nimetlerinden yararlanmak için iktidara gelmek olduğu hakkında duyulan endişeler haklılık kazanmaktadır. Toplumun geniş kesiminin duymaya ve inanmaya hazır olduğu aynı ütopyayı en iyi pazarlayan, karşı tarafın samimiyeti hakkında kuşkular uyandırmayı başaran daha yüksek oy alabilmektedir.

3.1.3. İdeolojiler değişime/değişikliklere karşıdır.

İdeolojinin bölünemez bir bütün olduğu daha önce de ifade edilmişti. Yapılacak en küçük bir değişiklik durumunda dahi artık yeni bir ideoloji söz konusu olacaktır. Bir ideolojinin iktidar sürecinde, farklı olduğunu söyleye söyleye bambaşka bir ideolojinin icra-i faaliyet etmesi, taraftar toplamaya çalışmasına izin verilmeyeceği açıktır. Bu nedenle her hal u kârda ideolojik mücadele, ancak küçük yorum farklılıklarına dayalı değişiklik talepleri ya da uygulamanın öze aykırı olduğu iddiası ile sahne alan muhalefet şeklinde yapılabilmektedir. Söylemde tüm fikir kümelerinin Atatürkçü (Kemalist ideoloji sahibi) olduğu Türkiye'de gözlenen hareketli ideolojik mücadelenin mevcudiyeti değişim ve değişiklik isteklerini talep-ret eksenindedir. Dinin herhangi bir emri ya da yasağını kabul etmeyenlerin tekfir edilmesi gibi, ideolojinin bir bölümü ile ilgili kuşkular taşıyan, tamamı hakkında iktidar sahipleri ile aynı düşünmeyenler hain-düşman olarak görülerek kesinlikle bir yaptırımla karşı karşıya kalacaklardır. Benzer mekanizma Müslümanların Türkiye'de de dünyada da yaşadıklarında mevcuttur. Dini farklı yorumlayanlar farklı isimler verilerek dışlanmış yeni mezhepler, tarikatlar, cemaatler şeklinde hayatlarına (içinden çıktıkları grubun en azılı düşmanı olarak) devam etmişlerdir. Türkiye'de

Nakşibendi tarikatının ya da çok daha yeni olan Nurcuların birbirleriyle hiç anlaşamayan gruplara ayrılması her şeyh ölümünden sonra adayların yorum farkının yine sancılı bölünmelere neden olduğu bilinmektedir.

3.1.4. İdeoloji (asla gerçekleşmeyecek) kurtuluş ümit ve beklentisini kullanır.

İdeolojinin ümit ve beklenti istismarı diğer bazı başlıklar altında defalarca ele alınmış olmasına rağmen Zizek'in ümitsiz olmayı bir cesaret konusu olarak ele alması nedeniyle müstakil olarak tekrar incelenme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İlk akla gelen ümitsiz olmanın değil tersine ümitli olmanın bir cesaret gerektirdiğidir. Ümitsizlik cesareti de ortadan kaldıracak anlamsızlaştıracak bir ruh hali olarak görülür. Oysa Zizek için ümit oldukça insan kötü durumdan kurtulmak için kararlı bir eyleme geçmemekte, erteleyebilmektedir. Ancak kurtulma ümidi olmadığını hissettiğinde ya da bunu kabul edecek kadar cesur olduğunda eyleme geçecektir. Türkiye dış politikası uzun yıllar 1915 Ermeni olaylarının isimlendirilmesiyle ilgili yaklaşımlar kullanılarak Batılı devletler tarafından yönlendirilebilmiştir. Türkiye görüşmeler ve verilecek tavizler yoluyla bu sorundan zarar görmeden kurtulabileceği ümidini koruduğu sürece bitmek tükenmek bilmeyen bir tavizler dizisi ile karşı karşıya kalmıştır. Oysa Zizek gibi düşünülürse sorundan bu şekilde kurulma ümidinin olmadığını görme cesareti göstermek diğer ülkelerin elinden bu istismar imkanını almak gerekir.

İdeolojiler hep çözüldü-çözülüyor-çözülmek üzere çizgisinde kalıp çözme iradesine sahip oldukları inancını diri tutarlar. Borç ödeyebilme kapasitesini bilenler ödeme imkânı (ümidi) olmadığını cesaretle kabul edecekler ve borçlanıp bankaların ellerindeki her şeyi almalarına engel olacaklardır. Temelsiz ödeyebilme ümidiyle girişilen yatırımlar yapılan harcamalar için alınan borçlar gerçeği görme ve yüzleşme korkaklığıdır. İdeolojiler bu mesnetsiz beklenti ve ümit üzerinde iş görürler.

3.1.5. İdeoloji bilinç dışıdır, bu yüzden farkında olunmasa da vardır.

Cemil Meriç'te ifadesini bulan "ideoloji, akla giydirilmiş deli gömleğidir" tanımı ideolojinin bilinçli bir tercih olamayacağını göstermektedir. İdeoloji hep başkalarının etkisi altında olduğu şeydir. Farkında olunmasa da var olmak değil, farkında olunmadığında var olmak doğru tanımlamadır. İdeolojinin bilinçdışı olması da farkında olunmamasından gelmektedir. İdeoloji hakkındaki bu sonuç Zizek tarafından yazılan

kitaplardan çıkartılmıştır. İdeolojinin bilinç dışı olması şeklindeki görüşün Türkiye özelinde geçerli olmadığı da düşünülebilir. Türkiye'de ortalama insana göre Türkiye'nin bir kurucu ideolojisi vardır ve bu tartışılmamalı, kesinlikle uyulmalıdır. Bunun bilinçli olmadığı söylenemez ve bütün iktidarlar kuruluş ideolojisine aykırı davranmakla suçlanır. Bu durum hem bir gerçektir hem de yanıltıcıdır, çünkü burada ideoloji olarak adlandırılan yürürlükteki anayasadır, yapılan devrimlerdir. Bütün olumlu nitelikler kurucu ideoloji olarak isimlendirilmekte ve bilinçli bir tercih olarak açık açık savunulmaktadır. Zizek tam da bu tercihin kişisel olarak algılanmasını sağlayan mekanizmanın bilinçdışı etkinin farkında olunmayan ideolojinin sonucu olduğunu iddia etmektedir. Bu ideolojinin izlerine ancak diğer (rakip) ideolojinin tenkitlerinde rastlanabilir.

3.1.6. İdeoloji irrasyonel bir inanç çağrısıdır.

İdeolojinin belirsizliğinin Zizek'e ait eserlere de yansımasının bir örneği de bu sonuç olarak düşünülebilir. "İdeoloji inanç olarak sahiplenilmek istemez, bilinçdışı bir durumda kalmayı tercih eder" düşüncesiyle çeliştiği açık olan bu düşüncenin Türkiye'de nasıl tezahür ettiği önemlidir. Kilit kelime irrasyonel olmaktır. Akılla, bilinçle kabullenme uygun görülmemektedir. Akıl söz konusu olmadığına göre ideoloji-insan ilişkisi için sadece inanç kalmaktadır, yani aklı devre dışı bırakarak kabul söz konusudur. Buradaki inanç dinî inanç gibi düşünülmemelidir. İdeolojinin her iddiasına öncesi ve sonrasını ya da maddi gerçeğe uygun olup olmadığına bakmadan, akıl süzgecinden geçirmeden inanmak, onaylamak şeklinde anlaşılmalıdır. Türkiye'de özellikle dünyevî çıkar için dinî duyguları istismar eden bir ideolojinin payandası olarak kullanan din kisveli örgütlenmelerde bağlıların otorite makamındakilere kesin ve asla yargılamadan inanması istenmektedir. Çok garip bir şekilde istenenlerin dinin asıl kaynaklarına aykırı olması dahi müritleri inanmaktan alıkoyamamaktadır.

3.1.7. Doğal ve kolay olan ideoloji içinde olmaktır. İdeolojisizlik zor ve tekinsizdir.

Türkçede "bitaraf olan bertaraf olur" diye bir söz vardır. Taraf olmak bir ideoloji yanlısı ya da karşıtı olmaktır. Herhangi bir ideolojiye bağlı olmamak dahi bir ideoloji olarak algılanacağı için imkansızdır. Farz ı muhal böyle bir durum gerçekleşse kişi çıplak gerçekliği idrak etmekte faydalanmak zorunda olduğu filtrelerden yoksun olacağından içinde bulunduğu toplumda hareket etme yeteneğini tümden yitirecek, diğerlerinin neyi

neden yaptığını anlayamayacaktır. Bir ideoloji ancak bir ideoloji ile reddedilebileceğinden ideolojilerin hepsinden uzak bir hayat alanı bulma imkânı yoktur.

3.1.8. İdeoloji tam da mevcut olmadığında var olandır.

Türkiye'de bir ideolojisi olmak tedirgin olunacak bir şey olarak ifade edilmez. Herkes kendi ideolojisini gururla ifade eder, hatta propagandasını yapar (maalesef bazen kaba güç kullanarak). Ortalama insanın, ideolojinin doğal gerçeklikten koparan, düşünce ve ifade özgürlüğünü ortadan kaldıran özellikleri ile sorunu yoktur. Bu durumun ideolojilerin etkinliğiyle alakalı olduğu düşünülebilir. Fakat yine de kişiler sürekli ideolojilerinin ne derece akla uygun olduğundan, bunu seçmenin aklî sebeplerinden bahsederler. Onlara göre bu akıl yürütmeler ideoloji etkisinde değildir. İdeolojinin kendisini gizleme özelliği de burada aranmalıdır. Şöyle veya böyle giyinenler diğer ideolojik kamptaysa yanlış yapmaktadırlar. Bazı kıyafetlerin giyilmesine karşı çıkmak Türkiye'de yaşayanlar için sahip oldukları ideolojinin bu konuda ne dediğinden bağımsız olarak aklın, özgür düşüncenin insan haklarının gereğidir. Bu kanaate sahip olmalarının nedeninin sahip oldukları ideoloji olabileceği birçoğunun aklına bile gelmez. Tenkit edilecek her şeyin karşı kampta olması, kendi kamplarındaki her şeyin gayet doğru, yerinde, iyi olduğundan herkes emindir. Bu nedenle televizyondaki tartışma programlarında sık sık bir tenkidi savuşturmak için hatiplerin "ama siz de şu tarihte, şunları yapmadınız mı" dediği duyulur. Türkiye'de bile olsa ideoloji tam da farkında olunmadığında vardır ve etkindir.

3.2. İDEOLOJİNİN GERÇEKLE İLGİSİNE YÖNELİK OLANLAR

3.2.1. İdeoloji hem bir fantezidir hem de yeni fantezilerle eksiklerini tamamlar.

Yüzleşilmesi imkânsız gerçek ideoloji denilen bir fantezi ile bir şekilde anlaşılabilir, kabul edilebilir bir hale gelmektedir. Bazen bir kısım takipçilerin tereddütlerini gidermek ya da yeni takipçileri daha kolay ikna etmek için ilave fantezilere ihtiyaç duyulabilir. Fantezi aklın yetersiz kaldığı yerde devreye girer. Akılla onay ya da reddedilmesi beklenmez. İdeoloji kendisi fantezi olduğu için de akıl kaynaklı eleştirilere kapalıdır, gerek duyduğunda ilave fantezilerle kendini takviye ederek eleştirilere kapalılığını da sürekli takviye eder.

Türkiye'de bir sistem isminden öte topyekûn siyasal-toplumsal değişiklik ifade eden cumhuriyet düşüncesinin ideoloji haline geldiğini iddia eden Ertugay'a göre (Ertugay, 2024, s.123) Türkiye Cumhuriyeti dünyadaki diğer cumhuriyet örneklerden farklı özellikler taşımaktadır. Kemalist cumhuriyet olarak adlandırılabilecek bu ideoloji ilk fanteziye zaman içinde eklenen diğer fantezilerle bağlıları için bir kimlik tanımı haline gelmiştir. Yeni bir tarih yazımı eski kültürle ilişkinin tamamen koparılma ve yepyeni bir kültür oluşturma gayreti dinin devlet içine ve güdümüne alınarak kurulan laik düzen birer ilave fantezi olarak düşünülebilir. Bu fantastik iklimde cumhuriyet kelimesi bir içerme-dışlama gücü de kazanmıştır. Artık dostlar cumhuriyetçi, rakipler cumhuriyet karşıtıdır. Bu nedenle de tartışmalar fantastik boyuta taşındığından sonuca ulaşılması imkânsız hale gelmektedir (Ertugay, 2024, s.125). Tanımlanamaz, muğlak olması kullanışlı olması için gerekli bulunan fantastik "cumhuriyet değerlerine bağlı olmak ya da karşıt olmak" tanımlaması her fikrin tepesinde sallanan Demokles kılıcı gibidir. Birçok hükümet icraatına, hak ihlaline, hatta darbeye bile gerekçe yapılabilmiştir.

Ertugay'ın cumhuriyetin toplumun iradesini ortaya koyma hakkını kutlu bir zaman dilimiyle sınırlayan bir ideolojiye dönüştüğü tespiti (Ertugay, 2024, s.142) karşı karşıya olunan fantastik ortamda tartışma zeminin terkedildiği fikrini haklı çıkarmaktadır. (Kemalist-Atatürkçü) Cumhuriyet ideolojinin milliyetçiliği de içerdiğinin iddia edildiği gibi cumhuriyetçiliğin milliyetçilikten doğduğu, asıl ideolojinin milliyetçilik olduğu iddia edilebilir. Her iki tez de kendilerini haklı çıkaracak kuvvetli argümanlar bulabilir. Bütün ideolojiler başka bir kaynağa ya da onay makamına ihtiyaç duymadan kendi doğru/haklı olmalarını sağlayan fantezi ve mitlere sahiptir, eksiklik görülürse tamamlanır.

3.2.2. İdeoloji düz bakıldığında anlamı olmayan hayata/evrene yamuk baktırarak anlam kazandırır.

Hayatın anlamının Türkiye'de yaşayan sıradan insanı çok meşgul eden bir soru ya da sorun olmadığı kanaati yaygın olmakla beraber, insanların çevresinde olan biteni bir şekilde yorumlayabilme yeteneği kazanmak için ideolojiye ihtiyaç duyduğu da açıktır. İdeoloji sayesinde bireyler bir gruba dahil olduklarını hissedebilmektedir. İnsanlar bir ideolojiye bağlanmaları sayesinde fedakarlıklarda bulunabileceği bir topluluğun üyesi olmakta, kendisi için hayatını feda edebilecek üyelere sahip olan bir toplumun üyesi olarak daha kendilerini güvende ve değerli hissedebilmektedir. Artık kişi için hayatın

anlamı o grubun üyesi olmak ve bağlı olunan ideolojinin başarısı için gayret etmektir. İdeolojinin başarısı ya da ideolojinin saygın bir üyesi olmanın ölçüsü ve göstergesi olan çok sayıda ideolojik simge mevcuttur. Hayata doğrudan ve ideoloji olmaksızın bakmak bir anlam çıkarabilmeyi mümkün kılmamaktadır. Tam bir saçmalık ve en azından anlamsızlık söz konusudur. Bu durum hayat neşesini azaltmakta yaşama motivasyonunu ortadan kaldırmaktadır. Anlamsız ve saçma bu hayat ve yaşam içinde kişilerin mutlu olamayacakları kendi refah ve güvenliklerini sağlamayacakları açıktır. İdeolojinin bir ihtiyaç ve hayatın devamı için olmazsa olmaz bir fonksiyon icra ettiği anlaşılmaktadır. İdeoloji hem bir fantezidir hem de yeni fantezilerle eksikliklerini tamamlar.

3.2.3. Gerçek travmatiktir, ideoloji fantezi sayesinde bir tür gerçekle yüzyüze gelindiğine herkesi inandırır.

Gerçeğin ne olduğunun bilinmemesine rağmen paradoksal olarak travmatik olduğundan da kimsenin kuşku duymadığı düşünülmektedir. Gerçeğin travmatikliği ön kabulü gerçeği deneyimlediği bilinen fakat bunu paylaşması mümkün olmayanların hep büyük bir travma yaşamış olmalarından kaynaklanmış olabilir. Oysa travma sonrasında bir gerçekle yüz yüze gelmekle, gerçek ile yüz yüze gelindiğinde travma geçirmek çok farklı şeylerdir. Bu kabul bile başlı başına ideolojilerin kendilerini dayatma yöntemlerinden birisidir. Gerçeğin ulaşılamaz olması ideolojinin kabul edilebileceği bir durum değildir. Aksine gerçek ulaşılabilirdir/ulaşılmıştır ve ideoloji işte bu gerçeği sunmaktadır. Türkiye'de ideolojiler tarafından anlatılan mitler ve fanteziler ile kurulan iklim sayesinde üretilen bir gerçeğin sözde gün yüzüne çıkıp toplumun her ferdi tarafından aynı şekilde görülebilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Bunu başarabilmek için iktidar olmak şarttır. Aslında iktidar olmak için de bunu başarmak şarttır ve bu da bir paradokstur.

Türkiye'de sadece bir ideolojiye var olma şansı verildiği bu ideolojinin özde sahipleri ile sözde sahipleri arasında yaşandığı hatırlandığında sunulan gerçeğinde aynı olması anlaşılabilir bir keyfiyettir. Dünyevi maksatlarla kurulan ve ideolojilerin birer aparatı olduğu açık olan dinî oluşumlar da gerçeğin bu hüviyetiyle/mahiyetiyle ilgili bir tartışma içinde değillerdir.

3.2.4. İdeoloji gerçeğin kendisi olmadan anlaşılamayacağını iddia eder ve gerçeğin bir şekilde şekillenmesinde etkindir.

Zihinde idrakin/bilincin tezahürü ancak kategorik bir alt yapı sayesinde mümkündür. Kişilerin teker teker ve kendi tecrübeleri ve birikimleriyle sağladıkları zihnî alt yapı sayesinde araştırıp anlamaya, ulaşmaya çalıştığı bir gerçekten bahsedilebilir. İdeolojiye göre, kişiye özel ve birikime dayanan gerçek/gerçek arayışı toplum olarak birlikte yaşama ve birlikte eyleme imkanını ortadan kaldırmaktadır. İdeoloji herkesin zihnini aynı şekilde formatlayacak, kişisel deneyimin bu formatı olumsuz etkilemesine mâni olacaktır. Bu sayede herkes ideolojinin dayattığı gerçeğin kendi ulaştığı gerçek olduğunu düşünecek, tüm toplum fertlerinin bu gerçeği paylaşmasından mutluluk duyacaktır.

Türkiye örneğinde bu durumun en net göründüğü yer dinî motifleri kullanan ideolojilerdir ki gerçek hazır olarak kişilere verilir ve aynen kabul edilip üzerinde düşünülmemesi istenir. Askerlerin her darbeden sonra veya fırsat bulduklarında yaptıkları da hazır gerçeğin topluma verilmesidir. İtiraz edenler hatta buna yeltenenler, pişman edilerek susturulur. Gerçeğin bireysel deneyimleri ve aklî kapasiteleriyle oluşturdukları zihinsel gerçek/gerçek arayışı ile ideolojinin bireysel deneyimi inkâr ederek oluşturup beyinlere yüklediği format kullanarak ulaşılan ya da hazır sunulan gerçek arasında her nasılsa aynı kelime ile ifade edilmiş olmak dışında ilgi olamaz.

3.2.5. İdeoloji, somut duruma aykırı olsa da gerekçelerini duygusal soyutlama ile evrenselleştirir.

Türkiye'de hâkim ideoloji, örneğin ekonomi konusundaki bazı akla uygun olmayan uygulamalarını dini referanslar kullanılıp, dinin emri gibi göstererek reddedilemez hale getirebilmektedir. Sağlık ve toplumsal düzenin devamı açısından alkol tüketiminin azaltılması için mücadele edilmesi aklın gereği olduğu halde bir ideolojik tavır alış meselesi haline getirilip bu mücadeleye destek vermenin bir ideolojiye yandaş ya da karşı anlamı taşıması mümkün olabilmektedir. Türkiye özelinde bazı meslek grupları örneğin askerler, emekli dahi olsalar, potansiyel muhalefet odakları olarak görülebilmektedir. Yapacakları en sıradan eleştirilerin bir başkaldırı, bir isyan olarak algılanması için kamuoyu oluşturulup itibarsızlaştırma gerekçesi olarak değerlendirildiği görülebilmektedir.

3.2.6. Komplo teorileri ideolojilerin hem başlangıcı hem de açık kapatıcılarıdır.

Komplo teorisi çıplak gerçeklerden hareket edip eksik kısımları işine geldiği gibi tamamlayarak ya da bazı gerçekleri gizleyerek/değiştirerek kullanışlı senaryolar üretmek olarak tanımlanabilir. İdeolojinin yaptığı da gerçeği iktidarın işine geldiği gibi yapılandırmaktır. İdeolojinin tesisi iktidara taşınması sürecinde yararlanılan komplo teorilerinden iktidarı devam ettirme sürecinde de ihtiyaç duyulduğunda ya da fırsat çıktığında kurulan yeni yeni komplo teorileri ile yararlanılır. Kurulan komplo teorilerinin haksızlığı açık açık görülüyor olsa ya da sonradan ortaya çıksa da hiçbir yaptırıma maruz kalınmaması iktidardaki ideoloji tarafından temin edildiğinden hiçbir sınır olmadan üretilmeye devam eder bunların bazıları zaman içinde menkıbeleşir. Gerçeğe aykırı, uydurma olduğu bir yana somut gerçekten daha büyük bir güce ulaşır. Bu konuda verilecek örnekler hep o ideolojiye karşı yani rakip ideolojiye taraftar olma algısı yaratacağından örnek verilememiştir. İdeolojiler ile komplo teorileri arasında simbiyotik bir ilişki vardır.

3.2.7. İdeoloji gerçekliği hem örter/değiştirir hem de üretir.

Açıktır ki ideolojiye çatanlar veya istismar edenler de çıplak gerçeğin ne olduğunu bilmez/ bilemezler. Fakat gerçeğin kendisini bir şekilde ve bir parça hissettirdiği durumlar vardır. İşte ideoloji kendi kurmak istediği gerçeklik algısını takviye edeceğini düşündüğü tezahürleri kullanmak, kendi gerçekliğine aykırı bulduklarını görünmez kılmak ister. Çıplak gerçek eğer varsa her ne olursa olsun bir bilinç aracılığıyla ve kullanılan bir arayüz sayesinde bilinebilecektir. Gerçeğin neliği kadar idrak edecek zihnin imkanları, kodları, arayüzde kullanılan filtreler ve süzgeçler de önemlidir. Olduğunu farz ve kabul ettiğimiz gerçeklikten gelen sinyallerin kişilere ulaşmasını sağlayan ya da engelleyen ideoloji üretilmiş gerçekliğine uygun şekilde kişilerin zihin kodlarını, arayüz filtrelerini düzenleyebildiği oranda başarılı sayılacaktır. Türkiye'de iktidar sahiplerinin medya gücünü kullanarak gündemi belirlemeleri sayesinde kendi ekonomik gerçekliğinin dahi farkında olmayan kalabalıklar üretilebilmiştir. Bu durum her zaman olumsuz anlamıyla görülmez. Bazan kendi gerçekliğinin farkında olmayan kişilere ideoloji sayesinde durumsal farkındalık kazandırılabilir. Muhalif ideolojilerin iktidar ideolojisi ile mücadele yöntemlerinden birisi de budur. Kulluktan kurtarıp özgürlük kazandırma

iddiasındaki iktidar ideolojisinin kişileri patronlara kul köle ettiğini, örgütlenme haklarının engellendiğini anlatan muhaliflerin tüm baskılara göğüs gererek yaptığı budur.

3.3. BIREYLE ILIŞKISI BAĞLAMINDA IDEOLOJI TENKITLERI

3.3.1. İdeoloji gerçeği bir yönden görür ve gösterir.

Çağdaş sanat sergilerinde ve sosyal medyada da sıkça paylaşılan bazı videolarda rastlanmaya başlanan bir görsel sanat akımı olan *anamorfik enstalasyon*[33] ideolojinin Türkiye'de nasıl görüldüğü açısından çok izah edicidir. Bu sanatta çeşitli ve birbiriyle ilgisi olmayan objeler sanki hiçbir kuralı yokmuş gibi bir araya getirilir. Bu yığına belirlenmiş bir noktadan bakıldığında bambaşka bir şekil görünür. İşte ideoloji de tam olarak bunu yapar. Tek tek objelerin ne olduğu, yığının farklı noktalardan bakışta farklı farklı göründüğü hepsinin teker teker farklı gerçekliklerinin olması ile ilgilenmez. Her şey ideolojinin bakılmasını istediği noktadan bakılınca görülecek bir tür gerçekliğe katkı sağladığı oranda ve katkısı kadar değerlidir. Tüm nesnelerin görevi, amacı, anlamı ideolojinin sunduğu gerçekliği, oluşturmak ve bunun tek gerçeklik olduğuna inanmaktır. Herkesi hazırladığı yığına kendi belirlediği noktadan bakmaya zorlar. Farklı bakışları engeller.

Zizek anamorfik enstalasyonun tersi sayılabilecek anamorfoz ya da yamuk bakma ile belli bir noktadan bakılmadığı takdirde asla mesajı olmayan nesne yığınındaki nesnelerin tek tek ya da gruplar halinde bir anlam kazanabileceğini göstermiştir (Yetim & Şen, 2022, s. 92). Bu noktada vurgulanması gereken ideoloji sahiplerince nesnelerin farklı bakış açılarından bir "yığın" olarak algılanmasının ideoloji sahiplerince arzulandığı ve temini için özel gayret sarf edildiğidir.

3.3.2. İdeoloji bireylerin kendiliklerinden eyledikleri yanılsaması yaratarak iş görür.

İdeolojinin kendisini fark ettirmeden iş gördüğü tezi de ideolojilere farkında olanların hatta onunla dalga geçenlerin daha çok hizmet ettiği Zizek tarafından defalarca ve bazen (iki tezin çelişkisine rağmen) yan yana olacak şekilde belirtilmiştir. Konu bir kafa karışıklığı olarak görülüp aldırılmayacak derecede basit değildir. Belki bir illüzyonist

[33] *Anamorfik Enstalasyon:* ancak belli bir noktadan bakıldığında anlamlı görülebilecek şekilde nesnelerin ustaca yerleştirilmesi şeklinde uygulanan bir perspektif tekniğidir.

(göz bağcı) gösterisindeki izleyicilerin durumu Zizek'in anlaşılmasını kolaylaştırabilir. Gösteride dört farklı izleyici türü ve tepkisi görülecektir. İlki illüzyona kendisini kaptırmış zevk alan, eğlenen ve gösteriyi çılgınca alkışlayan grup, ikincisi gösteriyi dikkatle izleyen ve numaranın hilesini anlamaya çalışanlar bu arada gösteriden bir zevk alamayan ve tespit ettikleri hile ipuçlarını yanındakilerle paylaşıp onların da onayını almaya çalışanlar, üçüncüsü ikinci grubun müdahalesine maruz kalanlar sayılabilir, bunlar gösteriye yoğunlaşmış ve eğleniyorlarsa yanındakilerin hileyle ilgili ipuçlarını dinlemek istemeyen ve bundan rahatsız olanlardır veya onlar da hileyi bulmaya uğraşıyorlardır. İlerleyen dakikalarda yanındakilerin tespitleriyle kendilerininkini birleştirmeye çalışırken gösteriden tamamen koparlar, herkesi rahatsız edeceklerinden ikaz edilirler. Bir de dördüncü grup vardır ki bunlar göz bağcının hile ile iş gördüğünü hatta bazen hileyi de gayet iyi bilirler fakat bu, gösteriden zevk almalarını engellemez. Bazen illüzyonistin hilesini deşifre edecek hatalarını görüp dalga geçerler, bazen numarayı gerçek zannedip endişelenen, korkan, heyecanlananları izleyip dalga geçerler. İllüzyonistin performansını en iyi izleyip başarısını takdir edebilenler hakkıyla alkışlayanlar da onlardır.

İllüzyonist hile yapmadığını iddia etmez. Hile yaptığını bilenler açısından da illüzyonistler başarılı ya da başarısız, gösteriler iyi ya da kötü olabilir. İllüzyonistin başarısı hilesini gizleyebilmektir. Numaraların hilesiz olduğuna inananlar nezdinde illüzyonist insanüstü ve hayranlık vericidir, numaraların bir hilesi olduğunu bilenler hatta hileyi bilenler de başarıyla (hilesi gizlenerek) yapılan bir gösteriyi zevk alarak izleyebileceklerdir. Sorun hile var mı yok mu diye kuşku içinde olanlarda, tüm gösteri boyunca hile arayıp keyiflerini kaçıranlardadır. İllüzyon gösterisine geldiğinin farkında olmayan izlediği numaraların gerçek olduğuna inananların da pek fazla zevk alıp eğlenmedikleri; hayret, takdir, korku ve endişe içinde tedirgin izledikleri söylenebilir.

Zizek'in ideoloji konusunda yazdıklarını anlamaya çalışırken illüzyon gösterisi izleyicilerinden hangi gruba karşılık gelen ideoloji takipçisini konu edindiğine karar vermek gerekir. Oyunun farkında olmayanlar bir ideolojiye bağlı olmanın kendilerini özgürleştirdiğini bu sayede kendi kararlarını alıp uyguladığına inanıp bunu ilan edebilmektedir. Hâkim ideoloji tarafından biçimlendirilerek kendisine benimsetilmiş bir dinî inanç sayesinde dünyevî iktidarların kölesi olmadığını söyleyenler aynı tipin farklı versiyonu gibidir.

3.3.3. İdeoloji bir tercih olamaz; çünkü ideolojik tercih süreçleri de ideolojik manipülasyona açıktır.

Her birey önce bir aileye, sosyal çevreye ve bir topluma doğar. Emre Bağçe İbn Haldun'un ideoloji kuramını[34] incelediği makalesinde "insanın doğuştan toplumsal olduğu" (Bağçe, 2005, s. 199) görüşünü benimsediğini vurgular. Toplumu oluşturan ve süreklilik kazandıranın ideoloji olduğu hatırlandığında toplumsal olmak bir ideolojinin kesin ve kapsayıcı iklimine doğmak demektir. Bir ideolojik hakimiyetin etkisi altında büyüyen birey o ideolojinin eğitimini alır. Gelişen teknoloji sayesinde kişiler çok küçük yaşlardan itibaren kişiye özel denebilecek şekilde ve çok yoğun bir propaganda bombardımanına tabii tutulmaktadır. Birey büyüdükçe şahsî tercihleri daha da yakından takip edilerek bütün tercihlerinin yönlendirilmesi için yapay zekanın da desteği ile seçilmiş malumatla muhatap kılınır. Bu nedenle çeşitli ideolojik propagandaları özgür bir ortamda dinleyip kendi seçimini yapma varsayımı hayalden ibarettir. Belli eğitimlerden geçenlerin belli ekonomik seviyedeki ya da belli coğrafi bölgelerdeki ideolojik tercihlerin benzerliği bu mekanizmanın haklılığı ile ilgili bir kanıttır. Türkiye seçimlerinde bölgelere göre seçimlerde parti tercihlerinin hatta seçime katılımın benzeşme dereceleri tercihlerin bireysel olmadığını gösterir.

3.3.4. İdeoloji sadece özgür hissettirmekle kalmaz, kişileri (daha da bağımlı kılacak) ideolojik malumatı edinmeye açık ve istekli hale getirir.

İdeoloji için "ağız kokusu gibidir sadece başkasında olduğunda fark edilebilir" tanımı çok isabetlidir. Hiçbir birey kendisinin bir ideolojinin (ya da dinin) yobazı olduğunu anlayamaz. İdeolojinin dikte ettiği şekilde düşünüp emrettiği gibi eylerken kişi kendi hür iradesiyle kendi fikirlerini oluşturup özgürce eylediğini düşünür. Çünkü aklı ideoloji tarafından formatlanmış, duyup gördüklerini yorumlamak için yararlanmak zorunda olduğu ön bilgiler manipüle edilerek yüklenmiştir. Bu durumundan çok memnundur. Yeni bilgileri de ancak formatına uygun olduğunda memnuniyetle dağarcığına atacaktır. Bir bilginin doğru, tutarlı olmasının ölçüsü farkında olmadığı fakat benimsediği ideolojik koşullanma tarafından belirlenecektir. Türkiye'deki özellikle televizyon tartışmalarında

[34] İdeolojiyi konu edinen bu çalışmada görüldüğü üzere ideoloji kavramı belirli bir dönemde belirli bir şeyi dile getirmek için öne sürülmüştür. Bu nedenle Emre Bağçe'nin bu kavramı İbn Haldun ile ilişkilendirilmesi bir anakronizm olarak görülebilir. Bağçe'nin, İbn Haldun'un insanın toplumsal bir varlık olması vurgusunu ideoloji çerçevesinde okuması ve değerlendirmesi de ideoloji tanımları çerçevesindedir.

çok nesnel ve yoruma ihtiyaç olmayan konularda dahi fikir birliği sağlanamamasının nedeni, ideolojik bağnazlığın karşı tarafın argümanlarını ideolojik formatın dışına çıkarak değerlendirmeye hatta dikkatle dinlemeye müsaade etmemesidir. Bu nedenle deprem de orman yangını da kadın cinayeti de maden patlaması da kendi nesnel gerçekliği içinde anlaşılıp tartışılamamakta ideolojik hesaplaşmanın fırsatı olarak değerlendirilmektedir.

3.3.5. İdeolojiler bireyler adına akıl kullanır. Bireylerin tek tek akıl yürütmeleri ideolojiler için tehdittir.

Genelde karşılaşılan uygulama ideolojilerin insanları kendi akıllarını kullandıkları yanılsamasına inandırmalarıdır. Bu ise ideolojinin bizzat ideoloji olmaklığıyla çelişir. İdeoloji bir tek kavrayışın ve bir tek aklın tüm topluma dayatılmasıdır. Bunu en açık ve samimi olarak Türkiye'deki dinî cemaat liderleri (şeyhler) ifade etmektedirler. Müritlerin görevinin düşünmeden itaat olduğu sık sık vurgulanır (Ünlü, 2024). Tersini iddia eden birçok itibar görmüş din otoritesine rağmen müritlerin kendi akıllarını kullanmamalarının dinin amir hükmü olduğu ısrarla iddia edilmektedir. Şeyh-mürit ilişkisinin "gassal elinde meyyit gibi" olması gerektiği sürekli tekrarlanır (Nar, 2016, s. 58). Dinin özellikle dünyevî maksatlarla kullanıldığında kesinlikle bir ideoloji en azından ideolojik bir araç olduğu göz önüne alındığında bu özellik tüm ideolojilere teşmil edilebilir. Diğer yandan bireylerin tek tek akıl yürütmelerinin mümkün olduğu bir yapıda toplumun tamamı tarafından paylaşılan bir anlayış ve eylem birliğinin sağlanamayacağı da izaha ihtiyaç duymayacak derecede açıktır.

3.4. TOPLUMLA İLİŞKİSİNDE İDEOLOJİ ELEŞTİRİLERİ

3.1.2. İdeoloji kendisi ile alay edilmesinden ve hakkında yapılan mizahtan da beslenir.

İdeolojinin gerçeğin iktidar sahiplerinin çıkarlarına uygun olarak kurgulanmış bir temsili olduğunu fakat yine de ideolojiye sahip çıkan ona uygun davranan takipçilere ihtiyacı vardır. Zizek'in büyük oyunun farkında oldukları halde inanmış gibi yapıp dalgalarını geçen ama oyuna uygun davrananların varlığından bahsetmesi gibi Türkiye'de de ideolojiler taraftarları tarafından dahi sorgulanmak istemezler. İtaat edildiği müddetçe sorun yoktur. Mizah konusu olunması, dalga geçilmesi iktidarın daha sevimli görünmesini sağlayabilir: Zayıf ve beceriksiz gösterilmeleri gücünü zalimce kullanmasını maskeleyebilir. Geniş toplum kesimlerinin ekonomik güçlükler altında ezildiği, hak

arama yollarının tıkandığı, hürriyetlerin kısıtlandığı dönemlerde sorumlu makamlardakilerin kendileriyle ilgili karikatürleri çizenler ya da sahne gösterilerinde taklitlerini yapanlar ile kurduğu olumlu diyaloglar, onları takdir etmeleri bu mekanizmanın Türkiye'de de aynı şekilde işlediğini göstermektedir (Baki & Ünal, 2021, s. 605). Genellikle daha zor durumdaki ülkelerin muktedirleri için uydurulan fıkraların aynen ya da uyarlanarak dolaşıma sokulması benzer etkiyi amaçlamaktadır. Mizah için malzeme olgulardır, yaşanan sorun ve güçlükler sergilenirken asıl hedef alınan uygulayıcılar olacak, ideoloji geride tertemiz kalacak, bu sorunun da çözümü için umut olmaya devam edecektir. 12 Eylül askeri darbesini karikatür üzerinden analiz ederken Ezgi Tural benzer bir sonuca ulaşarak "ele aldığı meselelere eleştirel bakarak sorunları tanımlayan Gırgır'ın sorunların nedenlerini ortaya koyacak bir çizgide olmadığı söylenebilir (Tural, 2017, s. 65)" diyerek sorunları ortaya koyup nedenleri üzerinde durmadığını belirtmektedir.

3.4.1. Toplumsal gerçeklik ideoloji sayesinde kurulur ve sürdürülür.

İllüzyonist metaforunda sonuçta tüm izleyiciler bir salonda toplanmış ve gösteriyi izlemektedir yani toplum olarak birlikte ve aynı şekilde iş yapmaktadırlar. İdeolojide tüm toplumun iktidar tarafından sunulan gösteriyi toplumun aynı tepkilerle izlemesini sağlamaktadır. En öndekilerin de en arkadakilerin de hatta salona giremeyip fuayeden takip etmeye çalışanların da aynı heyecanı duyup alkışlamasını temin ideolojinin işidir. Uluslararası anlaşmalara imza verirken de toplumun iktidarı alkışlamasını sağlamak, kısa süre sonra anlaşmadan çekilirken de aynı insanların takdir ve onayını almak ideoloji sayesinde mümkündür. Tüm ülkelerde ve tüm ideolojilerde olduğu gibi bu konuda Türkiye'den de birçok örnek verilebilir. Örneğin dere yataklarına yapılan evlere ruhsat verme vaadiyle iktidar olan bir ideoloji, ilk yağmurda yaşanan afette insanlara yardım ederek takdir toplayabilmekte, toplumu bir ona bir buna inandırabilmektedir.

3.4.2. İdeoloji çevre şartlarından etkilenmeyen bir şablon sunar.

Değişen dünya koşulları doğal olarak ideoloji takipçisi bireyler tarafından farklı farklı deneyimlenecektir. İdeolojinin bu değişikliklerin nasıl algılanması gerektiğini açıklayacak bir şablonu mevcuttur. Her şey ideolojinin şablonuyla toplumun her ferdi tarafından aynı şekilde anlaşılacaktır. Bir gecede alfabe değiştirebilmiş liderin ideolojisi olduğu iddia edilen ideolojinin takipçileri ihtiyaç duyulduğu söylenen birkaç harfin

alfabeye ilave edilmesine dahi karşı çıkabilmektedir. Değişen şartlar, oluşan yeni ihtiyaçlar, iktidar sahiplerinin iktidarlarına tehlike oluşturabilecek belirsizlikler içerebileceğinden, görmezden gelinecektir. Bir şeylerin değişmesine müsaade edilmesi her şeyin değişmesine kapı açabilir. Türkiye'de neredeyse her ses getiren olaydan sonra "artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" denilmesi bazıları için umut ifadesi olabildiği gibi diğerleri için endişe/korku ifadesidir. İdeolojiler dünyanın değişmesine mâni olamaz ama takipçilerinin bu değişikliği nasıl algılayacaklarını belirleyebilirler.

3.4.3. İdeolojiler ancak eylemleri üzerinden değerlendirilebilir ve eleştirilebilir.

Daha önce de değinildiği üzere, özü itibarıyla bir tür fantezi, ütopya olan ideolojiler akıl yürütme ve eleştiriye kapalıdır. İç muhalefet de ideoloji dışından rakip ideolojilerden gelen eleştiriler değişiklik önerileri de hep uygulamaya yöneliktir. İdeolojiye yönelik olması bir yana eleştiriler uygulamanın ideolojinin özüne aykırı olduğu yönündedir. Türkiye'de seküler kesim başörtüsüne (türban) karşı çıkarken dinin emrinin bu olmadığını iddia etmişlerdir. Karşı çıkanlar da laikliğe dayandırılan baş örtme yasağının bizzat laikliğe karşı olduğunu iddia etmekteydiler. Laikliği de içermesine rağmen cumhuriyet ideolojisi ya da tesettürü de içeren İslam dini doğrudan tartışmalara dahil edilmemiştir.

İdeolojilerin özünü hedef alan tartışmacılar kaybetmeye, yandaşları tarafından dahi dışlanmaya mahkûm olduğu marjinal kalan, dışlanan, hatta yasal kovuşturmaya/cezaya çarptırılan çok sayıda örnekte görülmüştür. Dini içinden eleştiren Yaşar Nuri Öztürk, Mustafa Öztürk ve benzeri isimler ile bu eleştiri nedeniyle hayatını kaybeden Turan Dursun hatırlanabilir. Cumhuriyet ideolojisini üniversite kürsülerinden eleştirenlerin (Şerif Mardin, Fikret Başkaya, İsmail Beşikçi ve diğerlerinin) yaşadıkları gözler önündedir. Bunun sadece Türkiye'ye özgü olduğu düşünülmemelidir. İdeolojiden uzak, toplumuna iyiyi dikte etmeyen, sadece güvenlik ve adalet hizmeti veren devlet henüz ulaşılmamış ve ulaşılması ne yakın ne uzak gelecek için muhtemel görülmeyen bir hayaldir.

Her devlet en azından ve en iyi niyetli düşünceyle toplumsal bütünlüğünün devamı için bir ideolojiyi yaşatır. Gerçekçi bakışla düşünüldüğünde iktidar sahipleri iktidarın nimetlerinden daha sorunsuz ve uzun süreli yararlanabilmeyi garantiye almak için

ideolojiyi bir araç olarak kullanmak isteyecektir. Çünkü devletin icraatlarına yönelik muhalefet ideoloji sayesinde savuşturulabilir.

3.4.4. İdeoloji kişilerin farklı görmesini sağlayan bir paralaks hiç yokmuş gibi göstermektir.

Türkiye gibi henüz gelişmesini tamamlayamamış devletlerde ekonomik gelişmişlik düzeyi farklılıkları çok geniş yelpazede (bir uçta çok zengin bir azınlık diğer uçta çok fakir kalabalıklar) olan nüfusa sahip geniş ülkede, farklı kültürlerin hatta etnisitelerin bulunduğu bir ülkede kişiler arasında çok büyük ve fikir oluşturup eylem tercihinde bulunmada etkili paralaksların oluşması beklenir. İdeolojinin ne derecede başarılı olduğu ya da olamadığı burada ortaya çıkacaktır. Hem bireyler tek başlarına özgür iradeleriyle düşünüp idrak ettiklerinden ve eyleme geçtiklerinden emindir hem de hepsi aynı fikirdedir, aynı şekilde eylemektedir. Sanki herkes aynı eğitimi almış, aynı yaş-cinsiyet-kültür düzeyinde, ekonomik gelişmişlik farkları yok, tüm olaylara aynı yerden bakmaktadırlar ve bunlar gibi daha birçok asla mümkün olmayan şartlar mucizevi bir şekilde gerçekleşmiş gibidir. Çıkar farklılıkları hatta çıkar çatışmaları hemen görülebilecek durumdayken, bunlar yokmuş gibi eylenebilmektedir. Türkiye'de ekonomik sıkıntılar içinde yaşamaya çalışan fakir işçi kitlelerinin, emeklilerin ve ailelerinin sağ partilere zengin ya da büyük ekonomik sıkıntılar çekmeyen ve eğitimli çevrelerin sol partilere oy vermesi çelişkisi[35] ancak ideolojinin bu gücüyle açıklanabilir.

3.4.5. İdeoloji özünde toplumsal bir hayaldir, bu sayede kişilerin hayal kurmasına gerek de kalmaz müsaade de edilmez.

İdeoloji için" toplumsallaştırılmış bir hayaldir" demek daha doğru olabilir. Önemli olan iktidardakilerin toplumu nasıl görmek istedikleri ve bunun için oluşturup tüm topluma benimsettikleri hayaldir. Takipçiler benimsedikleri bu hayalin gerçekleşmesi için ellerinden geleni yapacaklardır. Bireysel akıllar ideoloji tarafından felç edildiğinden münferit hayallerin olabilmesi zaten söz konusu değildir. İdeolojinin benimsenmesi o hayalin kendine düşen kısmının sahiplenilmesi demektir.

[35] Prof. Dr. İdris Küçükömer'in *Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması* adlı kitabının kapağında yer alan bir aforizmadır. Türkiye'de sağ sol, sol da sağdır. Türkiye'nin solcuları gericidir. Türkiye'nin ilericileri "sağ" cenahta yer alan geniş İslamcı halk kitleleridir (Küçükömer, 1994).

3.4.6. İdeoloji toplumsal değerlerin sahibi ve ölçüsüdür.

Toplumsal değer ile kastedilen bir şekilde oluşan/biçilen değerin toplum nezdinde kabul görmesi, topluma mal edilmesidir. Toplum ölçeğinde olan/toplum olarak yapılan her şey gibi bunların değerleri de ideoloji tarafından belirlenir. Dünyanın her tarafında ve Türkiye'de toplum ya da fertler için bir şeyin iyi, doğru, haklı veya tersi olduğunu ideoloji belirler, diğer bir deyişle haklı, doğru ya da iyi olmak ideolojiktir. Türkiye'de de en nesnel, ideoloji ile son derecede ilgisiz olduğu düşünülebilecek konular dahi bir şekilde ve bir yolla ideolojik haklılık ya da haksızlık konusu yapılabilmektedir. Kadın ve çocuk cinayetleri, deprem riski, depreme hazırlık düzeyi, sel, kuraklık ve iklim değişikliğinden kaynaklanacak diğer afetler ile ilgili farkındalık ideolojik çatışmalarda sık sık kullanılan argümanlardır. İnsan eliyle çözümü mümkün görülmeyen sorunların dahi çözüm vaadiyle birlikte ideolojik muhalefet ve propaganda konusu yapılması herkesin keyifle dinlediği ümit verici yalanlardır. Herkes gayet iyi bilir ki hiçbir iktidarın sihirli değneği yoktur. Hiçbir iktidar depremi önleyemez yapıları depreme uygun hale getirecek sihirli değneği yoktur. Bütün iktidarlar öncelikle yandaşların zenginleşmesi için çalışacaklardır. Bütün vaatler iktidara gelmek içindir ve bir sonraki seçime kadar rafa kaldırılır. İdeolojinin değer biçici özelliği tam da burada devreye girer ve işlev görür. İdeoloji propagandistlerinin yalanları ortaya çıksa da kimse onlara yalancı demeyecek yalancı olarak yaftalanmayacaklardır. Onlar sadece ideolojinin iktidar olması için ter dökmüş kahramanlardır. İktidar olamayanların propagandacıları ise her hal ü kârda (doğru da söylemiş olsalar) yalancı, işbirlikçi ve vatan hainleridir.

3.4.7. İdeolojiler özsel akıl yürütmelere kapalıdır ve eleştiriyi saldırı olarak algılar.

Türkiye için bunun en anlaşılır örneği dünyevî maksatlarla oluşturulmuş din motifli yapılanmaların tüm akıl yürütme ve eleştirilere kapalı olmalarıdır. Bu türde hiçbir partide veya grupta dıştan gelen bir eleştiri sayesinde değişiklik yapılamamıştır. Aynı durum içten yapılan eleştiriler için de geçerlidir. Bu türden iç hesaplaşmalar taraflardan birinin ayrılması ve yeni parti kurulması ile sonuçlanır. Ayrılıklar da çok ağır suçlamalar ile gerçekleşir. Ayrılanlar "hain", kalanlar ise partiyi her nasılsa ele geçirmiş "işgalcilerdir". Her iki taraf da ideolojinin gerçek uygulayıcıları/savunucuları olma iddiasındadır. Diğer (hain) taraf ideolojiden menfaat temin edenlerdir. Elbette bu iddia sahiplerinden en azından biri haklıdır, belki de herkes haklıdır, yani kimse samimi değildir. İdeolojilerin

parçalanamaz bir niteliği olduğu söylenebilir. Parçalanıp bir kısmı yok edilemez, yenilenemez olduğu kabul edilirse yaşananların anlaşılması bir izaha ihtiyaç duymaktadır. Akıl yürütmelere açık olmama, eleştiri kabul etmemenin "özsel" olma şartına dayandırılması izahı kolaylaştırmaktadır. Tüm akıl yürütmeler ve eleştiriler ideolojinin özünden sapma ile suçlanan uygulama hakkındadır. İslam adına bir kısım Müslümanların yaptıkları diğer bir kısım Müslümanlar tarafından onaylanmadığında yapılan itiraz İslam'ın özüne değil uygulamayadır. Savunma hazır ve klişedir: Bu, gerçek İslam değil. Sovyetler Birliğinin uygulamaları gerçek komünizm/sosyalizm değil. Afganistan'da uygulanan şeriat gerçek İslam'a aykırı. Örnekler arttırılabilir, ama en sonunda varılacak sonuç her grup ideoloji takipçisi için kendi ideolojisi özsel olana tam uygundur, tartışmaya kapalıdır. Diğeri sadece bir yanlış uygulamadır. Yanlışı gösterilip doğruya davet edilmelidir. İkna için gerekli imkanlara ve ikna gücü yüksek olan iktidara sahip olacak, özsel olanın kendi yorumu olduğunu kabul ettirip diğer yorumları ortadan kaldırılması gereken sapmalar olarak görecek gösterecektir.

3.4.8. İdeolojiler tehdit/tehlike/kaygılar sayesinde var olmalarına rağmen onları gidermeyi vaat ederler.

Türkiye'de uzun süreli iktidarların dahi her seçimde aynı korkuları gündemde tutmaya çalıştıkları görülmektedir. Değişen şartlara rağmen yüz yıllardır partilerin aynı korkuları (din elden gidiyor/şeriat gelecek gibi) körükleyerek iktidar olmaya çalışmaktadır. İktidara gelmek için yararlı olduğu düşünülen bu korkular iktidarda kalmanın da garantisi olacağından asla çözülmeye çalışılmayacak ya da bu korkuların zaten sanal ve kurgu olduğu itiraf edilmeyecektir. Bu paradoks aslında bütün iktidarlar ve kahramanlar için geçerlidir. Mafya gruplarının görevi kişileri kendi oluşturdukları tehdide karşı korumaktır. İktidarlar da kendi oluşturdukları/besleyip büyüttükleri korkular sayesinde iktidar olup iktidarda kalırlar.

3.4.9. İdeoloji toplumun karşı karşıya olduğu tüm sorunları bir potada eritip yepyeni ve soyut bir gerçeklik halinde toplumu inandırma gayreti ve sürecidir. İdeolojinin önerdiği çözüm de kendi şekillendirdiği ve tanımladığı bu soyut sorunlara uygun olacaktır.

"Korku" için ifade edilenler "sorun" için de geçerlidir. Sorun korkunun kaynağı olarak tek tek somut sorunlardır. Bunlardan toplumun her ferdi aynı derecede endişelenmez.

Hatta bazıları fırsat olarak görebilir ya da hiç farkında değildir. İklim krizi bazı sektörler için fazladan ciro yapmaktır. Nüfus artış hızının yarattığı ya da yaratacağı sorunları değil de sadece doğacak ilave talebi artacak fiyatları ve yapılacak kârları gören kesimler vardır. Türkiye'de ideolojiler bu sorunları semptomları üzerinden sunarak taraftar toplamaya çalışır. Artık sorun nüfus artışı değil, kira fiyatlarının yüksekliği, trafik yoğunluğu, işsizlik vb dir. Yahut da üretim yapılmamasından hiç bahsedilmez enflasyon ile faizlerin yüksek/alçak olması haramlığı/helalliği ile toplum meşgul edilir. Eğitim, adalet hatta sağlık alanındaki köklü sorunlar değil herkesin günlük hayatta karşılaştığı tezahürleri ile ilgilenir, bunların görünmez kılınması ile sorunun çözüleceği ima edilir. Kadın cinayetleri ve çocuk istismarındaki eğitim ve adaletten kaynaklı ciddi sorunlar görülmez/gösterilmez; münferit olaylar birer aile dramı olarak (bazen rating için istismar edilecek insan hikayeleri olarak) görülüp gösterilmeye çalışılır.

3.4.10. İdeoloji yaşanan/yaşanacak küçük ya da büyük şiddet olayları ile doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilişkilidir.

Şiddet olayları ile kastedilen direkt ideolojiden kaynaklananlar olamaz, çünkü ideoloji aslında şiddet kullanmadan etkin olandır. Şiddet kullanıldığı andan itibaren ideolojinin görev yapamadığı, yetersiz kaldığı bir durumun söz konusu olduğu anlaşılmalıdır. Diğer yandan bilinmektedir ki özellikle Türkiye'de yaşanmış olan şiddet sarmalı kesinlikle ideolojik saiklere sahiptir. Şiddetin ideoloji ile ilişkisi ideolojinin etkin olamadığı yerde ideoloji sahiplerinin can korkusu yaratmaya çalışmasıdır. Doğrudan emretmese de şiddet kullanmayı meşru, haklı, gerekli kılan son tahlilde ideolojidir ve ortaya çıkan şiddetin sebebi ve sorumlusudur. Türkiye'de aşırı sol diye adlandırılan ideolojinin takipçisi olduğu bilinen kesimler kitlelerin gerçeği görmesini sağlamak adına şiddet gösterilerine baş vurmuş ve başvurmaktadır. Her 1 Mayıs'ta duyulan tedirginliğin nedeni kendilerini güçlü göstermek, güçlünün yanında olmak isteyebilecekleri etkilemek isteyen legal-illegal örgütlerdir. Diğer yandan aynı ideoloji mensuplarının liderlik kavgaları ve menfaat paylaşımındaki sorunların çözümünde de şiddet kullanımına sık sık şahit olunmaktadır.

Her ne sebepten olursa olsun şiddet uygulayanın ya da şiddete maruz kalanın bir ideolojisi olacağı için ideolojik muhalefet tarafından muhakkak bir ideoloji sorumlu tutulacaktır. Türkiye'de Kur'an kurslarındaki taciz olayları asla bireysel kalamayacak İslami ideolojiye mal edilecektir. Bütün polisiye olaylardan sonra karışanların ideolojik

aidiyetleri konusunda bilgi alınmaya, buna göre pozisyon belirlemeye çalışılması şiddet olaylarının sebebinin ideolojik olup olmamasına bakılmaksızın sonrasında ideolojik değerlendirme ve dolayısıyla ideolojik olmaktan kurtulamamaktadır.

3.4.11. Tarih kesinlikle ideolojiktir.

İdeolojik olmayan hiçbir şey yoktur denmesine rağmen tarih ayrıca vurgulanmaktadır. Tarih bir amaca yönelik olarak birileri tarafından yapılır. Tarihi olaylara şu anki duruma bakarak bir niyet atfedilir bir bağlam yüklenir bu nedenle de ideolojiye haklılık kazandıracak kullanışlı malzemeler kazandırır. Haklılık ve meşruiyetin kaynağı olan ideolojiye haklılık kazandırma gücü nedeniyle tarih ayrıcalıklı ve önemlidir. Türkiye'de tarihin ideolojik yazımı da aynı tarihin ideolojik olarak birbirine taban tabana zıt okunması da mevcuttur. Yakın tarihte kimlerin kahraman kimlerin hain olduğu dahi ideolojik tartışma konusudur. Güncel olayları dahi farklı gösteren ideolojik bakış, tarih söz konusu olduğunda çok daha etkindir. İdeolojik etki altında yazılan tarih, günümüzdeki ideolojinin gerekçesi ve meşrulaştırıcısı olacaktır.

3.4.12. Din (uygulamada ve neredeyse her zaman) ideolojinin bir aygıtıdır.

Türkiye bunun örnekleri bakımından çok zengindir. Seküler hatta din karşıtı ideolojiler dahi kendisini haklı göstermek ve meşruiyet sağlamak için din içinden dayanak aramakta, en azından dine aykırı olmadıklarını ispata ihtiyaç duymaktadır. İdeoloji din ilişkisi o derece yakın, yoğun ve girifttir ki bazen ideoloji kendisini din olarak pazarlar ve en sık görüleni budur. Türkiye devletini işgalin son haline gelmiş bir çete her türlü eylemini dinin bir gereği gibi gösterebilmiştir. Özellikle İslam dininin dünya ile ilgili kurallarının mevcudiyeti ideolojik kullanım için çok kullanışlı olması sonucunu doğurmaktadır. Fakat Musevilik ve Hristiyanlık da mitolojileri sayesinde iktidardaki ideolojiler için çok yararlı gerekçeler üretilmesine katkı sağlamaktadır.

3.4.13. İdeoloji sanat eserlerinde öne çıkarılacak olanları belirler.

İdeolojinin etkinliği bütün sanat olaylarının kontrol altında tutulması demektir. Sansür ideolojinin mesajlarına uygun olmayan sanat eserlerinin topluma sunulmasına engel olmak için vardır. Sansür çok çeşitli aparatlardan teşvik ve engelleme mekanizmalarından oluşan uzun ve karmaşık bir sürecin son halkasıdır. En doğrudan ve kabul edilmesi zor yöntem olan sansür uygulaması özgürlükçü ve demokratik görünme gayreti içinde olan

ideolojik iktidarlar tarafından kullanılmak istenmez. Çünkü bu şekilde ancak ideoloji için arzu edilmeyen mesajlara mâni olunabilir. Oysa sanattan asıl istenen propaganda mesajlarının yayılması karşı propagandanın etkisiz kılınması toplumun ideolojik propagandayı kabul edecek hale getirilmesidir. Türkiye'de yakın zamana kadar çok sözü edilen Yeşilçam sansürü artık duyulmaz olmuştur. Çünkü çok daha sıkı ve etkili sansür mekanizmaları devrededir. İstenmeyen filmler salon bulamaz, kanal bulamaz tiyatro oyunları sahnelenemez, toplumun ilgisini çekecek kampanyalar yapılmasına müsaade edilmez. İdeolojinin isteklerini karşılamayan sanat eserlerinin sponsor bulmaları çok zordur.

3.4.14. İdeoloji toplumun kabul etmekte zorlandığı, yanlış bulduğu uygulamaları sahiplenmeyecek, bu yanlışlar üzerinden ideolojinin eleştirilmesine engel olacaktır.

İdeolojiler özsel olarak eleştirilemezler. Türkiye'de örneğin Atatürkçülerin herhangi bir uygulaması nedeniyle Atatürkçülük suçlanamaz, tam tersine Atatürkçülük sahiplenilerek yanlış uygulama sahipleri dışlanır. Hatalı uygulamalar ideolojinin özüne aykırı davranmış olurlar sadece. Bu durum Türkiye örneğinde rakip ideolojiler için bile geçerlidir. Örneğin muhafazakâr bir ideolojinin din kaynaklı olarak gerçekleştirdiği uygulamalara seküler ideoloji sahiplerinin dinin böyle bir emri yoktur diye karşı çıktıkları görülebilir (Evren, 2010). Yahut Atatürk'ün kurduğu partinin bu ideoloji adına yaptıklarına din eksenli ideoloji sahipleri "Gerçek Atatürkçülük öyle olmaz" diyerek karşı çıkabilmektedir (Aykol, 2024). Bir ideolojinin asıl sahiplerine karşı savunulması garipliği ideolojilerin her türlü imkânı hiçbir ahlakî kısıtlama olmadan kullanabilmesinin dramatik bir örneği olarak Türkiye'de uzun yıllardır yaşanmaktadır.

Türkiye'de de genellikle diğer ideolojiler için sürekli tekrarlanan ideolojinin samimiyetsizliği, çok sık duyulan ve iyi bilinen bir şehir efsanesidir. Herkes kendi ideolojisinden emindir: Diğer ideolojilerin ipliğini pazara çıkaracak her türlü bilgiye sahiptir. İktidardakilerin hırsız, ahlaksız, hain ve benzeri oldukları konusunda muhalefet çok inandırıcı argümanlar sunar, fakat iktidardan indikleri anda bütün bu iddiaların arkasının boş olduğu kimsenin bu iddiaları takip etmediğinden anlaşılır. Bütün tenkit edici bakışlar yine iktidardakilere dönmüştür. Eleştirmek için sarfedilen gayretlerin hak hukuk için olmadığı tek amacın iktidarı ele geçirmek olduğu açık olarak anlaşılmaktadır. İdeoloji iktidara gelince iktidar sahiplerine hizmet sunmaya başlayacaktır. İktidarda

kalmak için yapılanlar tamamen iktidar sahiplerine hizmetin devam ettirilebilmesi içindir. İktidarın ihtiyaç duyduğu sadakat, bağlılık, sınırsız fedakârlık ve gözü kapalı itaati ideoloji sağlar. Toplumsallaşmanın gereği olan ideoloji iktidar elinde toplumları biçimlendirme, yönlendirme, sindirme ve ikna etme aparatı olarak görev yapar. İktidarın menfaati için yaptıklarına örtü ve gizleme sağlamak da ideolojinin işidir. İktidardakilerin yaptıklarına muhalefet ideolojiye mal edilecek, ideoloji üzerinden karşı çıkılacak ve ideoloji bir paratoner görevi görecektir. Netice olarak uygulamada ideoloji iktidar oyununun en kullanışlı aracıdır.

3.5. İDEOLOJİ İKTİDAR İLİŞKİSİNDE ORTAYA ÇIKAN TESPİT VE TENKİTLER

3.5.1. İdeolojilerin haklılık ve meşruiyet kaynakları kendileridir.

Her türlü değerin kaynağı ve belirleyicisi olan ideolojiler en üst norm koyuculardır. Herhangi bir desteğe ihtiyaç duydukları anda gerçek bir ideoloji arayışı içinde olunduğu anlaşılır ve o fikrin ideoloji olmadığı ortaya çıkar. Haklılık ve meşruiyet için başka desteğe ihtiyaç duymamak ideoloji olmanın mihenk taşıdır. Bireyler için önce ideolojiye inanmak vardır. Bu haliyle din gibidir. İdeolojiye de din gibi önce inanılır; doğru, gerçek, iyi, haklı kabul etmek bu inançtan sonra otomatik olarak gelecektir. Bütün iyi sıfatlar ideolojiye uygunluk ile, bütün kötü sıfatlar ideolojiden uzaklaşmak/karşı olmak ile alakalıdır. Kız voleybol takımı yendiğinde "Atatürk'ün kızları" olur, yenildiğinde en iyi ihtimalle görmezden gelinir. Düşmanlar "kalleşçe tuzak" kurar, dostlar "akıllıca davranıp" düşmanı gafil avlar. Haklılık ve meşruiyet konusunda bir ideoloji asla ortak kabul etmez. Dış dünyada ortaya çıkabilecek fikir birlikleri propaganda malzemesi olarak abartılı şekilde kullanılır. Dış dünyayla fikir ayrılıkları düşmanların hain eylemleri olarak nitelenip bağlılardan uzak tutulur.

3.5.2. İdeoloji beyinleri enfekte eder

İdeolojik mekanizma beyinleri çalışmayacak şekilde paralize ederek işlemektedir. Enfekte etme bu işleyişi gayet iyi izah eden bir metafordur. Etkin olduğu ortama doğanlara ve bu ortamda bulunanlara bulaşma özelliği mevcuttur. Enfekte olmuş her birey bir enfeksiyon kaynağı olacaktır. Böyle bir durumda enfeksiyonun hızla yayılması beklenmelidir. Fakat durumun Türkiye için asla böyle olmadığı da gözlenmektedir.

Enfekte olma metaforu devam ettirilerek enfekte olmuş yani sağlıklı olmayan bireylerin kendini koruma güçleri de zayıflamıştır. Başka ideolojilerin etki sahalarına geçtikleri takdirde beklenebileceği gibi, orada kendi ideolojisini oraya yayma yerine yepyeni bir enfeksiyon kaynağından etkilenip yeni ideolojinin takipçisi olabilmektedir. Sonradan hain olduğu anlaşılıp devletten temizlenmeye çalışılan bir cemaatin yasal olduğu dönemde açtığı dershanelerde haftanın belli günlerinde gelip kısıtlı bir periyotta üniversite sınavlarına hazırlık için kurslara katılan lise son sınıf öğrencileri, ilkokul, orta okul ve lisede geçirdikleri 11-12 yıl resmî ideolojinin kesin ve kesintisiz eğitimine rağmen, cemaatin etkisine girebilmişlerdir. Slavoj Zizek'in vurguladığı iktidardaki ideolojinin bulaşıcılığı olmasına ve başka ideolojilere etkin olma şansı verilmeyeceğini düşünmesine rağmen Türkiye'de gençlerin sürekli yabancı, bölücü, gerici ideolojiler tarafından enfekte edilmesi tehlikesinden bahsedilmektedir. Tevhid-i tedrisat kanununun esbab-ı mucibesi de tarikatların başka tarikat vaazlarını dinletmeme, kitaplarını okutmama gayretleri hep bu endişedir. Enfeksiyon tehlikesi her devirde hep diri tutulmakta resmî ideoloji bu sayede demokrasiyi ve özgürlükleri kısıtlayabilmektedir. Bu nedenle basın kanun dairesinde hürdür.

3.5.3. İdeoloji toplumsal yaşamın ve birlikte hareket edebilmenin gerek şartıdır.

İdeolojinin kişilerin özgürlüklerini azaltan, sömürülmesini mümkün kılan sayılabilecek çok sayıda özelliği olmasına rağmen olumlu olarak değerlendirilebilecek tek niteliği toplumsal yaşamın başlaması ve devamı için vazgeçilemez olmasıdır. Bu (neredeyse tek olumlu) nitelik, çok sayıda olumsuz niteliğe rağmen, ideolojilerin hala ve var olmamasının düşünülemeyeceği derecede var olmasını sağlayacak kadar önemlidir. Karpat'a göre III. Selim'den başlayarak Türk toplumunda (adı konularak) bir ideolojinin var olduğu söylenebilir (Karpat, 2004, s. 30). Karpat din, etnisite, kültür gibi farklılıkları kapsayan Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki ilk ideolojinin azınlıkların ayrılma taleplerini gidererememesi nedeniyle sadece Müslümanları muhatap alan ümmetçi ideolojiye ve en sonunda Türk ulusunun esas alındığı cumhuriyet ideolojisine geçilmiştir. Her ne kadar 2002'de Türk devletinin ideolojilerden arındığı bizzat Karpat tarafından ifade edilmiş (Karpat, 2005, s. 25) olsa da bu erken ve temellendirilmeyen tespitin gerçeği yansıtmadığı iddia sahibi tarafından zaman içinde anlaşılmış olmalıdır. İdeolojinin olmadığı dönem yoktur ve olamaz. Sadece ideolojinin mevcudiyetini fark etmeyen

bazılarının yanılmaları vardır. Toplum hem ideolojinin bir sonucu hem de varlığının kanıtı gibidir. Toplum yaşamının gerek şartı olması her ideoloji için kendinin dayatma unsurlarındandır. Toplum halinde olmanın sağladığı bütün avantajların, propagandası yapılan ideoloji tarafından (ve ancak onun tarafından) sağlanacağı vurgulanır. Toplum halinde olmanın öngörülebilecek dezavantajlarının da ancak propagandası yapılan ideoloji sayesinde ortadan kaldırılabileceği üzerinde durulur. Türkiye'de ideolojilere bir beka sorunu gibi bakmak yaygın bir uygulamadır. Görünür olabilen ideolojilerin tamamı Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter yapısının ancak kendileriyle korunabileceğini aksi takdirde parça parça bölünüp tarih sahnesinden silineceğini söyler. Her ideoloji kendi propagandistleri ve takipçileri açısından yegâne hayatta kalma, özgür olma, güvende ve müreffeh yaşama imkanıdır. İdeolojilerin bilinen-bilinmeyen tüm menfi niteliklerinin bu hayatî gereklilik nedeniyle sineye çekilmesi beklenir ve istenir.

3.5.4. İdeoloji yokluğu kaostur. İdeolojiye ancak bir ideoloji ile karşı çıkılabilir.

Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve özellikle Fransa'da aniden ortaya çıkan ve büyük zararlara, insan kayıplarına yol açan toplumsal öfke patlamaları Zizek'e göre ideoloji yokluğunun ortaya çıkardığı kaostan kaynaklanır ve bu kaosla yüzleşilmesini sağlar. Türkiye'de 2013 yılında nedenleri, yöntemi ve sonuçları üzerinde yeterince düşünülmemiş, yazılıp çizilmemiş bir Gezi Olayları süreci yaşanmıştır. Görünürdeki nedenlerinin gerçek nedenler olmadığı herkes tarafından bilinmekte ve yapanlar tarafından da açık olarak ifade edilmektedir (Atam, 2013).

Diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdekilere benzer şekilde Gezi Olaylarının da kalkınma ve gelişmişlikle ilgili bir sorun olduğunu düşünen Zizek'e göre ekonomisi büyümekte olan Türkiye'de kaçınılmaz olarak dengeler değişmekte, bazıları memnunken gayrı memnunlar ortaya çıkmaktaydı. Tüm kesimlerin talepleri doğal olarak karşılanamayınca hayal kırıklıkları yaşanmasının önüne geçilememiştir. Cenneti yaşayanlarla paylaştıkları mekân, yoksullar ve tüm kaybedenler için cehennemdir (Zizek, 2013, s. 73). Diğer yandan ekonomik yönden rahatlamış, dünyayla iletişimi artmış yeni bir zümre de devletten karşılanması çok zor taleplerde bulunmaktadır. Bu talepler birtakım olaylarla tetiklendiğinde bir anda çok büyüyüp devlet/toplum nezdinde kaos olarak algılanıp endişe yaratmaktadırlar. Çok çeşitli ve birbiriyle ilgisiz taleplerden oluşan, lidersiz ve ideolojisiz bu infiallerin ideolojik pazarlıklarla bastırılamaması

nedeniyle sistem güçleri tarafından korku ve panik içinde orantısız güç kullanılarak bastırılması söz konusu olmuştur. Bu arada da müdahalenin meşruiyetini temin için olaylara karışan hemen herkesin provokatör, dış güç ajanı, hain olduğu ile ilgili propagandalara baş vurulmuştur. Eylemlere katılanların bir kısmı için ajan provokatörlük iddiasının geçerli olması mümkündür elbette; fakat hangileri için.

3.5.5. İdeoloji büyük resmi kendine göre tasarlar, inşa eder ve herkesi inandırır.

Bireyler tek tek ancak küçük küçük resimler görebilir ve bunların hepsi birbirinden farklıdır. Eyleme geçmek için şahsi olarak görülen küçük resmin de yerini bulduğu bir büyük resim hayal edilmeli ve ona göre karar verilmelidir. İdeoloji ise önce eyleme karar verir sonra bu eyleme karar verdirecek bir büyük resim inşa eder, propaganda ve manipülasyonla ya da kişilerin karşılaştıklarına farklı anlamlar yükleyerek yaratılan büyük resmin kabul edilmesini sağlayacak küçük resimler görülmesini sağlar. Türkiye'de özellikle dış politika uygulamalarında büyük resmin nasıl çizildiği, herhangi bir politik tavır alış öncesinde kamuoyunun nasıl hazırlandığı bir anda tam tersine dönebilen tavır değişikliklerinin medya vasıtasıyla nasıl haklılaştırıldığı sık sık rastlanan örneklerdir. Bu durum hem her ülke için böyledir hem de güçlü ülkeler aynı ideolojik mekanizmayı ülkeler bazında uygulayabilmektedir. ABD, SSCB ile korkuttuğu Türkiye'ye üslerini/tesislerini yerleştirdiği gibi şimdi de Türkiye tehdidini kullanarak Yunanistan'da uygun gördüğü yerlere yerleşmektedir. Aynı olay için Türkiye'ye gösterilen küçük resimde tehdit bu sefer Rusya'dır.

3.5.6. Bir ideolojinin iktidarı diğer ideolojilerin baskı altına alınmasıyla tesis edilir.

İdeolojilerin baskı altına alınması hiç varlık gösterememeleri anlamındadır. Özellikle Türkiye ve benzeri güçlü iktidarları olan ülkelerde her alanda alınan açık-gizli tedbirler sayesinde farklı ideolojiler hiçbir varlık gösteremezler. İdeolojik mücadele rakip ideolojiler arasında değil iktidardaki ideolojinin özüne uygun olmak ya da aykırı davranmak düzleminde yürümektedir. Türkiye'de Kemalist/Atatürkçü/Cumhuriyetçi olmayan parti, dernek, cemiyet yoktur. Muhalefet karşı tarafı özde Atatürkçü olmamakla suçlayarak yapılmaktadır.[36] Muhalefet iktidar tarafından Atatürk'ü anlamamakla ya da

[36] Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığının 27 Nisan 2007 tarihli bildirisi. Kamuoyunda bilinen adıyla e-muhtıra.

yanlış anlamakla suçlanmaktadır. Bir ideolojinin iktidarda olması demek diğer ideolojilerin görünür olamaması demektir.

3.5.7. İdeoloji kendi yarattığı/tanımladığı problemlerden/canavarlardan toplumları kurtarmayı vaat ederek taraftar toplar. Korku var oldukça taraftar vardır. Korku büyüdükçe taraftarlar artar.

Türkiye'de kitleler uzun yıllar komünizm ile sonra din elden gidiyor diye ya da şeriat geliyor diye hatta bazı dönemlerde akıl almayacak şekilde üçüyle birden korkutulabilmiştir. En büyük korkuyu yaratan ideoloji en büyük taraftarı toplamış en yüksek teveccühe mazhar olmuştur. Bir korkuyu işaret ederek ve o korkudan kurtarma vaadiyle iktidara gelen ideolojinin iktidarı süresince bu korkunun giderek azalması hatta ortadan kalkması gerekir. Fakat asla böyle olmamaktadır. Birtakım tehlikelere işaret ederek yarattığı belki de körüklediği korkular sayesinde Türkiye'de iktidar olan bir ideolojinin, yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra dahi aynı korkuları tekrar tekrar hatırlatmaya, onlardan yararlanmaya çalıştığı görülmektedir. İktidar olamayan ideolojilerin de iktidar tarafından işaret edilen korkuların mevcut ve geçerli olmadığını aksine başka korkulacak hususlar olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Toplumu ikna edebilirse ya da ikna edebildiği oranda iktidar ya da iktidar ortağı olabilecektir. İktidar olmak için en işleyen mekanizma olduğu defalarca kanıtlandığı için korku bulma ve bunu büyüterek iktidar olma formülünün görünür gelecekte ortadan kalkmayacağı anlaşılmaktadır. Korkuyu kullanan ideolojinin çözüm vaadiyle ortaya çıkmasına rağmen iktidarda kalması da korkunun mevcudiyetine bağlı olduğundan bir paradoks mevcuttur. Yeni ve daha kullanışlı bir korku bulunana kadar mevcut korkudan faydalanılmaya devam edilecektir. Türkiye'de her partinin en az bir korkusu vardır. Hem bu korkuyu gündemde tutmaya hem de diğer partilerin dikkat çekmeye çalıştığı korkuların yersizliğini kanıtlamaya çalıştığı görülmektedir. Korkusu ortak olan partiler toplumu kurtarma güç ve iradesinin asıl kendilerinde olduğuna toplumu ikna etmeye çalışmaktadır.

3.5.8. İdeolojiler popülist olmak/görünmek zorundadır.

Türkiye'de iktidara yakın olan kitle partileri en geniş şekilde toplum desteğini alabilmek için fertlerin ya da toplum kesimlerinin ilgi alanlarını dikkate almalı, isteklerinin partilerince de paylaşıldığını göstermeleri gerekir. Popülizm aslında karşılıklı bir süreçtir. İdeolojiler yarattıkları korkular aracılığıyla kişi ve toplum kesimlerini endişelendirip

iktidar adaylarından bu konuda vaat duymak istediklerini hissettiklerini gösterip popülizm yapmış olurlar. Önce toplum mu korkar ve ideoloji bu korkuyu büyütür kullanır yoksa önce ideoloji mi olmayan bir korkuya toplumu ikna eder doğrusu bu doğru bir cevabı olmayan ya da doğru bir cevap aramanın anlamı da olmayan yumurta tavuk ilişkisidir. Sonuçta bir korku ve kurtarıcı ümidini içeren toplum talebi ve bundan yararlanmak için popülist davranan korkuyu körükleyip kurtuluş vaat eden bir ideoloji vardır.

3.5.9. İdeoloji her türden ağır ve gerçek fakat çözümü neredeyse imkânsız sorunlardan kaynaklanan kaygı ve korkulardan da beslenir.

İdeolojilerin kendi yarattığı sorunlardan başka, nükleer güç kullanımının, çevre kirliliğinin, iklim değişikliklerinin, nüfus artışının, kitlesel göçlerin hatta deprem, sel, volkan patlaması gibi afetlerin yarattığı küresel korku ve endişelerden de toplumların yönlendirilmesi ve bir ideolojiye mahkûm edilmesi için yararlanılır. Bu tür korkular sadece bir ülkenin değil çok sayıda ülkenin etkilenmesi, paktların teşkil edilmesi ya da bozulması için kullanılmaktadır. Dönem dönem ortaya çıkan ve dünya kamuoyunun dikkatini çeken eylemler yapan ulusüstü organizasyonların bir görev için sahneye çıkarıldığı dikkatli gözlerden kaçmayacak fakat görevlerini yapmalarına mâni olmak için en az onlar kadar güçlü olma gereği ile karşılaşılacaktır. İsimleri yaygın şekilde bilinen bu muhalif organizasyonların pahalı eylemlerini finanse eden vakıf, dernek ve benzeri organizasyonların ideolojik bağlantıları rakip ideolojiler tarafından en açık şekilde ilan edilmektedir.

3.5.10. İdeoloji (belki de atalardan devralınan) bir düşü gerçekleştirmeyi vaat eder.

İdeolojiler büyük hedefler ve güçlü rahat mutlu hissettiren düşler demektir. Kızıl elma, muasır medeniyeti aşma, dini tüm dünyada hâkim kılma, dünya işçilerini birleştirme, megali idea gibi düşler birer ideolojidir aynı zamanda. Düş tek başına görülünce düştür. Bir kişinin düşü tüm toplumun düşü haline geldiğinde ve düşü gerçekleştirme vaadi ile toplumu bir eyleme ikna için kullanıldığında ideoloji olmuştur.

3.5.11. İdeolojiler manevra imkanlarını koruyabilmek için takipçilerinin din dahil herhangi bir inanca sahip olmasını istemezler.

İdeolojiler üzerindeki okumalarda, izahında sıkıntı çekilen konulardan birisi de ideolojiye inançla bağlı insanların kendi ideolojisine zarar vermeleridir. Çünkü inançla bağlı kişiler bazı durumlarda ihtiyaç duyulabilecek keskin ve radikal virajlarda sorun olurlar. Alınması gerekli köklü kararlar ve ani manevralarda ahlaki gerekçelerle uyum sağlayamazlar. İdeolojilerin propaganda çalışmalarını geçmişi hatırlayarak/hatırlatarak zorlaştırabilir, yalanlarını ifşa ederek geçersiz kılabilirler. İdeolojilerin bir şöyle bir böyle demelerine her hal ve şartta gözü kapalı inanmak başkadır; bir söyleme inançlı olmak yeni söylemleri bu inanç kapsamında tartışarak tutarlılık aramak başkadır. Türkiye'de "değiştik" iddiasıyla yeni seçmenlere açılmak isteyen bütün partilerin inançlı takipçileri ile aralarında yaşanan budur. Özellikle din ideolojiler tarafından çok kullanılan bir aparat olmasına rağmen kontrol altına alınamazsa en önemli engel olabilir. Laik olduğunu her fırsatta açıklayan cumhuriyet ideolojisi dahi din ile patronaj ilişkisi kurmaktan uzak kalamamıştır.

3.5.12. İdeoloji dışı özel alan gittikçe daralmakta ideolojik hegemonya neredeyse hiç boşluk bırakmamaya çalışmaktadır.

Bir dönem Türkiye'de türban ve dinin görünür olması bağlamında çok tartışılan "kamusal alan", neredeyse ideolojik alan olarak anlaşılmıştır. O tartışmaların ulaştığı boyut göz önüne getirildiğinde kamusal alanın çok yaygınlaştığı, kamunun devlet olarak algılanması halinde kamu görevlileri yanında kamudan hizmet alanları da kapsadığı ya da kapsaması gerektiği iddia edilebilmiştir. Kamusal alan toplumun ortak kullandığı kişisel olmayan alan şeklinde anlaşıldığında ise teknolojinin ulaştığı seviyede özellikle kişisel olan olması gereken ortam ve eylemlerin de büyük bir iştahla paylaşılarak kamusallaştığı görülmektedir. Böylelikle en özel anların dahi ileri medya imkanlarıyla sosyalleşmesi ideolojik etkiye açık hale getirilmiştir. Teknoloji sayesinde ortaya çıkan bu fiilî durum tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ideoloji için yeni alanlar açmış ve açmaya devam etmektedir. Özel hayatın ideolojinin dikkat halkasına dahil olması ideolojik yarışta kullanışlı olduğunun kanıtlanması sayesinde artan bir hızla devam etmektedir. İnsan tabiatının bir gereği olarak özel hayatın bir merak konusu olması medyada rating arttırıcı olarak hatta teknolojinin sağladığı olanaklar sayesinde sadece

abonelere hizmet verilen bir kazanç kapısına dönüşerek alenileşmiştir. Türkiye'de de etik ilkeler ihlal edilerek elde edilen özel hayat görüntüleri ile siyasî (ideolojik) mücadele alanı şekillendirilmiş, fertlerin ideolojinin müdahil olmadığı neredeyse hiçbir alanının kalmadığı kanıtlanmıştır.

3.5.13. İdeolojik dış düşmanlar ideolojilerin kendi iç tutarsızlıklarının maddeleşmiş halleridir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün "yurtta sulh cihanda sulh" sözü Zizek tarafından "ideolojik iç tutarsızlıklar ideolojik dış düşmanlar olarak vücut bulurlar" olarak ifade edilmiş gibidir. İdeolojilerin iç tutarsızlıkları bu tutarsızlığı gidermiş bir dış ideolojinin tesis nedeni ya da saldırı argümanı olacaktır. İçeride çatlak varsa dışardaki rakipler bu tutarsızlığı istismar etmek için harekete geçeceklerdir.

3.5.14. İdeolojinin vaatleri sadece yaptıklarını/yapacaklarını meşrulaştırmak içindir.

İdeolojinin yaptıklarının nedeni olarak ifade ettikleri ile gerçek niyeti her zaman farklıdır. Hiçbir ideoloji "iktidar sahiplerinin hizmetinde ve onların menfaatleri için eyliyorsunuz" demeyecektir. Bireyler topluca ya da fert fert kendi gerçekleri ile alakasız eylemlere ve hayatını vermeye kadar gidebilecek fedakarlıklara ancak ideoloji tarafından sevk edilebilir. Bu da ancak toplumdan/fertten, iktidar/ideoloji tarafından istenenin gerçek ya da üretilmiş sorunların sözde çözümleri için daha önce vaat edilmiş gerekli ve doğru bir eylem olarak paketlenmesi sayesinde mümkündür. Vaatler ideolojileri asla bağlamayacaktır. Özellikle seçimler aracılığıyla ideolojiler arasında tercih yapabilmenin mümkün olduğu demokratik rejimlerde sorunlar sayesinde ve çözüm vaatleriyle iktidar olan vaatler varlık nedenleri olan sorunları çözmek istemeyecek, vaatlerini yerine getirmeye çalışmayacaktır. Türkiye'de din eksenli siyaset yapan muhafazakâr ideoloji sahibi partiler muhalefetteyken seçmenlerine dinlerinin gereklerini yapmakta sıkıntı çektiklerini vurgulamış ve kendi tanımladıkları bu sorunları çözmeyi vaat ederek iktidar olmak istemişlerdir. Son dönemde uzun bir iktidar şansı yakalayan İslam referanslı partinin çok uzun iktidarı sonunda da dindarların mağduriyetleri bitmemiş, şekli ve dozu değişse de benzer sorunlar hep kullanılmaya devam etmiştir. Fakat yapılan her şey vaatler ile bir şekilde ilişkili ve vaatlerden hareketle yapılmıştır.

3.5.15. İdeolojiler iktidar sahiplerinin hizmetindedir ve tek ilke budur.

İdeolojilerin görevi bir takım menfaat gruplarını iktidara taşımak, her ne şekilde olursa olsun iktidara gelenlerin iktidarını meşrulaştırmak ve ne yaparsa yapsın bütün muhalefeti engelleyerek iktidarı korumak ve devamını sağlamaktır. İdeoloji–iktidar ilişkisinin girift ve çok katmanlı olduğu zannedilebilir. Tam tersine çok basit ve doğrudan bir işleyiş vardır. İdeoloji üzerinde düşünülürken görünürdeki bütün iyi niyetli gibi görünen vaatlerin asla yerine getirilmek için verilmeyeceği, her şey ve herkesin sadece iktidar sahiplerine hizmet için kullanılacağı asla unutulmaması gereken bir ilkedir.

3.5.16. İdeolojiler (ideolojik olmasa da) kendi yandaşlarının muhalefeti ile de uğraşmak zorundadır.

İdeolojilerin iç çatışmaları iktidarın veya iktidara gelince sağlanacak menfaatin paylaşılması aşamasında ortaya çıkacaktır. İdeoloji içinde ideolojik muhalefetin imkânı konusuna daha önce değinilmiş ve sonuçta ideolojik bir muhalefete dönüşeceği, bir iç muhalefet olarak kalamayacağı kanaatine ulaşılmıştır. Şimdi üzerinde durulan ise tamamen iktidar nimetlerinden daha fazla pay alma çatışmasıdır. Türkiye'de iktidar umudu doğduğunda dahi ortaya çıktığına sık şahit olunan bu durum nedeniyle partilerin mitoz bölünmeye uğradığına, aynı ideolojiyi savunduğunu iddia eden birden fazla partinin ortaya çıktığına sık sık şahit olunur. Doğal olarak mücadele ideolojinin asıl sahibinin kim olduğu ekseninde ilerleyecek, fakat yine de itiraz cümlelerinde menfaat çatışmasının ip uçları kendini gösterecektir. Sınırlı da olsa sistemin deşifre olması imkanının ele geçirileceği iç muhalefet değişme, gelişme ve düzeltme potansiyeline de sahip olduğundan çok değerlidir.

3.6. TEKNOLOJİNİN İDEOLOJİ İLE İLİŞKİSİNDE GÖRÜLENLER

3.6.1. Teknoloji, ideolojiler için hem bir tehdit hem de yeni bir imkân demektir.

Gelişmesine katkısı çok sınırlı olmasına rağmen teknolojik ürünleri/imkanları kullanmaya çok meraklı ve hevesli Türkiye toplumu tüm gelişmeleri çok yakından takip ettiğinden neredeyse hiçbir gecikme olmadan diğer toplumlar gibi olumlu olumsuz tüm sonuçları ile karşı karşıya kalmaktadır. Toplumun kullanması ideoloji için hem güçlükler hem de yeni yeni imkanlar sağlamaktadır. Artık toplum daha iyi ve sürekli kontrol edilebilmektedir. İdeoloji mesajlarını yaymak için geniş imkanlara kavuşmuştur.

Türkiye'de radyo ve televizyonun yazılı basının yüz yüze propagandanın önüne geçmesine intibak edemeden toplu mesajların sesli, rengarenk ve müzikli propaganda videoları ile karşı karşıya kalınmıştır. Diğer yandan aynı imkanlar rakip ideolojilerin, karşı propagandası, yanıltıcı bilgilendirme, dedikodu ve iftira edenlerin de eline geçmiştir. Yapay zekâ sayesinde gerçek zannedilebilecek ses ve görüntü taklitleri yapılabilmekte yanlış olduğu anlaşılıp ispat edilene kadar istenen sonuca ulaşılabilmektedir. 2023 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Cumhurbaşkanı adayı Kemal Kılıçdaroğlu ve CHP'ye ciddi oy kaybettiren partiyi terör örgütüyle birlikte gösteren kurgu videolar önlem alana kadar sonuca ulaşan hızlı ve kesin etkinin örneğidir. Teknolojinin ürünü olan sosyal medyadan yararlanarak hızla gelişen aktif muhalefet örneği olarak da hala etkileri devam eden 2013 tarihli Gezi olayları hatırlanabilir.

3.6.2. İdeoloji teknolojiden olumsuz etkilendiğinden daha çok ondan yararlanır.

İdeolojinin teknolojiden olumsuz etkilenmesi demek iktidar sahiplerinin ideolojik mekanizmayı işletmekte sorunlarla karşılaşması demektir. Gerçekten mesela sosyal medya iktidardakilerin gündem olmasını istemediği konuları gündem yaparak iktidarın dolayısıyla ideolojinin işini zorlaştırmaktadır. Artık muhalif medya kurmak için pahalı yatırımlar yapıp, koca koca binalarda kalabalık çalışan kadrolarını istihdam etmek gerekmemektedir. Türkiye'de bir mafya lideri bir cep telefonu ve tripod kullanarak dünyanın farklı köşelerinden yaptığı yayınlarla çok kalabalık bir kitleye ulaşabilmiş ve ülke gündemini değiştirebilmiş, ses getiren bir muhalefet yapabilmiştir. Artık bir radyo evini basarak askeri darbe yapmak mümkün değildir. Fakat diğer yandan internetten yapılacak haberleşme ile büyük kalabalıklar anında eylem için meydanlarda toplanabilmekte ve cep telefonlarından tüm dünya bu eylemden haberdar edilebilmektedir. İdeoloji karşıtlarına bu imkanları sunan teknoloji aslında en temelde iktidarın iznine muhtaç ve onun denetimindedir. Bölgesel ya da tüm ülkede internetin yavaşlatılması ya da tamamen durdurulması mümkündür ve sosyal medya bu şekilde sınırlanabilir ya da engellenebilir. Ülke iktidarının kendi internetini denetlemesi bazı az gelişmiş ülkeler için mümkün olmasa bile, o ülkedeki iktidarı destekleyen ya da karşı bir gelişmiş ülkenin denetimindedir. İnternet ideoloji karşıtı müdahaleye katkı verirken dahi muhalefetin hem toplu olarak hem de tek tek gerçek zamanlı olarak takibine imkân sağlayarak iktidara yardım sağlayabilir. Sonuç olarak ideoloji, gerçek alemde her neyse

sanal alemde de odur. Sanal alemin muhalefete destek vermesi bir yanılsama belki de kişilerin önlem almadan istifadesini sağlamayı amaçlayan bir kandırmacadır.

İdeolojilerin kirli çamaşırlarını sağlanan uygulamalarını faş eden (ortaya döken, açığa çıkaran, herkese duyuran) ahir zaman kurtarıcılarının sebep oldukları değişikliklere ve başlarına gelenlere bakmak dahi gerçeği görebilmek için yeterlidir.

SONUÇ

İdeoloji; bir toplum kurmak ve toplum olarak yaşamak için ortak bakış açısı oluşturmak, ortak değerler ve değer yargılarına sahip olmak, tüm fertleri tarafından paylaşılan tarih algısı, ortak bir amaç ve gelecek beklentisi yaratmak suretiyle birlikte hareketi mümkün kıldığından, elzemdir. İdeoloji olmadan bir toplum, hele devlet kurmak ve yaşatmak mümkün değildir. Her nimet gibi ideoloji de bir külfet bagajıyla birlikte sahnededir. Toplumun genel menfaati için birçok şey yapılmasını mümkün kılma kapasitesine sahip ideolojiden; kendi menfaatleri peşinde koşan kişi ya da gruplar iktidara gelmek, iktidarlarını meşrulaştırmak ve sürdürmek için yararlanabilir.

İster (olumlu anlamda) toplum, isterse de (olumsuz anlamda) kişi ya da grupların menfaatine kullanılsın, ideoloji bireysel akıl yürütmeleri varlığı için önemli bir tehdit olarak görür ve kesinlikle karşıdır: Hayatın her anını ve alanını bütün imkanları kullanarak her gün biraz daha fazla kapsayarak, bireysel akıl yürütmelere yer bırakmaz. İdeolojinin iş üstünde iken tespit ve teşhis edilmesi; kişisel gelişim ve özgür düşüncenin temini ve kişi ya da grupların menfaati için bir araç olarak kullanılmasına engel olmak için şarttır.

İdeolojinin (ulaşılmayan ve ulaşılamayacağı kabul edilen) "gerçek" yerine kendine göre çarpıtılmış, değiştirilmiş, bir maksada uygun olarak kurgulanmış bir "sözde gerçek" sunduğu ve toplumu buna inandırdığı kabul edildiğinde tehlike ortadan kalkmamaktadır. Gerçek bilinmediğine göre, çarpıtılmış ya da kurgulanmış bir gerçek ile karşı karşıya olunduğunun anlaşılabilmesi için de bir referansa sahip olunmadığı ortadadır. İdeolojinin sunduğu gerçeği asıl gerçekle mukayese etmek mümkün olmadığına göre sunulan ve toplum tarafından kabul edilen bir tür gerçeğin kabul edilmesi daha akla uygun olmayacak mıdır? Sadece bir bakış açısından görülene göre toplumun fertlerinin çeşitli bakışlarının bileşkesinden oluşan bir algı gerçeğe daha yakın olmayacak mıdır? Buna evet denmeden hatırlanmalıdır ki ideoloji dikte ettiği bir tür gerçeği, değerleri ve değerlendirmeleri bireylerin tek tek görüşlerini alarak oluşturmaz. Daha da ötesi değişen şartları, somut durumları dahi dikkate almaz. Bu nedenle toplumun tamamı tarafından kabul edilse de ideolojik bakış kişisel olana göre gerçeğe daha yakın olmayacaktır. İdeolojik olanla; daha bilgili, deneyimli kişilerden görüş alarak bir karara varmak görüş

oluşturmak aynı şey değildir. Çünkü fikir sormada kişisel akıl yürütme her aşamada devrededir ve nihai kararı kişi kendisi verir.

İdeolojiler tartışmasız olarak birer üst yapı kurumu olarak kabul edilmelerine rağmen üretim ilişkilerinden etkilenmezler: Aksine üretim ilişkileri dahil tüm alt yapıyı hatta sanatı ve dini dahi bir şekilde etkilerler/belirler ve onlardan yararlanırlar.

Hem her an göz önünde olan, herkesin hakkında her şeyi bildiği ve hem de üzerinde uzlaşım sağlanmış bir tanımı bulunmayan belirsiz, teşhisi ilave bir gayret ve farkındalık isteyen özel bir var oluş tarzına sahip olan ideoloji; savruk yazım şekliyle tam da Zizek'in hakkında iştahla yazdığı/konuştuğu bir konu olmuştur. Çok geniş bir yelpazede peşine düşerek, en güncel haliyle ideolojinin görünümlerini incelemiş, değerlendirme sonuçlarını kamuoyu ile paylaşmış/paylaşmakta ve tartışmıştır/tartışmaktadır. Görünmez olduğunda var olması, incelenmeye kalkıldığında kendini gizleyebilmesi, ideolojiyi fantezi boyutuna taşıyarak herkes (özellikle de Zizek) için daha da ilginçleştirmektedir. İdeolojiyi akla gelen gelmeyen her yerde arayan, bulup teşhir eden Zizek, renkli anlatımı sayesinde akademik çevrelerin ve dünyanın her tarafındaki kalabalık insan kitlelerinin dikkatini çekebilmiştir. Zizek açısından ideoloji bir fikirden çok eylemdir, yani bilinen değil yapılan bir şeydir ve ancak bu sayede incelenebilir, üzerinde konuşulabilir bir kavram olabilmektedir.

İdeolojinin görülüp üzerinde konuşulduğu anda görülmez olması, çeşitli tanımlarından faydalanarak katmanlar arası geçişler yapabilmesi demektir. Bir kültür olarak teşhis edildiği anda, bir toplum kesiminin hayat tecrübesi görünümüne, siyasi etkiler oluşturarak iktidar peşinde koşan fikirler demetine, gerçeği çarpıtıcı ve bir tür gerçeklik oluşturan yanıltıcı bir kitle ikna aletine ya da sadece egemenlerin menfaatine çalışan kullanışlı ve çok marifetli bir aparata dönüşebilmektedir.

İdeoloji ortak yaşamın temin ve idamesi için çok kullanışlı araçlar ve imkânlar sunmaktadır. Öyle ki bir ideoloji olmaksızın yaşananları, bir parçası olunan alemi anlamlandırmak, barış, güvenlik ve refah içinde birlikte yaşamak neredeyse olanaksızdır. Diğer yandan ideoloji, insanın özgür düşüncesi ve gerçek arayışı için en büyük tehdittir. İnsanların özgür bilinçleri, vicdanları, bireysel kaygıları ve menfaatleri ideoloji için derhal tedbir alınması gereken hayati tehlikelerdir.

Ortak yaşamın (konfor ve güvenlik gibi) nimetlerinden yararlanabilmek için hem ideolojinin dikte ettiği bir bakış açısının sunduğu toplumsal bilinç kabul edilmekte, hem de kendi özgür bilinç ve akıl yürütme imkanları kaybedilmemeye çalışılmaktadır. Bu nedenledir ki toplum bilinç yarılması ya da ikili bilinç denebilecek bir şizofreni halindedir.

Büyük anlatıları reddeden postmodernite en yaygın olduğu dönemlerde ve en sıkı takipçileri nezdinde dahi bir tür üst anlatı olan ideolojinin etkinliğini engelleyememiştir. Postmodernitenin sağladığı üst anlatılardan özgürlük yanılsaması örneğin ideolojinin en önemli aracı olan dilin kullanımından doğacak kısıtlamaları ortadan kaldıramayacak, dil kurallarından özgür olunmasını sağlayamayacaktır.

Türkiye'de ise ideoloji devletin ve tek tek fertlerin muhakkak sahip olması gereken bir şey olarak görülmektedir. Bir ideoloji takipçisi olmakla övünülür: Uğruna can alınır, can verilir; çok üst düzey bir değerler manzumesi olarak görülür. Akademik sahada yazılan ve konuşulanlara rağmen ortalama insan için ideolojinin özgür bilinç açısından ne olduğu nelere mal olduğu hiç önemli değildir. Önemli olan sahip olunan ideoloji ve buna karşı/düşman ideolojilerdir.

Zizek'in en olmayacak yerlerde iz sürerek arayıp bulduğu ideoloji ile ilgili tespitleri; Türkiye'deki ideoloji uygulamalarının teşhisi için de çok yararlı olacaktır. Bu örnekler arasında doğrudan Türkiye'den ya da Türkiye'de yaşayanların da çok iyi bildiği ideoloji ve ideoloji uygulamalarından da örnekler vardır. Fakat ulaşılan sonuçların tamamıyla Türkler için de hem anlaşılır hem de uygulanabilir olduğu anlaşılmıştır.

Türkiye'de ideoloji, takipçilerine göre kesinlikle toplum yararına kullanılmaktadır. Rakip ideolojilerin iddia, talep ve uygulamaları ise toplumun değil bir zümrenin yararına araç olarak kullanılmaya dönük ve olumsuz anlamda ideolojiktir. Yaşanmakta olan bu durum bütün ideolojilerin her yerde ve her zaman çok arzu ettikleri, ideolojik kullanıma imkân sağlayan ideal durumdur. Her ideoloji, takipçilerinin sadakat ve itaatle bağlı olmalarını, rakip ideolojilerin bağlılara ulaşamamasını sağlamak için onları gayrimeşru, ahlaksız, kötü niyetli oldukları peşin hükmü ile bir bariyerin arkasında kümelendirmek ister. İdeolojilerin ideolojik olarak kötüye kullanılması için ideal koşulların mevcut olduğu Türkiye'de tekrar toplum yararına kullanılması, özgür iradenin ve diğer özgürlüklerin önündeki engellerin kaldırılması ve muhalefetin gerçek yüzüyle görülebilmesi için

ideoloji ile ilgili doğru bilgilendirme, farkındalık ve kişilerin ideoloji karşısında güçlendirilmesini temin amaçlı bir gayret içinde olunması önemlidir.

Aslında ideoloji, var olanları ve olup biten her şeyi, kendi bakış açısından değil de başkasının bakış açısından görmek olarak anlaşıldığında, Türkiye'de bunun çok yaygın görülen bir şey olduğu da kabul edilecektir. Ortalama bir Türkiye vatandaşı karşılaştığı olay durum ya da kişiler hakkında görüş oluşturabilmek için görüşlerine değer verdiği kişilere danışır, medyadaki yorumcuların görüşlerini öğrenmeye çalışır. Kişinin kendi bakış açısının en doğru bilgiyi verdiği asla iddia edilemeyeceğinden farklı bakış açıları, özellikle bilgi ve tecrübesi sayesinde daha gerçeğe yakın sonuçlara ulaşacağına güvenilenlerin yorum ve değerlendirmelerine başvurulması anlaşılabilir bir ihtiyaçtır. Farklı bakış açılarını kendi algıladıklarıyla birlikte değerlendirip bütüncül bir fikir sahibi olmakla, ideolojinin dikte ettiğini olduğu gibi kabul ederek kişinin kendi aklını kullanmamayı tercih etmesinin aynı şey olduğu düşünülebilse bile aralarında çok temel bir fark mevcuttur: İdeolojide tartışmasız kesin kabul vardır; farklı bakış açıları öğrenilerek kendi yorumunu oluşturmada ise her şey bütün aşamalarda kişinin kendi kontrolu altındadır.

İdeolojinin olumsuz tesirlerinden kurtulmak için; ideolojinin ve işleyişinin farkında olunması ve bu sayede bireysel akla konulan kısıtlamalara rağmen fert fert herkesin kendi gerçekliğini kendi bakış açısından görebilme cesaretini ortaya koyması gerekir. Gerçeklik bilinen bir şey olmadığına göre yanıltıcı, değiştirilmiş olduğunun da anlaşılması mümkün değildir. Gerçekliği kontrol imkânı verdiği düşünülebilecek ip uçlarını değerlendirme sorumluluğunun başkasına devredilmemesi son derece hayatidir. Din duygularını kullanan bazı sahtekarların, tarikat şeyhlerinin, cemaat liderlerinin yaptıkları ile ideoloji kullanarak insanların boyunduruk altına alınmasının teknik açıdan hiçbir farkı yoktur. İdeolojilerin ideolojik kullanımına fırsat vermemek için farkındalık içinde olmak tek çaredir ve kesinlikle yeterlidir. Bu konuda kişinin kendisinden başka güç, imkân, yardım arayışında olması, çözüm olmak bir yana aksine yeni yeni ideolojilerin tesirine kapılma sonucunu doğuracaktır.

İdeolojinin olumsuz tesirlerinden kurtulmak, ideolojinin yarattığı toplumsal değerler manzumesinin toptan ve bir kalemde inkârı olarak anlaşılmamalıdır. Toplumun bütünselliğini, birlikte yaşamanın alt yapısını sağlayan, ortak tehditlere karşı beraber

mücadele etme imkânı kazandıran ideolojiden kurtulma değildir kastedilen; ideolojinin bir grubun çıkarına kullanılmasının (araçsallaştırılmasının) farkında olunması ve bunun engellenmesidir. Toplumun geneli için sağlanacak faydalar ancak bu sayede hem mümkün olacak hem de çok artabilecektir.

İdeolojinin bir toplumsal ihtiyacı (hatta talebi) karşılamak üzere ortaya çıktığı açıktır. Herkes ideolojinin taleplerinin bir kısmıyla bazı zamanlar uygunluk sağlayabilir. Kişinin kendi aklına uygun taleplerinin arkasındaki ideolojiyi fark etmesi hiç de kolay değildir. Dikkatli bir gözlem ve akıl süzgecinin sürekli devrede olması en başında da farkındalık-uyanıklık gereklidir. Bir fikir ya da eylem sırf ideolojik olduğu için yanlış-hatalı değildir; dikkatlerin üzerinde yoğunlaşması gereken kişinin gerçekleriyle uyuşmayan, menfaatlerine aykırı, yanlış, haksız, kötü eylem ve fikirlerin sırf ideolojik bağlılık nedeniyle haklı, doğru ve gerekli zannedilip zannedilmemesidir.

İdeolojiye yönelik farkındalık oluşturacak fikir belirtmeleri karşısında ideoloji bazen siyasi düzlemde bazen kültürel düzlemde hatta bazen dini düzlemde bu fikirleri anlamsız, geçersiz kılmak için mücadele vermektedir/verecektir.

İdeolojinin olumsuz etkilerinden korunmak için gerekli farkındalık ancak özgür düşünce, bu da alınacak eğitim ile mümkündür. Bir ideolojinin aparatı olduğu kesin olan örgün eğitimden bunu beklemek kesinlikle gerçekçi değildir. En azından görünür gelecek içinde ne aile ne eğitim ve ne de medya özgür düşünceyi yaratacak/sürdürecek bir gayret içine girmeyecektir. Bu konuda bütün yük tek tek kişilerin üzerindedir. Özgür düşünce hiç kimseye birileri tarafından sunulmayacaktır. Tam tersine çabalayarak, bedeller ödenerek, büyük fedakarlıklarla sahip olunabilecek bir meziyet olarak kalmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Acemoğlu, D. & Robinson, J.A. (2020). *Dar koridor.* (Çev. Y. Taşkın). Doğan Kitap.

Akıner, N. & Arık, B. (2012). *21. Yüzyıl iletişim çağının yaşayan dâhisi: Slavoj Zizek*. Atatürk İletişim Dergisi (3), s. 1-18.

Aktay, Y. (2023, Mart 15). *İslamofobi ile mücadeleye nereden başlamak lazım?* Yeni Şafak Gazetesi, 11.

Althusser, L. (2002). *Marx için*. (Çev. I. Ergüden). İthaki Yayınları.

Althusser, L. (2008). *Yeniden-üretim üzerine.* (Çev. I. Ergüden, A. Tümertekin). İthaki Yayınları.

Altınkaya, M. T. (2018). *İdeoloji ve ideolojinin sinik işleyişi: Slavoj Zizek'te sinema, ideoloji ve anlatı ilişkisi*. https://www.researchgate.net/publication/338221443_Ideoloji_ve_Ideolojinin_Sinik_Isleyisi_Slavoj_Zizek'te_Sinema_Ideoloji_ve_Anlati_Iliskisi

Arık, R. O. (1969). *İdeal ve ideoloji.* Devlet Kitapları Millî Eğitim Bakanlığı Yayımı.

Atam, D. (2013). "*Gezi meselesini" anlama kılavuzu!* Biamag Cumartesi (10 Ağustos 2013). https://bianet.org/yazi/gezi-meselesini-anlama-kilavuzu-149050 adresinden alınmıştır (10 Eylül 2024).

Aykol, M. A. (2021). *Atatürk yaşasaydı hangi partiye oy verirdi?* Serbestiyet (26 Ağustos 2021). https://serbestiyet.com/haberler/ataturk-yasasaydi-hangi-partiye-oy-verirdi-68734/ adresinden 30 Eylül 2024 tarihinde yararlanılmıştır

Aytaç, S. (2007). *Slavoj Zizek "ben her şeyi biliyorum"*. Alt Yazı dergisi (Aralık 2007).

Bağçe, H. E. (2005). *İbn Haldun'un ideoloji kuramı: Karşılaştırmalı bir çözümleme,* Doğu Batı Düşünce Dergisi (Şubat Mart Nisan 2005). 8(31).

Baki, Z. & Bozyer, A. Ü. (2021). *1965-2000 arası Türk mizah basınında Süleyman Demirel temsiller.* İmgelem 5(9). s.579-608.

Barnett, R. (2008). *Her türlü aklın ötesinde üniversitede ideoloji ile yaşama*. (Çev. S. Eren). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bostan, M. (2020). *"Popülist akıl" kavramı çerçevesinde 1960'lar türk sinemasında ideoloji.* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Bulut, A. (2018). *Basından örneklerle çeviride ideoloji ideolojik çeviri.* Siyasal Kitabevi.

Demirkol, O. (2023). *İdeolojiye "yamuk bakmak"; bir ideolojik fantezi olarak Skyfall.* Ankara Üniversitesi İlef Dergisi, *10*(1), s. 193-220.

Carpenter, J. (Yönetmen). (1988). *Yaşıyorlar (They live)*, [Film], Studiocanal & Universal an MCA Company.

Condillac, E. B. (1954). *İnsan bilgilerinin kaynağı üzerine bir deneme*. (Çev. M. Katırcıoğlu). Maarif Vekâleti Maarif Basımevi.

Derbyshire, J. (2009). *Slavoj Zizek ile röportaj*. Dünyadan Çeviri. https://dunyadan ceviri.wordpres.com/2009/10/29/slavoj-zizek-ile-roportaj-tam- metin–jonathan-derbyshire/ adresinden 2 Eylül 2024 tarihinde yararlanılmıştır. Röportajın İngilizce aslı: http://www.newstatesman.com/ideas/2009/10/today-interview-capitalism

Descartes, R. (1962). *Metot üzerine konuşma.* (Çev. M. Karasan). Millî Eğitim Bakanlığı Yayım Müdürlüğü.

Dostoyevski, F. (2018). *Yeraltından notlar.* (Çev. M. Ortaç). Ren Kitap.

Dostoyevski, F. M. (2020). *Karamazov kardeşler*. (Çev. N. Y. Taluy). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Eagleton, T. (2015). *İdeoloji*. (Çev. M. Özcan). Ayrıntı Yayınları.

Eagleton, T. (2005). *Aykırı Simalar.* (Çev. A. Ş. Okyayuz). Epos Yayınları.

Elibol, S. (1980). *İlim ve ideoloji.* Birlik Yayınları.

Ertugay, F. (2024). *Türkiye'de bir ideoloji olarak cumhuriyet*. İnsan ve Toplum, 14(3), 123-149.

Evren, G. (2010). *Turban İslam'ın şartı mı?* Oda TV (25 Ekim 2010) https://www.odatv.com/siyaset/turban-islamin-sarti-mi-13363 adresinden 30 Eylül 2024 tarihinde yararlanılmıştır

Fiennes, S. (Yönetmen). (2012). *Sapığın ideoloji rehberi (The pervert's guide to ideology)*, [Film], Zeitgeist Films.

Folman, A. (Yönetmen). (2008). *Beşir'le vals* (Waltz with Bashir), [Film], Bridgit Folman Film Gang & Les Films d'Ici Razor Film Produktion.

Holbein, H. (1533). *Elçiler (The ambassadors)* [Yağlı boya tablo]. Londra Ulusal Galerisi, İngiltere.

Jones, D. (Yönetmen). (1999). *İtiraf (Confession)* [Film], Franchise Pictures & El Dorado Pictures.

Kalergi, R. Von C. (2021). *Teknik apolojisi teknoloji felsefesinin doğuşu.* (Hazırl. R. Demir). Muhayyel Yayınları.

Kaniewska, M. (Yönetmen). (1984). *Bir başka ülke (Another country)* [Film], Virgin Films.

Kant, I. (2023). *"Aydınlanma nedir?" sorusuna yanıt.* (Çev. N. Bozkurt). 10 Haziran 2023 tarihinde https://akilfikir.net/aydinlanma-nedir-sorusuna-yanit/ adresinden alınmıştır. (Orijinal çalışmanın yayım tarihi, 1784)

Karpat, K. (2005). *Türkiye'de bugün ideoloji durumu.* Doğu Batı Düşünce Dergisi, Dün Bugün Yarın İdeolojiler – 3. 8(30).

Kart, O. (2014). *Zizek'in özne anlayışına eleştirel bir bakış*. [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Küçükömer, İ. (1994). *Halk demokrasi istiyor mu?* Bağlam Yayınları.

Küçükömer, İ. (2014). *Batılılaşma & düzenin yabancılaşması*. Profil Yayıncılık.

Maoz, S. (Yönetmen). (2009). *Lübnan, (Lebanon)*. [Film], United King Film & Israel Film Fund

Mardin, Ş. (1983). *Din ve ideoloji.* İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (2017). *İdeoloji*, İletişim Yayınları.

Marx, K. (2014). *Grundrisse ekonomi politiğin eleştirisi için ön çalışma.* (Çev. S. Nişanyan). Birikim Yayınları.

Marx, K. (1967). *Lois bonaparte'nin 18 brumaire'i.* (Çev. A. Acar). Yorum Yayınları.

Marx, K. & Engels, F. (2014). *Komünist manifesto.* (Çev. N. Satlıgan). Yordam Kitap.

Marx, K. & Engels, F. (1968). *Alman ideolojisi.* (Çev. S. Hilav). Sosyal Yayınları.

Mortensen, A. (Editör). (2014). *Zizek'ten nükteler (Şu Hegel fıkrasını duydun mu?).* (Çev. E. Ünal). Encore Yayınları.

Myers, T. (2014). *Slavoj Zizek.* (Çev. A. Aydın). Phoenix Yayınevi.

Nuray Nar, N. (2016). *Dinî orijinli yapılarda mürid merkezli yabancılaşma ve sonuçları*. Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi) 3(1), s. 46-62.

Nielsen, T.M. (2023). *Şarlatan (Zizek ve Harari)*. (Derleyen. D. Aker, Çev. B. Bayülgen). Aleni Kitap.

Nietzsche, F. (2023). *Ahlakın soykütüğü üstüne. (*Çev. A. İnam). Say Yayınları.

Oran, B. (1997). *Atatürk milliyetçiliği resmî ideoloji dışı bir inceleme.* Bilgi Yayınevi.

Osbourne, M. & Stevenson, J. (Yönetmen). (2008). *Kung fu panda (Kung fu panda).* [Film], DreamWork Animation SKG & Paramount Pictures

Self, W. (2017). *Umutsuz olma cesareti- Slavoj Zizek incelemesi- büyük kıllı marxist dünyayı nasıl değiştirirdi (The courage of hopelessnessby Slavoj Zizek review- how the big hairy marxist would change the world.* The Guardian (28 Nisan 2017). https://www.theguardian.com/books/2017/apr/28/courage-of-hopelessness-slavoj-zizek-review adresinden yararlanılmıştır.

Shyamalan, M. N. (Yönetmen). (1999). *Altıncı His (Sixth Sense)* [Film], Hollywood Pictures & Spyglass Entertainment.

Shyamalan, M. N. (Yönetmen). (2004). *Köy (Village)* [Film], Touchstone Pictures & Blinding Edge Pictures.

Tanyılmaz, K. (2012). *Kriz karşısında Zizek.* Devrimci Marksizm. İlkbahar-yaz 2012 (16) s. 119-141. http://www.devrimcimarksizm.net/sites/default/files/kriz-karsisinda-zizek-kurtar-tanyilmaz.pdf adresimden yararlanılmıştır.

Tural, E. (2017). *12 Eylül 1980 askeri darbesinin karikatür üzerinden analizi: gırgır dergisi örneği*. TESAM Akademi Dergisi (Turkish Journal of TESAM Academy) Ocak 2017. 4 (1). S.35- 66 ISSN: 2148 – 2462.

Uygur, N. (1963). *Dünya görüşü.* Elif Yayınları.

Ünlü, A. M. (2024 Temmuz 17). Gassal'ın elinde meyyit gibi olun [Video]. Facebook. URL https://www.facebook.com/watch/?v=2179453702454063

Wikipedia, (2023a). 29 Ocak 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/-loji adresindeki bilgilerden yararlanılmıştır.

Wikipedia, (2023b). 24 Mayıs 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Slavoj_Žižek adresindeki bilgilerden yararlanılmıştır.

YETİM, E. & ŞEN, D. E. (2022). *Göz ve bakış diyalektiğinde anamorfoz kavramı ve zizek perspektifinden güncel sanat temsilleri üzerine bir inceleme,* Yıldız Journal of Art and Design, 9 (2), (s. 80-94). Kasım 2022 (DOİ:1047481).

Yıldırım, E. (2024). *Zizek: Filozoflar barbar olur.* Star Gazetesi (23 Mart 2024).

Zhang Yibing, Z. (2012). *Adorno'nun negatif diyalektiği ve zizek'in lacanvari imkânsız devrimi – postmarksizmin temel eserlerinin analizi cilt 1.* (Çev. A. Muhaddisoğlu). Kalkedon Yayınları.

Zizek, S. (2024). Lenin'den İsrail ve Ukrayna dersleri. *Oksijen Gazetesi,* 161, 29.

Zizek, S. (2011a). *İdeolojinin yüce nesnesi.* (Çev. T. Birkan). Metis Yayınları.

Zizek, S. (2014a). *Günümüz ideolojisinden kesitler.* (Çev. E. Ünal). Encore Yayınları.

Zizek, S. (2014b). *Paralaks.* (Çev. S. Gürses). Encore Yayınları.

Zizek, S. (2011b). *Mimari paralaks.* (Çev. B. Turan). Encore Yayınları.

Zizek, S. (2019). *Yamuk bakmak.* (Çev. T. Birkan). Metis Yayınları.

Zizek, S. (2012a). *Komünist ufuk,* (Çev. Ö. Öğütcen). Encore Yayınları.

Zizek, S. (2014c). *Lenin üzerine.* (Çev. N. Aras). Encore Yayınları.

Zizek, S. (2012b). *Kıyametin versiyonları,* (Çev. M. Budak). Encore Yayınları.

Zizek, S. Budgen, S. Kouvelakis, S. (2011c). *Yeniden Lenin,* (Çev. C. Atay). Otonom Yayıncılık.

Zizek, S. (2004). *Ödünç alınan ırak çaydanlığı.* (Çev. M. Öznur, S. Erduman). Encore Yayınları.

Zizek, Z. (2011c). *Olumsuzla oyalanma.* (Çev. H. Gür). İmge Yayınları.

Zizek, S. (2018). *Şiddet,* (Çev. A. Ergenç). Encore Yayınları.

Zizek, S. (2020). *Umutsuz olma cesareti.* (Çev. I. Yıldız). Eksik Parça Yayınları.

Zizek, S. (2011d). *Ahir Zamanlarda Yaşarken.* (Çev. E. Ünal). Metis Yayınları.

Zizek, S. (2016). *Hiçten Az,* (Çev. E. Ünal). Encore Yayınları.

Zizek, S. (2022). *Cennette bela.* (Çev. O. Gayretli), Monokl Yayınları.

Zizek, S. (2021a). *Evrensel istisna.* (Çev. B. E. Aksoy). Monokl Yayınları.

Zizek, S. (2021b). *Güpegündüz Hırsız Gibi.* (Çev. I. Yıldız). Eksik Parça Yayınları.

Zizek, S., Badiou, A., Çelebi, V., Çıtak, G., Ergüden, ı., Nancy. J. L., Stiegler, B., Soysal, A., Tanyıldız, G. S., Kodalak, G. & Rogozinski, J. (2013). *Direnişi düşünmek 2013 Taksim gezi olayları.* (s. 65-78 *Cennette Sorun* makalesi). Monokl Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	İlyas	Koçak	
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Eğitim Durumu	**Başlama**	**Bitirme Yılı**	**Kurum Adı**
Lise	1972	1976	Bursa Teknik Lisesi
Lisans	1976	1980	Deniz Harp Okulu
Yüksek Lisans	2014	2018	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora	2018	2025	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama	Ayrılma	
1.	1980	2011	Deniz Kuvvetleri Komutanlığı
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluşlar	Elektrik Mühendisleri Odası		
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
		Tarih:	**21/05/2025**
		İmza:	
		Adı-Soyadı:	**İlyas Koçak**